

SIASI 'O SISŪ KALAISSI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NÍ • 'AOKOSI 2013

Liahona

Fakaava e Ngaahi
Matapā 'o e
Fakahaá, p. 24

Kau Faiako, 'E Lava 'e ha Fo'i Fehu'i
'e Taha 'o Fai Kotoa e Liliú, p. 36

Ko e Founга ne Liliu ai 'e he
Seminelí 'Eku Mo'uí, p. 54

Kaati Folofola Ke Kosikosi, p. 65

“‘Oku fakahā ‘e
he meʻa kotoa
pē ‘oku ‘i ai ha
‘Otua, ‘io, naʻa
mo e māmanī,
pea mo e
ngaahi meʻa
kotoa ‘oku ‘i
hono funga ‘o
ia, ‘io, mo ‘ene
‘alú, ‘io, kae
‘umaʻā foki mo
e ngaahi pala-
nite kotoa pē ‘a
ia ‘oku nau ‘alu
‘i honau anga
‘onautolú ‘oku
nau fakamo’oni
‘oku ‘i ai ha
Tupu’anga
Fungani
Mā’olunga”

‘Alamā 30–44

Ko ha pupunga fetu'u lalahi
kei iiki ko e NGC 3603, ‘oku
vilo hake he Kaliná ko ha
konga ia ‘o e Kanivá.

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4** **Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: Fakatokanga'i, Manatu'i, mo Fakamālō**
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring

- 7** **Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Uelofeá**

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 16** **Talangofuá: Ko e Faka'ilonga 'o e Tuí**
Fai 'e 'Eletā F. Michael Watson
Te ke lava 'o lue 'i ha 'aho 'e ono ke fanongo ki he ongoongolei?

'I HE TAKAFÍ

I Mu'a: Faitaa'i 'e Frans Lemmens.
I Mui: Tā Fakatāta'i 'e Michael Gibbs.
Takafí loto 'i mu'a: Faitā 'a e NASA, ESA, peao mo e Hubble Heritage/DOD.

- 20** **Ma'u Ha Hūfanga'anga 'i he Ongoongolei**

Fai 'e Matthew D. Flitton
'Oku vahevahé 'e he kāingalotu 'i Nailopi 'i Kēniá e anga 'enau ma'u ha hūfanga'anga 'i he ongoongolei.

- 24** **'I he Taimi pē 'A'ana, 'i He Founga pe 'A'ana**

Fai 'e 'Eletā Dallin H. Oaks
'He taimi ko ia 'oku tau mo'ui 'aki ai e ongoongolei, te tau lava 'o 'amanaki ke hokohoko 'etau ma'u e fakahaá 'o fakatatau mo e finangalo 'o ha 'Eiki poto mo 'ofa.

- 30** **Ko e Hala 'o e Takí ki he Fakahaá**

Fai 'e Richard M. Romney
'Oku lava ke tokoni e ngaahi te fito'i mo'oni ko 'eni 'e faá ki he kau taki lakanga fakataula'eikí mo e houalotú ke nau ngāue 'aki e tataki fakalaumālié.

- 34** **Fakamālohia e Fāmilí he Ako Folofolá**

Fai 'e Lori Fuller
Ko ha ngaahi fakakaukau 'eni 'e tolu ke ne 'ai ho'o aka folofola fakatāutahá mo fakafāmilí ke toe mahu 'ingamālié angé.

- 36** **Ngaahi Fehu'i Lelei, Fealēlea'aki Faka'ofo'ofa**

Fai 'e Jack Lyon
E lava 'e he fa'ahinga fehu'i totonú 'o tataki fakalaumālié ha fealea'aki te ne tāpuekina e mahinó mo e fakamo'oni ho'o kau mēmipa he kalasí.

NGAAHI TAFA'AKÍ

- 8** **Ki'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Epeleí**

- 11** **Ko Hono Ako'i 'o e Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú: Lea 'Oku Lelei**

- 12** **Ko Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmilí: 'Oku Mahu'inga e Taimí**
Fai 'e Joshua J. Perkey

- 14** **Ngaahi Oongoongo 'o e Siasí:**

- 40** **Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní**

- 80** **Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iiloaki: 'Alo'ofa ki he Motu'a'i Pató pea Mo Au**
Fai 'e Rosie Kaufman

44

44 Laka Kimu'a 'i he Tuí

'E lava ke tataki kitautolu 'e he enginaki ko 'eni 'a e kau palōfita 'o onopōnī 'i he taimi 'oku 'ikai ke tau 'ilo ai e founiga ke hoko atu ai e fonongā.

62

48 Ngaahi Fo'i Lea 'e Fā ke ne Tataki Koe

Fai 'e Palesiteni Thomas S. Monson
Kau mo Palesiteni Monisoni pea loto mo 'oni ke fakafanongo, aka, ngāue mo 'ofa.

51 Pousitā: Fai ha Tokoni**52 Ngaahi Fehu'i mo e Talí**

E founiga fēfē ha'aku "tu'u 'i he ngaahi potu toputapú" i ha taimi 'oku lahi ai e ta'emā'oni 'oni 'okū ne 'ākilotoa aú, 'o hangē ko 'ete i he 'apiakō?

54 Fakamo'oni 'i he Seminelí

Fai 'e Karla Brigante
Na'e tokoni'i au 'e he seminelí ke ma'u ha'aku fakamo'oni ki he ongoongolelei, ka 'e founiga fēfē ha'aku tokoni ki he'eku tangata'eiki ke ma'u mo ha'ane fakamo'oni?

56 Ko e hā e 'Uhinga 'oku Fai ai e Mali Temipalé?

Ko e hā e 'uhinga 'oku totonu ai ke tau ngāue mālohi ki ha mali temipale i ha taimi 'oku hoko ai ia ko ha fo'i fakakaukau 'oku ngāvaivai?

59 Fili ke 'Oua 'e Ngutu Lau

Fai 'e Brett Schachterle
'Oku fu'u faingofua ke fakakata 'aki mo e ni'ihi kehé e kau faivā.

60 Ki Hono Fakamāloha

'o e To'u Tupú: 'Okú Ma "Lea 'aki" e Ngaahi Me'a Ni
Fai 'e Larry M.Gibson
Te tau lava 'o aka ke ngāue 'aki e ngaahi lea te nau fakahaa'i hotau 'uhungaanga fakaākongā.

62 Ngāue, Ngāue Tokoni, mo e Fakafalala Fakalaumālie pē Kiate Kitá

Fai 'e 'Eletā Per G. Malm
Ko e me'a ne aka'i mai kiate au 'e he fakatoka piliki i Suetení fe kau 'aki mo e ngāue mālohi mo e fakamo'oni.

67

64 Fakamo'oni Makehe: Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke 'oua 'e meheka ki he ni'ihi kehé?

Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland

65 Ngaahi Kaati Folofolá

Ngāue 'aki e ngaahi folofolá ni ke ne fakamanatu atu kiate koe e lahi e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate koé.

67 Hola e Fanga 'Alapakasí!

Fai 'e Romney P.

Hili e hola 'a e fanga 'alapakasí, ne u fie ma'u ha tokoni fakalangi ke ma'u kotoa mai kinautolu.

68 'I he Fononga'angá: 'Eva Holo 'i Nāvuú

Fai 'e Jennifer Maddy

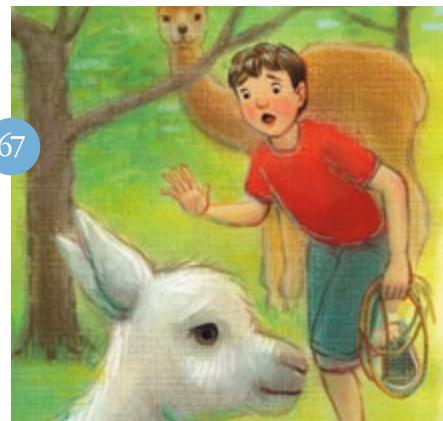
70 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Api: 'Oku Fanongo Mai e Tamai Hēvaní mo Tali 'Eku Ngaahi Lotú.**72 Mālō ē lelei! Ko Uili au mei Taiuani**

Fe'i loaki mo Uili pea mo hono tokoua ko 'Ālaní, pea aka lahi ange ki Taiuani.

74 Ko 'Etau Pēsí**75 Ko 'Etau Talí**

Fai 'e Tatiana Agüero

Ne hokohoko atu pē 'eku lotu ke ma'u he'eku tangata'eiki ha'ane fakamo'oni. E founiga fēfē ha'aku tokoni'i ia ke ne 'ilo 'i e mo'oni?

76 Ma'a e Fānau Īkí**79 Fakakaukau Lelei****81 Tā 'o e Palōfítá: Hiipa J. Kalānite**

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring
Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
Palesitenisī 'Uluakī

FAKATOKANGA'I,
MANATU'I,

Fakamālō^{MO}

Oku kole mai e 'Otuá ke tau fakamālō kiate Ia 'i ha fa'ahinga tāpuaki pē 'oku tau ma'u meiate Ia. 'Oku faingofua ke tau lotu fakamālō ta'e ongo'i ha me'a, pea toutou fai e ngaahi lea tatau ka 'oku 'ikai fakataumu'a 'etau fakamāloó ke hoko ko ha me'a ofa mei he lotó ki he 'Otuá. 'Oku tau "fakafeta'i . . . 'i he Laumālié" (T&F 46:32) koe'uhí ke tau lava 'o ongo'i hounga'ia mo'oni ki he me'a kuo foaki mai 'e he 'Otuá ma'atautolú.

'E founga fēfē ha'atau manatu'i ha ki'i konga 'o e me'a kotoa ne fai 'e he 'Otuá ma'atautolú? Na'e hiki 'e he 'Aposetolo ko Sioné 'a e me'a ne ako'i kiate kitautolu 'e he Fakamo'uí kau ki ha me'a ofa 'o e manatú 'oku ma'u mei he me'afoaki 'o e Laumālié Mā'oni'oní: "Ka ko e Fakafiemālié ko e Laumālié Mā'oni'oní, 'a ia 'e fekau 'e he Tamaí 'i hoku huafá, te ne ako'i 'a kimoutolu 'i he me'a kotoa pē, mo fakamanatu'i 'a kimoutolu 'i he me'a kotoa pē, 'a ia kuó u lea 'aki kiate kimoutolú" (Sione 14:26).

'Oku fakamanatu mai 'e he Laumālie Mā'oni'oní e ngaahi me'a ne ako'i 'e he 'Otuá kiate kitautolú. Ko e taha e ngaahi founga 'oku ako'i ai kitautolu 'e he 'Otuá ko 'Ene ngaahi tāpuakí; ko ia ai, kapau te tau fili ke ngāue 'aki e tuí, 'e hanga 'e he Laumālie Mā'oni'oní 'o fakamanatu mai kiate kitautolu e angalelei 'a e 'Otuá.

Te ke lava 'o vakai'i ia 'i ha'o lotu he 'ahó ni. Te ke lava 'o muimui he fekau "Ke ke fakafeta'i ki he 'Eiki ko ho 'Otuá 'i he ngaahi me'a kotoa pē" (T&F 59:7).

Na'e fokotu'u mai 'e Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni (1899–1994) 'oku fie ma'u ha taimi ki hono fai 'o e lotú. Na'a ne pehē: "Na'e pehē 'e he Palōfita ko Siosefá 'i ha

taimi 'e taha ko e taha 'o e angahala lahi taha 'oku halaia ai e Kāingalotú ko e angahala ko ia 'o e ta'e hounga'ia. 'Oku ou tui ko e tokolahi taha 'o kitautolú na'e 'ikai ke tau fakakaukau ko ha angahala mamafa ia. 'Oku 'i ai ha konga lahi 'i he'etau lotú mo 'etau tautapa ki he 'Eikí ke tau kole ai ha fakalahi 'o e ngaahi tāpuakí. Ka 'i he taimi 'e ni'ihí 'oku ou ongo'i 'oku fie ma'u ke lahi ange hono tukutaha 'etau lotú ki hono fakahā 'o e hounga'ia mo e fakamālō 'i he ngaahi tāpuaki kuo tau 'osi ma'u. 'Oku tau fu'u fiefia ai."¹

Te ke lava ke a'usia ha me'a pehē he 'ahó ni 'aki e me'afoaki 'o e Laumālié Mā'oni'oní. Te ke lava 'o kamata 'aki ho'o lotu fakafo'ituituí ha fakamālō. Te ke lava 'o kamata lau ho ngaahi tāpuakí pea ki'i mālōlō 'o fakakaukau ki ai. Kapau te ke faka'aonga'i e tuí 'aki e me'afoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní, te ke fakatokanga'i ha'o manatu'i lelei e ngaahi tāpuaki kehé. Kapau te ke kamata fakahaa'i ho'o hounga'ia he ngaahi tāpuaki takitaha, 'e lōloa ange leva ho'o lotú 'i he tu'unga angamahení. 'E hoko mai e manatú, pea pehē ki he hounga'ia.

Te ke lava 'o fai e me'a tatau 'i hono hiki ho'o tohinoá. Kuo tokoni'i 'e he Laumālie Mā'oni'oní e kakaí he me'a ko iá talu mei he kamata'anga 'o taimí. 'Okú ke manatu'i e lau 'a e tohi 'a Mōsesé, "Pea na'e tauhi ha tohi 'o e manatú, 'a ia na'e tohi ai, 'i he lea 'a 'Ātamá, he na'e tuku kiate kinautolu kotoa pē na'e ui ki he 'Otuá ke nau tohi 'i he laumālie 'o e mālohi fakalangí" (Mōsese 6:5).

Na'e fakamatata'i 'e Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985) e founga 'o e tohi 'i he mālohi fakalangí:

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

'O ku fakaafe'i
kitautolu 'e
Palesiteni 'Aealingi 'i
he'ene pōpoakí, ke tau
manatu'i e angalelei
'a e Tamai Hēvaní 'i
he'etau lotú. Alea'i mo
kinautolu 'okú ke ako'i
'a e lava ke tokoni'i ki-
tautolu 'e he lotu mo e
hounga'iá ke tau faka-
tokanga'i e to'ukupu
'o e 'Otuá 'i he'etau
mo'uí. Fakakaukau ke
tū'ulutui mo kinautolu
'okú ke ako'i 'o fai ha
lotu pea fokotu'u ange
ki he tokotaha te ne
fai e lotú ke ne fai pē
ha fakamālō.

Te ke toe lava 'o
ako e mahu'inga 'o e
hounga'iá 'aki hano
lau e ngaahi veesi ko
'ení 'o tānaki atu ki
he ngaahi veesi ne
lau ki ai 'a Palesiteni
'Aeelingí: Saame 100;
Mosaia 2:19–22; 'Alamā
26:8; 34:38; Tokāteline
mo e Ngaahi Fuakava
59:21; 78:19; 136:28.

"Ko kinautolu 'oku nau tauhi ha tohi 'o e
manatú 'e lahi ange 'enau manatua e 'Eikí 'i
he'enau mo'ui faka'ahó. Ko e ngaahi tohinoá
ko ha founга ia hono lau hotau ngaahi tāpuakí
pea tuku ai ha fakamatala 'o e ngaahi tāpuakí
ni ma'a hotau hakó."²

'I ho'o kamata tohí, te ke lava 'o 'eke kiate
koe, "Na'e founга fēfē hono tāpuekina au he
'ahó ni 'e he 'Otuá mo kinautolu 'oku ou 'ofa
a?" Kapau te ke toutou fai 'aki ia e tuí, te ke
manatu'i leva e ngaahi tāpuakí. 'E 'i ai e taimi
te ke manatu'i ha ngaahi me'a'ofa na'e 'ikai
te ke fakatokanga'i he lolotonga e 'ahó ka te

ke toki 'ilo ai ko e takiekina ia 'a e 'Otuá
'i ho'o mo'uí.

'Oku ou lotua ke hokohoko atu 'etau
ngāue 'i he tuí ke fakatokanga'i, fakamanan-
tu'i, mo fakamālō ki he me'a kuo fai mo
lolotonga fai he'etau Tamai Hēvaní mo
hotau Fakamo'uí ke fakaava e hala ki 'apí
kiate Kinaua. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ezra Taft Benson, *God, Family, Country: Our Three Great Loyalties* (1974), 199.
2. Spencer W. Kimball, "Listen to the Prophets," *Ensign*, May 1978, 77.

Fai ha Fakamā'opo'opo

Na'e iau 'e Palesiteni 'Aealingi ha lea 'a Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985) 'oku pehē "ko e ngaahi tohinoá ko ha founa ia hono lau hotau ngaahi tāpuakí pea tuku ai ha fakamatala 'o e ngaahi tāpuakí ni ma'a hotau hakó." Na'e fai 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2012 ha'ané fakamo'oni ki hono hiki 'o e tohinoá. Na'a ne vahevahe ha ngaahi me'a na'e a'usia he'ene mo'uí, 'o pehē,

"Kuo tokoni 'eku tohinoa faka'ahó, 'a ia kuo tauhi he ngaahi ta'u kotoa ko 'ení, 'o 'omi ha ngaahi me'a pau na'e 'ikai ke u mei lava 'o manatu'i." Na'a ne fale'i mai, "Fakakaukau'i lelei ho'o mo'uí mo kumi pē 'a e ngaahi tāpuakí, 'a e lalahi mo e iiki, kuó ke 'osi ma'u" ("Fakakaukau ki he Ngaahi Tāpuakí," *Liahona*, Nōv. 2012, 86). Ngäue ke muimui ki he enginaki 'a e kau palöfítá ni pea fokotu'ha taumu'a ke hiki ia 'i ho'o tohinoá.

FĀNAÚ

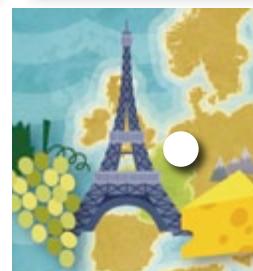
'Oku Lahi e Ngaahi Founa 'o e Lea Fakamāloó

[“I he māmaní kotoa he faka'osinga 'o e 'ahó,
'Oku tū'ulutui e fānau 'a e Tamai Hēvaní 'o lotu,
'Oku nau takitaha lea fakamālō 'i he'ene founa makehe.”]
("A e Fānau Kotoa 'i he Māmaní," *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 4.)

Fakahoa e ngaahi founa kehekehe 'o e lea fakamāloó 'i he ngaahi lea fakafonua kehekehe ki he ngaahi konga 'o e māmaní 'oku ma'u mei ai e ngaahi lea fakafonua ko iá. 'Oku 'i ai ha ní'ihi 'o e ngaahi lea fakafonua ko 'ení 'oku lahi hake he fonua 'e tahá 'oku nau lea 'akí!

1. gracias (faka-Sipeini)	5. spasiba (faka-Lüsia)
2. mālō (faka-Tonga)	6. arigató (faka-Siapani)
3. thank you (faka-Pilitānia)	7. asante (faka-Suahili)
4. shukriyaa (faka-Hiniti)	8. merci (faka-Falanisē)

Ako i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'ení, pea alea'i ia mo e kau fafine 'okú ke 'a'ahi ki aí 'o ka fe'unga ke fakahoko. Faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i ke tokoni atu ki hono fakamāloha 'o e kau fafiné pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofá ko ha konga longomo'uí 'o ho'o mo'uí. Ke ma'u ha fakamatala lahi angé, 'alu ki he reliefsoociety.lds.org.

Uelofea

Ko e taumu'a e uelofea 'a e Siasí ke tokoni'i e kāingalotú ke nau mo'ui fakafalala pē kiate kinautolu, ke tokoni'i e masivá mo e faingata'a'iá, pea fai ha tokoni. Ko e uelofea e uho 'o e ngāue 'a e Fine'ofá. Na'e ako'i 'e Palesiteni Henelī B. Aealingi, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí:

"Kuo tuku mai [‘e he ‘Eikí] ha ngaahi founa ki He'ene kau ākongá ke nau tokoni ai talu mei he kamata'angá. Kuó Ne fakaafe'i 'Ene fānaú ke fakatapui honau taimí, 'enau koloá, mo 'enau mo'uí ke kau fakataha mo Ia 'i hono tokoni'i 'o e ni'ihi kehé. . . .

"Kuo Ne fakaafe'i mo fekau'i kitautolu ke tau kau 'i He'ene ngāue ke tokoni'i 'a kinautolu 'oku faingata'a'iá. Na'a tau fai ha fuakava 'i he vai 'o e papitaisó pea 'i he ngaahi temipale mā'oni'oni 'o e 'Otuá te tau fai ia. 'Oku tau fakafo'ou 'etau fuakavá 'i he'etau ma'u e sākalamēnít he Sāpaté."¹

'I he fakahinohino 'a e písopé pe palesiteni fakakoló, 'oku tokoni e kau taki fakalotofonuá 'i he uelofea fakalaumālie mo fakatu'asinó. 'Oku fa'a kamata e ngaahi faingamālie ke ngāue mei he kau faiako 'a'ahi 'oku

nau fekumi ki ha tataki fakalaumālie ke 'ilo'i e founa ke feau ai e ngaahi fie ma'u 'a e hou'eiki fafine 'oku nau 'a'ahi ki aí.

Mei he Folofolá

Luke 10:25–37; Sémisi 1:27; Mosaia 4:26; 18:8–11; Tokātelina mo e Ngaahi Fuakava 104:18

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Henry B. Eyring, "Ngaahi Faingamālie ke Fai Lelei," *Liahona* Mē 2011, 22.
2. Siosefa Sāmitá, 'i he Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofá (2011), 73.
3. Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá, 73.

Tuí, Fāmilí,
Fakafiemālié

Mei Hotau Hisitōliá

'I he 'aho 9 'o Sune 1842, na'e fekau'i 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá e hou'eiki fafine 'i he Fine'ofá ke nau "tokoni'i 'a e māsivá" mo "fakahaofi e ngaahi laumālié."² 'Oku kei hoko pē e ngaahi taumu'a ni ko e uho ia 'o e Fine'ofá pea 'oku fakahaa'i ia 'i he'etau motó, "'Oku 'ikai faka'a'au 'o ngata 'a e 'ofá" (1 Kolinitō 13:8).

Na'e fakahoko 'e hotau palesiteni lahi hono nima 'o e Fine'ofá ko 'Emeline B. Uele mo hono ongo tokoní e moto ko 'ení 'i he 1913 ko hano toe fakamanatu 'o 'etau ngaahi tefito'i mo'oni na'e fokotu'u 'akí: "'Oku mau fakahā ko 'etau taumu'a ia ke . . . [pīkitai] ki he ngaahi akonaki fakalaumālie 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i he'ene fakahaa'i 'a e palani 'e lava ke fakaivia ai e kakai fefiné 'o fakafou 'i he uiui'i 'o e lakanga fakataula'eikí, ke nau fakataha ki he ngaahi houalotu lelei 'oku fakataumu'a ke tokanga'i 'a e mahakí, tokoni'i 'a e masivá, fakafiemālie'i 'a e toulekeleká, fakatokanga ki he mūnoá pea tokoni'i 'a kinautolu 'oku tamai mo fa'ē maté."³

'Oku a'u atu e Fine'ofá he 'ahó ni ki māmani hono kotoa 'o fakahoko 'e he hou'eiki fafiné e anga'ofá, 'a e 'ofa haohaoa 'a Kalaisí ki honau kaungā'apí (vakai, Molonai 7:46–47).

Ko e Hā Te u Lava 'o Faí?

1. 'Oku founa fēfē 'eku teuteu ke tokanga'i fakalaumālie mo fakatu'asino au mo hoku fāmilí?
2. 'E founa fēfē ha'aku muimui ki he sīpinga 'a e Fakamo'uí 'i he'eku tokoni ke feau e ngaahi fie ma'u 'a e hou'eiki fafine 'oku ou tokanga'i?

KI'I TOHI FAKAMATALA 'O E KONIFELENISI 'O 'EPĒLELÍ 2013

"Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pe ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).

'I ho'o toe vakai'i ko ia 'a e konifelenisi lahi 'o 'Epēleli 2013, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsí ni (mo e ngaahi Tohi Fakamatala Konifelenisi 'i he ngaahi pulusinga he kaha'ú) ke tokoni atu ki ho'o akó mo faka'aonga'i 'a e ngaahi akonaki fakamuimuitaha 'a e kau palōfita mo e kau 'apostolo mo'uí mo e kau taki kehe 'o e Siasi.

NGAAHI TALANOA MEI HE KONIFELENISÍ

Ako'i 'o e Taha Loto Faitotonú

Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring
Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí

Na'á ku hoko 'i he 1955 ko ha 'ōfisa 'i he Laulā Puna Fakakautau 'a e 'Tunaiteti Siteiti. Na'e tāpuaki'i au 'e he'eku pisopé kimu'a peá u toki mavahe ki he 'uluaki feitu'u te u ngāue ai, 'a ia ko 'Alapakiku 'i Niu Mekisikou.

Na'á ne pēhe 'i he'ene lotú ko hoku taimi 'i he laulāpuna fakakautau ko ha taimi 'o e ngāue fakafaifekau. Na'á ku a'u atu ki he lotú 'i hoku fuofua Sāpate he Kolo 'Alapakiku 'Uluakí. Ne ha'u ha tangata kiate au 'o ne fakafe'iloaki mai ia ko e palesiteni

fakavahefonuá, peá ne talamai te ne ui au ko ha faifekau fakavahefonuá.

Na'á ku talaange ki ai te u 'i ai pē 'i ha ngaahi uike si'i ki ha ako pea 'e vahe leva au ki ha feitu'u kehe 'i he māmaní. Na'á ne talamai, "Oku 'ikai ke u 'ilo au ki he me'a ko iá, ka te mau ui pē koe ke ke ngāue." I he lolotonga 'eku ako fakakautau, na'e hangē pē ha fo'i monū'iá 'a hono fili au mei he kau 'ōfisa 'e laungeau na'e 'i he akó, 'o hangē ha faingamālie, ke u fetongi ha 'ōfisa 'i he hetikuotá na'e mate fakafokifā.

Ko ia ne u ngāue ai 'i hoku fatongia ko iá 'i ha ta'u 'e ua. Ko e lahi taha 'o e ngaahi efiafí pea mo e faka'osinga

'o e uike kotoa pē, na'á ku ako'i ai 'a e ongoongolelei 'o Sisú Kalaisí ki he kakai na'e 'omai 'e he kāingalotú.

Na'á ku ma'u mo hoku ngaahi hoá ha 'avalisi 'o e houa 'e 40 he māhina 'i he'emau ngāue fakafaifekau, pea te'eki ai ke mau teitei tukituki tu'o taha 'i ha matapā ke kumi ha taha ke ako'i. Na'e fakafonu 'e he kāingalotú homau taimí pea a'u 'o mau ako'i ha fāmili 'e ua 'i he efiafi pē taha. Na'á ku siontu 'i he mālohi pea mo e tāpupaki 'o e toutou kole 'a e kau palōfita ke hoko 'a e mēmipa kotoa pē ko e faifekau.

I he Sāpate faka'osi peá u mavahé mei 'Alapakikú, ne fokotu'u ai 'a e fuofua siteiki 'i he koló. Kuo 'i ai 'eni ha temipale toputapu ai, ko ha fale 'o e 'Eikí, 'i ha kolo ne mau fakataha ai 'i ha taimi 'i ha falelotu pē taha mo ha Kāingalotu ne nau 'omai ha ngaahi kaungāme'a kiate kimautolu ke ako'i pea mo nau ongo'i e fakamo'oni 'a e Laumālié. Na'e ongo'i 'e he ngaahi kaungāme'a ko iá ne talitali lelei kinautolu ki 'api 'i he Siasi mo'oni 'o e 'Eikí.

Mei he "Oku Tau Taha Pē," *Liahona*, Mē 2013, 62–63.

KO E PA'ANGA FAIFEKAU FAKALŪKUFUÁ

'I he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2013, na'e lea ai 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'o kau ki hono fakafo mo fakalaumālie hono tali 'e he to'u tupú ke ngāue fakafafekaú. Na'a ne pehē, "Ke tokoni ki he kau faifekaú pea koe'uhí ko e ha'u e konga lahi'etau kau fai-fekaú mei ha feitu'u masiva, 'oku mau fakaafe'i ai kimoutolu, kapau 'oku mou lava, ke mou tokoni 'ofa mu'a ki he Pa'anga Faifekau Fakalūkufua 'a e Siasí."

Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "Talitali Lelei Kimoutolu ki he Konifelenisi," *Liahona*, Mē 2013, 5.

NGAAHI FEHU'I KE FAKALAULAULOTO KI AÍ

- Kuo tāpuekina fēfē ho'o mo'uí 'i ho'o ngaue fakafaifekaú pe ngāue fakafaifekaú 'a ha taha kehe?
- 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku kole ai 'e he kau palōfitá ke 'ave 'a e ongo-ongoleléi ki māmani kotoá?
- Te ke lava fēfē 'o tokoni'i 'a kinautolu 'i homou feitu'u 'oku māmālohi 'i he Siasí ke nau ongo'i 'a e fakamo'oni 'a e Laumālié ?

Fakakaukau ke hiki ho'o ngaahi fakakaukaú 'i ho'o tohinoá pē ale'a'i ia mo ha ni'ihi kehe.

Ngaahi Ma'u'anga Tokoni kehe ki he tefito ko 'enī: *Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongongoleléi* (2009), "Ngāue Fakafafekaú," 221–228; "Missionary Work," 'i he Gospel Topics LDS.org; Jeffrey R. Holland, "'Oku Tau Kau Kotoa he Tokoni," *Liahona*, Nōvema 2011, 44–46.

NGAAHI LEA FAKAEPALŌFITA KI HE NGAAHI MO'ONI FAKAEANGAMA'A TUKUPAU

"'Oku fakahā 'e he 'Otuá ki He 'ene kau Palōfitá 'oku 'i ai ha ngaahi mo'oni fakaeangama'a tukupau. 'E kei angahala ma'u ai pē 'a e angahalá. 'E mole ma'u ai pē meiate kitautolu 'a e ngaahi tāpuaki 'a e 'Otuá 'i he'etau talangata'a ki He'ene ngaahi fekaú. 'Oku feliliuaki lahi ma'u ai pē 'a e mamani, ka ko e 'Otua, 'oku 'ikai ke feliliuaki 'Ene ngaahi fekaú, mo e ngaahi tāpuaki kuo tala'ofa maí. . . . Kuo pau ke 'oua na'a tau to'o pē filifili pē ngaahi fekaú 'oku tau pehē 'oku mahu'inga ke tauhí ka tau tauhi e ngaahi feka kotoa pē 'a e 'Otuá. Kuo pau ke tau tu'u ma'u mo ta'ue'ia, ma'u ha loto falala haohaoa ki he tu'unga ta'efeliliuaki mo haohaoa 'a e 'Eikí pea falala haohaoa ki He'ene ngaahi tala'ofá."

Elder L. Tom Pērry 'o e Kolomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Tau'atāiná 'a e Talangofua Ki He Fonó," *Liahona*, Mē 2013, 88.

FAKAAFE FAKA-FAIFEKAU: KAU ATU

- "Ko kimoutolu kei ta'u hongofulu tupu, faka'aonga'i ho'omou nāunau fakalēsoni fo'oú pea mou feako'i'aki 'a e tokāteline 'o Sīsū Kalaisí. Ko homou taimi 'eni ke teuteu ai ke ako'i ha ni'ihi kehe kau ki he lelei 'o e 'Otuá.
- "Kau talavou mo e kau finemui, ko ho'omou akó 'oku fu'u mahu'inga fau. . . . 'Oku mau poupou atu ke mou tohi kole ki he ako'anga 'oku ke fili ki aí *kimu'a* pea kamata ho'o ngaue fakafaifekaú.
- "Mātu'a, kau faiako, mo e toengá, mou kau atu 'i hono teuaki 'a e to'u tangata kei tupu haké ke nau taau mo e ngāue fakafaifekaú. Lolotonga iá, 'e tohoaki'i 'e ho'omou mo'ui fa'ifa'itaki'angá 'a e tokanga homou kaungāme'a mo e kaungāapi.
- "Ko kimoutolu kakai lalahí, kau atu ki hono teuteu'i fakalaumālie, faka-etu'asino, mo fakapa'anga 'o e kau faifekau ki he kaha'ú.
- "Ko kimoutolu mātu'a mali toulekeleká, mou palani ki he 'aho te mou lava ai 'o ngāue fakafaifekaú.
- "['Oku ma'u 'e he] kau palesiteni faka-siteikí mo e kau pīsopé . . . 'a e ngaahi kī 'o e fatongia ki he ngaue fakafaifekaú 'i honau ngaahi 'iunití.
- "Ko koe, taki faifekau fakauotí . . . 'a e fe-hokotaki'anga 'i he vaha'a 'o e kaingalotú mo e kau faifekaú 'i he ngaue toputapu ko hono fakahaofi e fānau 'a e 'Otuá."

Elder Russell M. Nelson 'o e Kōlomu 'a e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Kau Atu," *Liahona*, Mē 2013, 45, 46.

FAKAFONU 'A E KONGA 'ATAÁ

1. "He 'ikai hanga 'e he fakapo'ulí 'o lava'i 'a e _____ 'o Kalaisi"
(Dieter F. Uchtdorf, "Ko e 'Amanaki Lelei ki he Maama 'a e 'Otuá," *Liahona*, Mē 2013, 77).
2. "Ko e Siasi ko ha _____ ia 'e lava ke ma'u ai 'a e nongá 'e he kau muimui 'o Kalaisi" (Quentin L. Cook, "Melino Fakatāutahá: Ko e Pale 'o e Angamā'oni'oni," *Liahona*, Mē 2013, 34).
3. "Ko kitautolu kuo tau ma'u 'a e sinó, 'oku tau ma'u ha _____ ke iku-na'i a kinautolu 'oku 'ikai ke nau ma'u ha sinó" (Boyd K. Packer, "'Oku ou 'Ilo'i e Ngaahi Me'a ni" *Liahona*, Mē 2013, 8).
4. "I he'etau tukuange 'etau tukupā mo e anganofo ki _____
_____, 'oku tau li'aki ai e me'a 'okú ne pukepuke 'a e sosaietí"
(L. Tom Perry, "Ko e Tau'atāiná 'a e Talangofua ki he Fonó," *Liahona*, Mē 2013, 87).
5. "Kapau 'oku 'ikai ko ha faifekau taimi kakato koe 'oku 'i ai hao pine fai-fekau 'e fakapipiki ki ho koté, ko e taimi 'eni ke tohi'i ia 'i ho _____"
(Neil L. Andersen, "Ko ha Mana," *Liahona*, Mē 2013, 78).

Ngaahi tall: 1. maama; 2. hutanga'aanga; 3. malohi; 4. hotau maili; 5. lotó.

TAVAIWAILOA TAÁ E DENISE RENEE BIRD

KO HONO TOKONI'I E MASIVÁ MO E FAINGATA'A'IÁ

"'Oku faka'aonga'i 'e he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'onioni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní e pa'anga ne foaki 'e he kāingalotu anga'ofá, 'o 'ave ai e me'a-kai, vala, mo e ngaahi me'a 'aonga kehe ke tokoni ki he kakai lalahi mo e fānau faingata'a'ia he māmaní. 'I he ngaahi ta'u kuohilí, ne a'u ki he pa'anga 'e teau miliona e ngaahi foaki 'ofa fakaetangata ko 'ení, pea 'oku 'ikai toe lau siasi, matakali pe fonua. . . . 'I he ta'u 'e uofulu mā nima kuohilí kuo tau tokoni'i ai ha meimeい kakai 'e 30 miliona he fonua 'e 179."

'Eletā Dallin H. Oaks 'O e Kōlomu 'o e Kau Apo-setolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Kau Muimui 'o Kalaisi" *Liahona*, Mē 2013, 98.

FAKAPOTOPOTO 'I HO'O FAKA'AONGA'I E TEKINOLOSIÁ.

- "Ke vahevahe e ongoongoleí, ne kamata'i 'e ha to'u tupu 'i Positoní ha tohi-noa faka'initaneti. Ko kinautolu ne kau mai ki he Siasi, ne kamata pē 'enau akó he 'Initaneti, hoko ai mo ha talanoa mo e kau faifekaú. . . . Ne pehē 'e [ha taha ne nau fai e tohinoá], 'Oku 'ikai ko ha ngāue fakafaifekaú 'eni ia. Ko ha fiefia'anga 'eni ia 'o e ngāue fakafaifekaú."¹
- "Ko e hā 'oku 'ikai ke ke fili ai ha taimi 'i he 'aho takitaha ke ke mavahe mei he tekinolesiá ka ke fetu'utaki mo e tokotaha takitaha. Hanga 'o tamate'i e me'a faka'ilekitulonika kotoa pē."²
- "Faka'ilonga'i e ngaahi potufolofola mahu'ingá 'i ho'o me'angāué peá ke toutou lau ia. . . . 'E vavé ni pē ha'amou ma'uloto ha ngaahi potufolofola 'e laungeau. 'E hoko e ngaahi potufolofola ko iá ko ha ma'u'anga ue'i fakalau-mālie mo e fakahinohino mei he Laumālie Mā'oni'oni 'i he taimi te mou fie ma'u aí."³

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Neil L. Andersen, "Ko ha Mana," *Liahona*, Mē 2013, 79.
2. Rosemary M. Wixom, "Ko 'Etau Ngaahi Leá," *Liahona*, Mē 2013, 82.
3. Richard G. Scott, "Ke Melino 'a 'Api," *Liahona*, Mē 2013, 30.

Ke lau, mamata, pē fanongo ki he ngaahi lea 'o e konifelenisi lahi, 'alu ki he **conference.lds.org**.

LEA 'OKU LELEÍ

E lava 'e he ngaahi lea 'oku tau faka'aonga'i ke fakamo'oni'i 'a Kalaisi, fakafiemālie'i e faingata'a'iá, fakaongo-ongolelei'i ha kaungāme'a, pe fakahaa'i ha 'ofa ki ha mēmipa 'o e fāmilí. Te tau lava foki 'o lea 'aki ha ngaahi lea te ne fakatupu ha loto-mamahi fakaeongo, fakamafola ha lau, lea ta'e faka'apa-'apa, pe tukuhifo. 'I hono tokoni'i ho'o fānaú ke nau faka'aonga'i e lea 'oku leleí te ne 'omi ai e melinó mo e fakalotolahí ki homou 'apí. 'I he Liahona 'o e māhina ní he peesi 60–61, 'oku fakamatala'i ai 'e Leulī M. Kipisoni 'o e kau palesitenisí lahi 'o e Kau Talavoú e mahu'inga 'o e lea 'oku ma'á:

"Ko e me'a ko ia 'i hotau lotó ko e me'a ia 'oku tau fakakaukau ki aí, pea ko e me'a ko ia 'oku tau fakakaukau ki aí ko e me'a ia 'oku tau lea 'akí. Ko ia ai, 'oku mo'oni ko e ngaahi lea ko ia 'oku tau faka'aonga'i 'okú ne faka-e'a mai e ngaahi ongo 'o hotau lotó pea ko hai mo'oni kitautolu. . . .

"Te tau lava kotoa 'o fiefia 'i he ngaahi tāpuaki 'o 'etau ma'u *ma'u pē* e Laumālié, 'o hangē ko e tala'ofa ko ia 'i he 'etau ma'u e sākalamēnítí he 'aho Sāpaté. Ka 'e makatu'unga pē 'iate kitautolu—'i he anga 'etau tō'ongá, me'a 'oku tau faí, 'io, na'a mo e me'a 'oku tau lea 'akí."

Ngaahi Fokotu'u ki hono Ako'i 'o e To'u Tupú

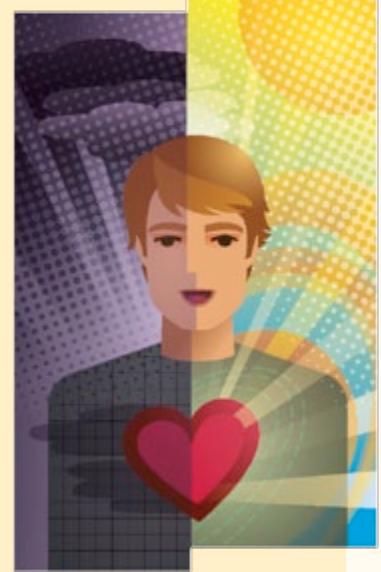
- Te ke lava 'o lau mo ho fāmilí 'a e konga ko ia ko e leá 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú* (peesi 20–21). Alea'i e me'a ke faí 'i he taimi 'oku

faka'aonga'i ai 'e he ni'ihi 'oku mou feohí e lea koví.

- Lau e fakamatala 'a Misa Kipisoni 'i he peesi 60–61. Ngāue 'aki e fakamatalá ni ke fokotu'u ai ha ngaahi taumu'a ke fai ha fetokoni'aki ke ngāue 'aki e lea 'oku leleí.
- Ako mo alea'i e ngaahi folofola 'oku hiki he tafa'aki to'omata'ú.
- Lau e "Fili ke 'Oua 'e Ngutu Laú" he peesi 59 'o e Liahona ko 'ení pea talanoa kau ki he fakatu'u-tāmaki 'o e ngutu laú. Alea'i e 'uhinga 'oku fai ai e laú mo e founiga ke faka'ehi'ehi mei aí.
- Sio he ngaahi vitioó mo lau e ngaahi fakamatala 'a e to'u tupú ki he mālohi 'o e leá. 'Alu ki he youth.lds. org pe a lomii 'i he "For the Strength of Youth". Lomi'i he "Language." 'Oku 'i he fakato'omata'u 'o e pēsí ha konga "Fekau'aki" 'oku 'i ai ha fo'i vitiō hangē ko e "No Cussing Club (Kalapu 'Oku Tapui ai e Lea Koví)" mo ha ngaahi fakamatala 'a e to'u tupú ke 'oua 'e tukuhifo e ni'ihi kehé.

Ngaahi Fokotu'u ki hono Ako'i 'o e Fānaú

- Fakakaukau ke lau "Ko e Ngaahi lea 'Oku Tau Lea 'Akí" (Rosemary M. Wixom, *Liahona*, Mē 2013, 81); "A e Ngaahi Lea Ko Iá" (*Liahona*, Tisema 2011, 60); pe "Ko ha Tali Fakavaivai" (*Liahona*, Sune 2011, 70). Talanoa 'o kau ki

NGAAHI FOLOFOLÁ 'I HE LEA FAKAFONUÁ

Saame 34:13–14

Lea Fakatātā 10:11

Īsaia 50:4

Mātiu 15:11

'Efesō 4:29, 31

2 Nīfai 32:2–3; 33:1

Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 20:54; 52:16;
100:5–6; 136:23

he me'a 'oku tau ongo'i he taimi 'oku tau fepōtalanoa'aki lelei aí.

- Alea'i e ngaahi me'a 'oku 'ikai te ke lea 'aki 'i homou 'apí. Fokotu'u ha taumu'a ke lahi ange hono lea 'aki 'o e "kātakí" mo e "māloó" mo e fakalāngilangi'i.
- Talanoa kau ki he fiefia ange 'a e taha kotoa 'i he 'etau fepōtalanoa'aki lelei. Hiva'i e "Ko e Anga'ofá 'e Kamata 'Iate Au" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 145) pe ko ha hiva 'e taha 'oku kau ki he anga'ofá. ■

'OKU MAHU'INGA E TAIMÍ

Ko e founiga ne faifai pea a'u ai ha talanoa ma'ongo'onga 'o e 'ofá ki he temipalé—i ha founiga fakaofo.

Fai 'e Joshua J. Perkey

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Ihe sio fakamama'u 'a Vika

Kilimeni 'o fakalaka 'i hono 'apí ki he vaotā 'o 'Alasikaá, 'okú ne fakaukau mo e loto-'ofa ki hono huse-pāniti kuo fuoloa 'ene mālōloó. Ko ha tangata mālohi mo matamata lelei 'a Uooti Kepilā Kilimeni, ko ha sōtia he Tau Lahi 'a Māmani Hono II, ko ha toketā, mo ha husepāniti faive-lenga. Ka na'e fie ma'u ha fononga 'i he tuí mo ha faingamālie fo'ou 'i he ongoongoleleí ke fakataha'i ai 'a Vika mo Uooti 'o ta'engata.

'Oku kamata e talanoa 'o Vika Hēleni Kilimení 'i Tenima'ake. Na'e fā'ele'i ia 'o ofi ki Votingipooki, ko ha kolo 'oku tu'u he motu tatau ko ia 'oku 'i ai 'a Koupeniheikení. Na'e 'ohake ia 'i ha fāmili 'o ha fānau 'e toko fitu, kau ai ha fānau tangata oh i'e toko tolu.

Pea mo e hoko mai 'a e Tau Lahi Hono II. Ka 'i he 'alo'ofa 'a e 'Otuá, na'a ne hao mo 'ene ongomātū'a mei he Fakamamahi Lahi ki he kau Siú mo e ta'u 'e tolu he nofo pōpulá, 'a ia ko ha fa'ahinga a'usia 'okú ne loto ke fakangalo'i he taimí ni.

Hili e taú, ne toe langa hake e mo'ui hono fāmili. Ne 'i ai ha 'aho 'e taha, na'e nofo ai 'a Vika mo 'ene ongomātū'a 'i ha 'api fa'ahita'u māfana 'i 'Āhusi 'i Sutilani. Ne nau fe'iloaki ai mo ha ongo faifekau, na'a na kumi ha feitu'u ke na nofo

ai. Na'e fu'u angalelei mo anga fakakaume'a e ongo talavoú, pea loto leva e ongomātū'a 'a Viká ke na nofo he loki ma'a e kau 'a'ahí.

'Oku pehē 'e Vika "Ne u 'alu 'o ma'ulotu mo kinaua 'i ha taimi nōnou pē, ka na'e 'ikai ke sai'ia hoku fāmili 'o'oku he lotú. Ko 'eku tangata'eikí ko ha hako'i Siu, pea ko 'eku fine'eikí na'e siasi Lütelo, ka na'e 'ikai ke 'ohake kimautolu ia 'i ha lotu. Ne u foki atu leva ki he akó."

Na'e toe 'a'ahi nounou ange e ongo faifekaú kiate ia 'i Koupeniheikení. Neongo ne fiefia 'a Vika he 'a'ahí, ka na'e te'eki ai ke ne mateuteu ke tali e ongoongoleleí.

'Oku pehē 'e Vika, "Ne u hiki ki Sōleki Siti 'i he 1950." "Ne u hoko ko ha neesi, ka na'e fie ma'u ke toe fakafo'ou 'eku tohi fakamo'oni akó ka u toki lava 'o ngāue 'i 'Amelika."

Na'e hoko e hiki ko 'ení ko ha faingamālie kiate ia ke ne ako lelei ange ai e lea faka-Pilitāniá. Na'a ne toe ma'u ai mo ha faingamālie ke ako ki he Siasí. Na'a ne nofo he Fale Punungahoné pea ngāue 'i ha 'ofisi 'o ha toketā 'oku tu'u mei he kau-hala 'e tahá. Na'a ne toe tā selo foki he Kau Hiva 'a 'Iutaá pea tokolahí hono ngaahi kaungāme'a lelei.

"Ne u 'alu foki mo kinautolu ki he lotú. Ne u lue atu foki he Temipale

Sikueá he 'aho kotoa lolotonga e taimi kai ho'ataá. Ka ne u kei fakaukau pē ko e lotú ko ha me'a te ke toki loto pē ke hoko ko ha konga ho'o mo'u'i 'i ha'o fie ma'u."

Hili ha ta'u 'e ua 'i Sōleki, ne hiki 'a Vika ki Sakalameto 'i Kaledónia, USA, 'o nofo taimi si'i ai mo e fāmili 'o e taha e ongo faifekau na'a na a'ko'i ia 'i Tenima'aké. Na'a ne hoko ko ha neesi faiatafa pea 'i he taimi ne fe'unga ai 'ene pa'angá ke tokoni'i pē iá, na'a ne mavahe leva 'o kumi hano nofo'anga. Na'a ne faikame'a mo e faifekaú pea faifai 'o na fakama'u.

'Oku manatu'i 'e Vika 'a e "ikai ke ola lelei 'ena kaume'a," pea 'i he taimi ne fakangata ai 'ena fakama'u, na'a ne hiki leva pea 'ikai toe fai ha fetu'utaki mo e kāingalotu 'o e Siasí.

Ne taimi si'i mei ai pea fe'iloaki 'a Vika mo Uooti, ko ha toketā nifo mo ha toketā faiatafa na'e fā'ele'i mo ohia hake 'i Sākalameto. Ko ha tangata talavou mo sino mālohi na'e hoko ko ha sōtia he tautahí lolotonga e taú. Neongo na'a ne lahi 'aki ha ta'u 'e 11 'ia Vika, ka na'a ne fu'u manako 'aupito ai, peá na mali 'i he 1954.

Na'a na fakatau ha 'api 'oku ofi mai pē ki he'ene ngāue. Neongo na'e 'ikai ke 'i ai ha'ana fānau, ka

na'e faka'ofa'ofa mo fe'ofo'ofani 'ena nofo malí. Na'a na ngāue, fefolau'aki, na'e tāvalivali 'a Uooti, kae hokohoko atu e tā 'e Vika 'ene mūsiká. Ne lelei e mo'u'i ha ngaahi ta'u lahi.

Ne mālōlō 'a Uooti 'i he 1985. Na'e nofo pē 'a Vika 'i hona 'apí 'o a'u ki he 1999, pea na'a ne ongo'i hoha'a ke hiki mei ai. Na'e lahi hono 'apí 'o lahi ange ia he'ene fie ma'u, peá ne ongo'i ha fie ma'u ke fai ha liliu. Na'a ne 'ilo ha ki'i kolo na'e fe'unga mo ia 'i Haine 'i 'Alasikā. Na'a ne mālōlō ki ai, pea na'e mei ngata pē ai e ngaahi me'a kapau na'e 'ikai ke toe tukituki ange e ongo faisekaú 'i hono matapaá 'i he 2006.

Hili ha ngaahi faingamālie mo ha ta'u lahi, ko e toki taimi totonu 'eni.

'Oku pehē 'e Vika, "Ne 'ikai ha'aku fu'u 'ilo lahi ki he lotú, ka ne u 'ilo'i ha me'a ke u fehu'i ai, ko ha ngaahi me'a ne fakamamahi pe ngali faikehe kiate au.

"I he'eku ako ki he ongoongolelei

ko 'ení, ne toki mahino e me'a kotoa pē: ko e palani 'o e fakamo'uí, me'a 'oku fie ma'u meiate kitautolú, ngaahi tala'ofa ne faí, ko e Tohi 'a Molomoná. Ne u sai'ia 'aupito he tokāteline 'a e Siasí ki he ngāue fakatemipale ma'anautolu kuo pekia ne te'eki ke nau 'ilo ki he ongoongolelei. Ne u ongo'i fiemālie ki ai; ko ha me'a ia te u tali koe'uhí he na'e mahino lelei kiate au, 'o hangē pē ha foki ki 'apí.

"Ne u fai leva e me'a ne totonu ke u fai he ngaahi ta'u lahi kimu'á. 'Oku 'ikai ke u 'ilo'i pe ko e hā ne fu'u fuoloa pehē aí. Ne u 'osi fe'iloaki mo ha kakai lelei, pea na'a nau takiekina 'eku fili ke kau ki he Siasí. Neongo 'ene ta'u lahí, ka ko e me'a lelei taha kuó u faí ko e papitaisó."

Na'e papitaiso 'a Vika he 'aho 14 'o 'Okatopa 2006—ko e 'aho fā'ele'i ia hono husepāniti. Hili mei ai ha ta'u, na'a ne fuofua hū leva he temipalé 'o sila (fakafofonga) kia Uooti ki taimi mo hono kotoa 'o 'itānití.

Kia Viká, ko e a'usia ko ia 'o e hū ki he temipalé 'o sila'i ki he tokotaha 'okú ne 'ofa aí, "ko ha me'a faka'ofo'ofa mo ta'e 'amanekina ia."

I hono ma'u 'e Vika e tāpuaki fakalangi ko 'eni 'o e sila'i ki hono husepāniti 'ofeiná, 'okú ne loto ke vahevahé atu he taimí ni ki hono kāingá e ngaahi tāpuaki 'o e temipalé. Neongo 'okú ne ta'u 86 pea faingata'a ia mei he 'ikai ke ngāue lelei hono kofuuá, ka 'okú ne longomo'ui 'aupito.

"Oku ou 'amanaki 'e tali 'e hoku husepāniti mo 'ene ongomātú'a mo 'eku ongomātú'a mo hoku ngaahi tuonga'ané mo e tokouá e ongoongolelei. 'Oku lahi ha'aku ngāue fakatemipale ke fai.

"Ko e taha 'eku ngaahi taumu'a ngāue he taimí ni he mo'uí ke fai e ngāue fakatemipalé mo e tohi hohokó ki he lahi taha te u malavá. 'Oku ou ongo'i 'oku 'i ai e 'uhinga 'oku ou nofo ai 'i hení. 'E tatau ai pē pe te u ta'u 100, 'e kei lelei pē. 'Oku 'i ai ha ngaahi me'a ke u fai he taimí ni. 'Oku fu'u fakafiefia mo'oni 'a e lava ke fakahoko iá."

"I he sio 'a Vika ki hono falé ke foki ki aí, 'okú ne fonu 'i he 'amanaki lelei 'oku ma'u mei he ongoongolelei 'a Sisū Kalaisí. Kuo hoko 'ene mēmipa 'i he Siasí ni "ko ha tāpuaki lahi 'i ha ngaahi founiga ta'e-fa'a-laua. 'Okú ke ongo'i nonga. 'Okú ke ongo'i mālohi ange. 'I he taimi 'oku lelei ai e me'a kotoá, 'okú ke ongo'i, 'Tamani, ko hēvani 'eni.' 'Okú ke hounga'ia leva 'i he mo'uí."

'Oku ongo'i hounga'ia mo'oni 'a Vika—koe'uhí ko e afi 'o e ongoongolelei mo e 'amanaki lelei mo fakafiefia ke fakataha mo hono husepāniti 'ofeiná 'i 'itānití. ■

Ke toe lahi ange 'i hono fakamālohia ho'nofomāli, vakai, L. Whitney Clayton, "Nofo-māli: Sio pea Ako," Liahona, Mē 2013, 83.

ONGOONGO 'O E SIASÍ

Vakai, news.lds.org ke ma'u ha ngaahiongo lahi ange ki he me'a 'oku hoko 'i he Siasi.

Vahe 'o e Kau Taki Faka-Élia Fo'ou

Kuo fanonganongo 'e he Kau Palesitenisí 'Uluaki 'a e ngaahi liliu ko 'eni 'i he kau takimu'a faka-éliá 'o kamata mei he 'aho 1 'o 'Aokosi 2013. Ko e kau Palesitenisí Faka-élia kotoa pē, ko e kau mémipa kinatolu 'o e Kōlomu 'Uluaki pe Ua 'o e Kau Fitungofulú. ■

Kau Palesitenisí 'o e Kau Fitungofulú

Ronald A.
Rasband
**Tokoni 'i he
Ngaahi Élia
Kotoa Pē**

L. Whitney
Clayton
**'Iutā Noate
Soleki Siti 'Iutā
'Iutā Saute**

Donald L.
Hallstrom
**'Amelika
Noate
Tokelau-
hahaké**

Tad R.
Callister
**'Amelika
Noate
Tonga-hihifo**

Richard J.
Maynes
**'Amelika
Noate
Tokelau-hihifó
'Amelika
Noate Hihifó**

Craig C.
Christensen
**'Aitahō
'Amelika Noate
Lotoloto**

Ulisses
Soares
**'Amelika
Noate Tonga-
hahake**

'Afilika Tonga-hahake

Carl B.
Cook
**Tokoni
'Uluaki**

Dale G.
Renlund
Palesiteni

Kevin S.
Hamilton
Tokoni Uá

'Afilika Hihifo

Terence M.
Vinson
**Tokoni
'Uluaki**

Legrand R.
Curtis Jr.
Palesiteni

Edward
Dube
Tokoni Uá

'Esia

Larry Y.
Wilson
**Tokoni
'Uluaki**

Gerrit W.
Gong
Palesiteni

Randy D.
Funk
Tokoni Uá

'Esia Tokelau

Koichi
Aoyagi
**Tokoni
'Uluaki**

Michael T.
Ringwood
Palesiteni

Scott D.
Whiting
Tokoni Uá

Palásila

Jairo
Mazzagardi
**Tokoni
'Uluaki**

Claudio R. M.
Costa
Palesiteni

Eduardo
Gavarret
Tokoni Uá

Kalipiané

J. Devn
Cornish
**Tokoni
'Uluaki**

Wilford W.
Andersen
Palesiteni

Claudio D.
Zivic
Tokoni Uá

'Amelika Lotoloto

Kevin R.
Duncan
**Tokoni
'Uluaki**

Carlos H.
Amado
Palesiteni

Adrián
Ochoa
Tokoni Uá

'Iulope

Patrick
Kearon
**Tokoni
'Uluaki**

José A.
Teixeira
Palesiteni

Timothy J.
Dyches
Tokoni Uá

'Iulope Hahake

Randall K.
Bennett
**Tokoni
'Uluaki**

Larry R.
Lawrence
Palesiteni

Per G.
Malm
Tokoni Uá

Mekisikou

Benjamín
De Hoyos
**Tokoni
'Uluaki**

Daniel L.
Johnson
Palesiteni

Arnulfo
Valenzuela
Tokoni Uá

Hahake Lotoloto/ Noate 'Afilika

Bruce D.
Porter

Bruce A.
Carlson

*Pule'i mei he Hetikuota
o e Siasi*

Pasifikí

Kevin W.
Pearson
**Tokoni
'Uluaki**

James J.
Hamula
Palesiteni

O. Vincent
Haleck
Tokoni Uá

'Otu Filipainí

Ian S.
Ardern
**Tokoni
'Uluaki**

Brent H.
Nielson
Palesiteni

Larry J.
Echo Hawk
Tokoni Uá

Saute 'Amelika Tokelau-hihifo

W. Christopher
Waddell
**Tokoni
'Uluaki**

Juan A.
Uceda
Palesiteni

C. Scott
Grow
Tokoni Uá

Saute 'Amelika Tonga

Jorge F.
Zeballos
**Tokoni
'Uluaki**

Walter F.
González
Palesiteni

Francisco J.
Viñas
Tokoni Uá

Fai 'e 'Eletā
F. Michael Watson
'O e Kau Fitungofulú

Talangofuá

KO E FAKA'ILONGA 'O E TUÍ

Fakatauange ke tau feinga ke mo'ui talangofua ki he ngaahi fekaú, 'o muimui ki he ngaahi fakahinohino fakalangi mei he kau tamaio'eiki kuo fili 'a e 'Eikí pea ma'u mei Hono to'ukupú 'a e ngaahi tāpuaki kuo tala'ofa mai.

Oku fie ma'u pea 'e fie ma'u ma'u pē 'a e talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá meiate ki-nautolu 'oku fekumi ke ma'u 'a e ngaahi tāpuaki kuo tala'ofa mai.

Na'e ma'u 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá ha fakahā 'i Mē 1833, 'a ia ne folofola mai ai e 'Eikí:

"Ko e mo'oní 'a e 'ilo'i 'o e ngaahi me'a 'o hangē ko honau anga 'oku 'i aí, pea na'a nau 'i aí, pea te nau hoko ki aí. . . .

"Pea 'oku 'ikai ma'u 'e ha tangata 'a hono kakató tuku kehe 'o kapau te ne tauhi [e ngaahi fekau 'a e 'Otuá].

"Ko ia ia 'okú ne tauhi 'ene ngaahi fekaú 'okú ne ma'u 'a e mo'oní mo e māmā, kae 'oua ke fakanāunau'i ia 'i he mo'oní peá ne 'ilo'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē" (T&F 93:24, 27–28; ko e tokī tānaki atu hono fakamamafa'i).

'I he'etau ako pea talangofua ki he ngaahi mo'oni 'oku 'i he ngaahi fono mo e ngaahi ouau 'o e ongoongoleleí, 'oku tau ako pea ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongoleleí 'a ia kuo tala'ofa mai. Ko e ngaahi mo'oni ko ia 'okú ne tānaki e Kāingalotú 'oku malava ke ma'u ia 'e he fānau kotoa 'a e 'Otuá, 'o fakatatau ki he poto mo e taimi 'a e Tamai Hēvaní. Hangē ko ia ne folofola 'aki 'e he 'Eikí, "Ko 'eku

ngāué 'eni mo hoku nāunaú—ke fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá" (Mōsese 1:39).

Na'e pehē 'e hotau Palōfita 'ofeina ko Palesiteni Tōmasi S. Monisoní: "Talangofua ki he ngaahi fono 'a e 'Otuá. Ne foaki mai ia 'e [ha] Tamai Hēvani 'ofa. Kapau te tau talangofua ki ai, 'e lavame'a ange 'etau mo'ui, pea si'i ange 'ene palopalema'iā. 'E makātekina ange hotau ngaahi faingata'ā mo 'etau ngaahi palopalemá. Te tau ma'u e ngaahi tāpuaki ne tala'ofa mai 'e he 'Eikí. He na'á Ne folofola, "Oku fie ma'u 'e he 'Eikí 'a e loto mo e 'atamai fie [ngāuél]; pea 'e kai 'a e ngaahi me'a lelei 'o e fonua ko Saioné 'e he kau loto fie [ngāuél] mo e kau talangofuá 'i he ngaahi 'aho faka'osí."¹

Na'e 'i ai e lea tatau 'i he kuonga mu'ā ne hangē ko ia ne fai 'e Palesiteni Monisoní, 'i he lea 'a Nīfai ki he'ene tamaí, "Te u 'alu 'o fai 'a e ngaahi me'a kuo fekau 'e he 'Eikí, he 'oku ou 'ilo 'oku 'ikai tuku mai 'e he 'Eikí ha fekau ki he fānau 'a e tangatá kae 'ikai te ne teuteu ha hala ma'a-nautolu ke nau lava ai 'o fai 'a e me'a kuó ne fekau kiate kinautolú" (1 Nīfai 3:7).

'Oku fakamanatu mai kiate kitautolu 'e ha himi 'a e fānau 'a e fakahinohinó mo hotau fatongiá:

Ko e taimi lahi, kuo 'osi ma'u 'e kinautolu 'oku fie kau fakataha mo e kau tuí, ha holi ke hoko ko ha kau muimui talangofua 'o e mo'oni. Ko e me'a ia ne hoko ki ha toko 42 ne nau kau atu ki ha konifelenisi fakavahe-fonua 'i Kananga, Lepupelika Fakatemokalati 'o Kongokoú. Na'a nau talangofua ki he ue'i 'a e Laumālié pea na'a nau tui 'i he fo'i laka kotoa pē, na'a nau lue lalo 'i ha 'aho 'e ono ke nau lava o kau ki he konifelenisi.

*Te u 'alu; pea te u fai e ngaahi fekau 'a e 'Eikí.
He kuo teu 'e he 'Eikí 'a e halá; fie ma'u 'e he 'Eikí ke u talangofua.²*

Te tau hoko ko ha kakai mohu tāpue-kina, 'i he'etau manatu ki he fale'i 'a hotau palōfitá ke tauhi faivelenga e ngaahi fekaú mo tau manatu'i e tali 'a Nifai ki he'ene tamaí.

Na'e muimui e Palōfita ko Siosefá ki he fakahinohino 'a e 'āngelo ko Molonaí 'o fakahā ki he'ene tamai fakaemāmaní e me'a na'e hokó. Na'e pehē 'e he tamai 'a Siosefa Sāmitá 'i he'ene 'ilo kuo tuku e ngaahi peleti koulá ki hono fohá "ko e me'a ia mei he 'Otuá, 'o ne fekau kiate au ke u 'alu 'o fai 'a e me'a kuo fekau 'e he talafekaú" (Siosefa Sāmitá—Hisitōlia 1:50). Na'e mei kehe e hisitōliá kapau na'e 'ikai ke talangofua 'a Siosefa ki he fale'i mei he langí mo e māmaní fakatou'osi.

Ko e Fē e Taimi 'e Lava Ke Mau Papitaiso Ái?

'Oku lotu 'etau kau faifekaú pea 'alu atu 'o ngāue, 'o falala he 'ikai fai ange 'e he 'Eikí ha fekau kiate kinautolu ta'e te Ne teuteu ha hala ke nau lavame'a ai 'o fou 'i he talangofua mo e loto fie ngāue. 'Oku nau falala ki He'ene tala'ofá: "Ilonga ia 'e tali 'a kimoutolú, te u 'i ai foki mo au, he te u mu'omu'a 'i homou 'aó. Te u 'i homou nima to'omata'ú pea 'i homou to'ohemá,

pea 'e 'i homou lotó 'a hoku Laumālié, pea 'e takatakai 'a kimoutolu 'e he'eku kau 'āngeló, ke poupou'i hake 'a kimoutolu" (T&F 84:88).

'Oku fekumi loto fiemālie ha tokolahi ke muimui ki he ngaahi akonaki 'a 'etau kau faifekaú. Ko e taimi lahi, kuo 'osi ma'u 'e kinautolu 'oku fie kau fakataha mo e kau tuí, ha holi ke hoko ko ha kau muimui talangofua 'o e mo'oni. 'Oku nau fie ō atu foki mo kinautolu 'o ngāue.

Ko e me'a ia ne hoko ki ha toko 42 ne nau kau atu ki ha konifelenisi faka-vahefonua 'i Kananga, Lepupelika Fakatemokalati 'o Kongokoú. Ne nau omi loto fiemālie he na'a nau lau pea fanongo ki he ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelei kuo Toe Fakafoki Maí, ne kamata ke nau mo'ui 'o fakatatau mo e ngaahi tefto'i mo'oni ko iá, pea na'a nau fie kau ki he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.³

Na'a nau talangofua ki he ue'i 'a e Lau-mālié pea na'a nau tui 'i he fo'i laka kotoa pē, na'a nau lue lalo 'i ha 'aho 'e ono ke nau lava 'o kau ki he konifelenisi. 'I he'e-nau a'ú, ko e fuofua fehu'i 'eni ne nau fai ki he ma'u mafai pulé, "Ko e fē e taimi 'e lava ke mau papitaiso aí?"

Ne mahino kiate kinautolu 'e faifai pē pea fakafaingofua'i 'e he 'Eikí ke malava 'e he kau faifekaú 'o ako'i kinautolu 'i honau 'apí pea 'oange kiate kinautolu e mo'oni ne fuoloa 'enau fekumi ki ái. Ne tatali ha toko 200 kehe ne 'ikai ke nau lava 'o fai e fononga 'aho onó ki he tala 'e vavé ni ha fekumi mai 'a e kau faifekaú kiate kinautolu.

Ko Ha Lotu 'i he Tui

'I he fonua ko 'Engikolá, ne hanga 'e he fakafepakí 'o fakamanamana'i ke liliu e holi 'a e Kāingalotu faivelenga mo talangofuá ke fokotu'u ma'u e ongoongoleleí 'i honau fonuá. Ne 'osi fekau'i mai 'e he 'Eikí 'Ene kau tamaio'eikí ke kamata e ngāue fakafaifekaú, ka 'i he efiafi ne 'amanaki ke

fakahoko ai e folaú, ne te'eki pē ke ma'u e visá ia. 'I he taimi ne 'a'ahi ai e kau fakafofonga 'o e Siasí ki he kau 'ōfisa fefolau'akí, ne 'ikai tali kinautolu.

'I hono fakangofua 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí ke fakatapui 'a 'Engikola ki he ngāue fakafaifekaú, ne tatali ai 'a 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mo ha ní'ihi kehe 'i Sohanisipeeki, Saute 'Afilika ki ha tali. 'I he taimi tatau, ne feinga ai ha mēmipa faivelenga ko Paulina Lasalete ta Kuna Konisāvesi ke fakaava 'a e matapā ne hangē kuo tāpuní. Na'á ne faka'amu ke ma'u ha ngaahi tohi fakaafe 'e lava ke fakangofua ai e kau 'a'ahi ko 'eni mei he Siasí ke nau hū atu ki 'Engikola. Ko 'enau tū'uta pē ki aí, 'e lava leva ke ma'u e ngaahi visa ne fie ma'u.

'I he toe ha ngaahi miniti si'i pea tāpuni e ngaahi 'ōfisi fakapule'anga 'i 'Engikolá, ne fakataha ai 'a 'Eletā Kulisitofasoni mo e ní'ihi ne tatali 'i he 'ōfisi 'o e 'Elia 'Afilika Tonga-hahaké. Na'a nau tū'ulutui 'o lotu, peá ne kole ki he Tamai Hēvaní ke tokoni mai. 'I he taimi tatau, hili 'ene lotu 'i he tuí, na'e fai leva e fakamo'oni hingoa he ngaahi tohi fakaafé. Ne

hanga 'e ha Tamai Hēvani 'ofa 'o teuteu'i e hala ki he 'aho 'o e fakatapuí. 'I he kole 'a 'Eletā Kulisitofasoní, ne fai ha lotu fakamālō 'i he loto fakatōkilalo 'i he mana ne hokó.⁴

'Oku ongo fakafiefia mo mahino 'a e lea 'o ha hiva Palaimeli:

*Tamai Hēvani, 'okú
Ke 'i ai?
['Okú Ke fanongo mo tali
nai e lotu 'a e fānau
kotoa pē?]*

'Io, 'okú Ne 'i ai, pea 'okú Ne tali e ngaahi lotu 'a 'Ene fānau talangofuá.

Kuo hoko e talangofuá ko ha faka'ilonga 'o e kau palōfitá, pea 'oku lava ke ma'u e mālohi fakalaumālie ko 'ení 'e he tokotaha kotoa 'oku muimui faivelenga ki he kau tamaio'eiki 'a e 'Otuá. Kuo fakamamafa'i 'e Palesiteni Monisoni ki he Kāingalotú 'a e fie ma'u ko ia ke talangofuá ki he ngaahi fekaú, he "[oku ma'u e malú; mo e nongá 'i hono tauhi e ngaahi fekaú]."⁶

Fakatauange ke tau feinga ke mo'ui talangofua ki he ngaahi fekaú, 'o muimui ki he fakahinohino fakalangi mei he kau tamaio'eiki kuo fili 'a e 'Eikí pea ma'u e ngaahi tāpuaki kuo tala'ofa maí mei Hono to'ukupú. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Tui, Talangofua, Kātaki," *Liahona*, Mē 2012, 128.
2. "Loto-to'a 'a Nifai," *Tohi Hiva 'a e Fānau*, 64–65.
3. Ne u 'i he konifelenisi fakavahefonua 'i Kanangá 'a ia ne 'i ai ha kau fiefanongo 'e toko 42.
4. Ne u ma'u e tāpuaki ke mamata tonu he ngaahi me'a ne hoko 'i Sohanisipéki mo folau fakataha mo 'Eletā Kulisitofasoni ki 'Engikola; ke fai ha ngaahi ongo-ongo ki he'ene 'a'ahi mo 'Eletā Señor R. Hōlani ki 'Afiliká, vakai, "Apostles Bless Two African Nations," *Church News*, Nov. 6, 2010, 8–10.
5. "Lotu 'a ha Kī'i Tamasi'i," *Tohi Hiva 'a e Fānau*, 6.
6. "Tauhi 'a e Ngaahi Fekau," *Tohi Hiva 'a e Fānau*, 68.

*Kuo hoko e talangofuá
ko ha faka'ilonga 'o e
kau palōfitá, pea 'oku
lava ke ma'u e mālohi
fakalaumālie ko 'ení
'e he tokotaha kotoa
'oku muimui faive-
lenga ki he kau tamai-
o'eiki 'a e 'Otuá.*

Māu ha Hūfanga'anga 'IHE ONGOONGOLELEÍ

*'Oku faingofua hono 'ilo'i e kāingalotu 'i Kēniá 'i he'enau mo'ui
'aki e ongoongoleleí mo fokotu'u ha malu'anga mei he māmaní.*

Fai 'e Matthew D. Flitton

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Ko e kolo tokolahi taha 'i 'Afilika Hahaké ko Nailopi 'i Kēniá, mo ha kakai 'e toko tolu miliona tupu. Ko e feitu'u femo'uekina 'oku fonu he kaá, lolí, mo e *mutatus*—ko ha ngaahi veeni 'oku ngāue hangē ha pasí—'oku nau lele fakavavevave atu he ngaahi halá. Ko ha kolo ia 'o e ngaahi lēlué, takimamatá, mo hono ngaohi e koloá pea ko e feitu'u motu'a taha fika ua ia he konitinēnítí 'i he fakafetongi koloá.

Ka ki he fakatongá, si'i hifo he maile 'e nima (7 km) mei he uhouhonga 'o e kolomu'a 'o Kēniá, 'oku 'i ai ha kolo lōngonoa he feitu'u 'utá. 'Oku malu'i e konga fonua 'i he Pa'ake Fakafonua 'o Nailopí 'o hangē pē ko e tu'unga ne 'i ai he ta'u 'e lauiteau kimu'á. 'Oku mama'o ia mei he ngaahi fale mā'olunga 'o e koló, 'o 'eva mo kaikai holo ai e fanga siulafé, pulufalō vaí, pulutaú, sipilā, hipo, 'anitelope, 'ilaní mo e lainó. 'Oku mohe e fanga laioné he lalo kāsiá. 'Oku hoko e pa'aké ko ha malu'anga ki he fanga monumanú ni mei he mālohi 'o e sivilaisé.

Ka 'i ha feitu'u kehekehe 'o Kēniá 'oku 'i ai mo ha ngaahi feitu'u hūfanga'anga iiki ange 'o ha fa'ahinga kalasi ia 'e taha. Kuo fokotu'u 'e he kāingalotu 'o e Siasí ha ngaahi feitu'u malu mei he ngaahi mālohi 'o e māmaní. 'I hono mo'ui 'aki e ongoongoleléi, 'oku nau fokotu'u ai ha ngaahi potu toputapu ke nau tu'u ai (vakai, T&F 45:32; 87:8).

Ma'u ha Mālohi 'i he Ngaahi Me'a Mahu'ingá

'Oku pehē 'e 'Opulā 'Ouma 'okú ne ma'u ha mālohi ke mo'ui 'aki e ongoongoleléi 'i he'ene manatu'i e ngaahi me'a mahu'inga 'a e Kau Finemuí. 'Okú ne pehē, "'Oku ou lava ke u faka'aonga'i e ngaahi me'a mahu'inga 'a e Kau Finemuí pea kei malu ai, neongo kapau he 'ikai ke u faktahaha mo e kau tāutaha kei talavou 'a e Siasí."

Na'e 'uluaki ako 'e 'Opulā e ngaahi me'a mahu'inga ko 'ení kimu'a pea toki papitaisó. 'I ha 'aho 'e taha he'ene ta'u 17 ne sio ai 'a 'Opulā ki he ongo faifekaú he halá mo fifili pe ko hai kinaua. Na'á ne ako e ongoongoleléi 'i ha ta'u 'e taha pea toki papitaiso hili hono ta'u 18. Na'e fakamālohia fakalaumālie ia 'e he komiuniti 'o e Kāingalotú.

'Okú ne pehē, "'I he taimi 'oku ou 'i he lotú ai mo hoku kaungā tāutaha kei talavoú 'oku ou ongo'i malu, ka 'i he'eku mavahe mei aí, 'oku 'ikai ke u ongo'i malu koe'uhí he ko e taimi lahi ko au pē e tokotaha Siasi he kulupú." "'Oku faingata'a he taimi 'e ni'ihī koe'uhí he 'oku fu'u kehekehe e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e māmaní mei he Siasi."

'Opulā 'Ouma

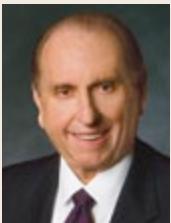
Piki ki he Va'a Ukameá

Na'e tokoni e ako folofolá kia Sitīveni 'Otiamo Meipē ki hono ma'u e ngaahi tali 'okú ne pehē he 'ikai lava ke tau ma'u 'iate kitautolú. 'Okú ne pehē, "'I hono ako e folofolá te tau lava 'o ma'u ai e tali ki he ngaahi palopalema 'oku tau fehangahangai mo ia he 'aho kotoa pē." "'I hono ako e folofolá 'oku tau ma'u ai ha loto-to'a ke kātaki ki he ngata'angá, koe'uhí he 'e 'i ai ma'u pē e folofolá ke ne ako'i mo talamai kiate kitautolu e me'a ke fái."

Na'e tokoni kia Sitīveni hono ako e Tohi 'a Molomoná ke ma'u ha'ané fakamo'oni ki he Siasi. 'I ha'ané 'a'ahi ki hono mehikitanga 'oku Siasi, na'á ne fakaafe'i ia ke ne 'alu ki he lotú. Hili 'ene kamata lau e Tohi 'a Molomoná, na'á ne lotu ke 'ilo'i pe 'oku mo'oni ia 'o ne ma'u e talí.

'Okú ne pehē 'oku tokoni'i ia 'i hono toutou lau e folofolá ke ne tauhi e ngaahi tu'unga mo'ui 'a e Siasi neongo 'oku fehu'ia 'ene tui fakalotú 'e he ni'ihī 'oku nau feohí. 'Okú ne pehē, "'I he'eku hoko ko ha mēmipa 'o e Siasi,

TAUHI E NGAahi TU'UNGA MO'UI 'O E ONGOONGOLELEÍ

Kuo pau ke tau to'a
'i he māmani kuo
mama'o 'aupto mei
he me'a fakalaumālié.
'Oku mahu'inga ke
tau s'i'aki ha fa'a-
hinga me'a pē 'oku
'ikai fenāpasi mo
'etau tu'unga mo'uí,
pea tau fakafisi ke
tukuange 'a e me'a
'oku tau faka'amua
tahá: 'a ia ko e mo'ui
ta'engata 'i he pule-
'anga 'o e 'Otuá. 'E 'i
ai ha ngaahi taimi 'e
tu'unuku mai ai 'a e
'ahí'ahí he kuo pau
ke tau a'usia ia 'i he
mo'ui matelié. Te tau
toe mateuteu ange
ke tali kinautolu, ako
meiate kinautolu pea
ikuna'i kinautolu 'o
kapau te tau mo'ui
'aki 'a e ongoongoleleí
pea toka 'i hotau lotó
e 'ofa 'a e Fakamo'uí."

Palesiteni Thomas S.
Monson, "Tu'u 'i he Ngaahi
Potu Toputapú," *Liahona*,
Nōvema 2011, 83–84.

kuo fakamālohia ai 'eku tuí
pea 'i he tu'unga ko iá te u
pehē he 'ikai lava ke ue'i au
[vakai, Sēkope 7:5]."

Tatali ki he 'Eikí

Na'e 'ilo'i 'e Seiloni Pō'ese 'oku hanga 'e
he fili ke makehé 'o fakafaingofua'i hono
mo'ui 'aki e ongoongoleleí. Na'á ne tukupā
ke tauhi e ngaahi fekaú, pea 'oku faka'apa-
'apa'i 'e hono kaungāme'á 'a e fili ko iá.
'Okú ne fili ke fakamama'o mei he ngaahi
tūkunga 'e faingata'a ke fai ai ha mo'ui
angatonú.

'I he'ene fakamatala ki he laine 'i he
vaha'a 'o e leleí mo e koví 'okú ne pehē,
"I he taimi 'okú ke fakakaukau ai ke ke nofo
he tūkunga ko iá, ko ha tūkunga matu'aki
faingata'a, 'oku kamata ke toe faingata'a ange
koe'uhí he te ke lava pē 'o hinga 'i ha fa'a-
hinga taimi pē."

Na'e 'ilo'i 'e Seiloni e Siasí he'ene ta'u 14
he ko e taimi ia ne fili ai 'ene fine'eikí ke

Sitiveni 'Otiamo Meipē

papitaisó. Ko ha me'a faingata'a hono lau e
Tohi 'a Molomoná, koe'uhí he ko Seiloní ko
ha mēmipa ia 'o e matakali Nanitií, 'a ia ko
'ene lea tu'ufonuá ko e Kalenisiní. Neongo
hono faingata'a, na'á ne kamata ke aka e Tohi
'a Molomoná 'i he lea faka-Pilitāniá. "Ne u
ongo'i ko ha me'a lelei e Tohi 'a Molomoná,
pea ne u ma'u ha ongo māfana ko ia ne u
hokohoko atu hono laú. 'Okú ne pehē, Ne
u lotua ia kae 'oua ke u 'ilo'i 'oku mo'oni."

Na'e loto 'a Seiloni ke papitaiso ka na'e
'ikai fakangofua ia he'ene tangata'eikí. Na'e
ma'ulotu 'a Seiloni, 'alu ki he seminelí mo
e ngaahi 'ekitivití 'a e to'u tupú he ta'u 'e fā
lolotonga 'ene tatali ki ha faingamālie ke kau
ai ki he Siasí.

'I he ta'u 18 'a Seiloní ne papitaiso ia mo

hilifakinima. Na'á ne 'alu ki he kolisí mo ako ki he saienisi 'o e 'atamaí. Na'á ne mali mo Siosefa Pose 'i Fēpueli 'o e 2013. Hili ha taimi nounou mei ai, na'á na fononga leva ki he Temipale Sohanisipeeki Saute 'Afiliká ke sila ai. Na'á ne pehē 'oku tokoni kiate ia hono ako e ongoongoleleí ke tukutaha 'ene tokangá he ngaahi me'a 'oku mahu'ingá 'i ha māmani 'oku faingofua ai e fakahehema ki he me'a ta'e-'aongá.

'Okú ne pehē, "Oku ou 'ilo'i kotoa e taumu'a 'o e mo'uí mo e 'uhinga 'o 'etau 'i hení he māmani." "Oku tokoni e 'ilo ko iá ke tukutaha ai 'eku tokangá he ngaahi me'a 'oku mahu'inga tahá."

Tupulaki e Mālohi

'Oku hoko e Pa'ake Fakafonua 'o Nailopí ko ha hūfanga'anga ki he fanga laino 'uli'ulí. 'Oku hanga 'e he pa'ake ko 'ení 'o ohi hake pea fakahiki e monumanu ko 'eni kuo mei 'auhá ki ha ngaahi pa'ake kehe ke tokoni ki hono toe fakaakeake e tokolahí 'o e fanga

TA TUUNGA HE ANGAELEI A SHARON POCHÉ

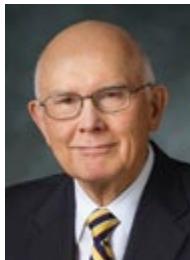
Siosefa mo Seiloni Pō'ese

manú, 'a ia kuo nau meimeい 'auha 'i he tuli manú. Kuo 'osi fakatokanga'i ko e taha 'eni e hūfanga'anga ola lelei mo mahu'inga taha 'i Kēniá.

'Oku pehē pē hono 'omai 'e he ongoongoleleí ha hūfanga'anga ke ha'u ki ai e kā-ingalotu 'o e Siasí, 'o ma'u ha mālohi, mo ha loto-to'a ke fakamafola atu e ongoongoleleí, pea fokotu'u ha fakava'e mālohi 'o e tuí. ■
Ki ha toe fakamatala lahi ange fekau'aki mo e tefito ko 'ení, vakai, Robert D. Hales, "Tu'u Ma'u 'i he Ngaahi Potu Toputapú" Liahona, Mē 2013, 48.

'Ilaló: Ko e kaikai 'a e fanga lainó he Pa'ake Fakafonua 'o Nailopí.

Fai 'e 'Eletā

Dallin H. Oaks

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

'I HE TAIMI PĒ 'A'ANA, 'I

he Founga pē 'A'ana

*'Oku mo'oni e ma'u fakahaá. 'Oku hoko mai ia 'i he founga
'a e 'Eikí 'o fakatatau pē ki he taimi 'a e 'Eikí.*

Oku ou loto ke vakai'i ha ngaahi tefito'i mo'oni 'oku fekau'aki mo e ngaahi fetu'utaki kotoa mei he Laumālié—fetu'utaki ki he tokotaha 'oku faiakó, ki he tokotaha 'oku fekumi ke akó, mo e kāngalotu kotoa 'o e Siasí.

'Uluakí, 'oku totolu ke tau fakatokanga'i 'e folofola mai e 'Eikí kiate kitautolu 'i he Laumālié 'i he taimi pē 'A'ana pea 'i he founga pē 'A'ana. 'Oku tokolahia ha kakai 'oku 'ikai ke mahino kiate kinautolu e tefito'i mo'oni ko 'ení. 'Oku nau tui ko e taimi ko ia 'oku nau mateuteu aí pea fe'unga mo 'enau fie ma'u, te nau ui ki he 'Eikí pea te Ne tali mai pē he taimi ko iá, 'o tatau tofu pē mo e founga 'oku nau loto ki aí. 'Oku 'ikai ko e founga ia 'oku ma'u ai e fakahaá.

Fe'unga ke ma'u e Fakahaá

Ko e tefito'i me'a ki hano ma'u ha fakahaá ko ha tukupā ke fai e me'a kotoa te tau lavá 'aki hotau iví mo e fakakaukau leleí. 'Oku 'uhinga 'eni ki hono fie ma'u ke tau tokoni mo ngāué.

Ko ha founga mahu'inga 'o e fe'unga ke ma'u ha fakahaá ko e hokohoko atu 'etau tokoní mo e ngāué. 'Oku ou fakatokanga'i 'i he'eku ako e folofolá ko e lahi taha hono ma'u 'e he fānau 'a e 'Otuá e fakahaá 'a e taimi 'oku nau fai ai ha ngāué, 'o 'ikai 'i he taimi 'oku nau nofo noa'ia ai 'i honau nofo'angá 'o tatali ki he 'Eikí ke Ne toki talaatu e fuofua me'a ke fai.

Hangē ko 'ení, 'oku mahu'inga ke fakatokanga'i ko e fakahā ko ia ne 'iloa "ko e Folofola mo e Finangalo 'o e 'Eikí ki he 'Apitanga 'o 'Isilelī" (T&F 136:1) na'e 'ikai ke 'omi ia 'i Nāvū 'i hono palani ko ia 'e he Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá ke nau hiki mei Nāvū 'i he ngaahi 'aho fakamamahi ko ia hili e mate Fakama'ata 'a e Palōfítā he 1844; pea na'e 'ikai ke 'omi ia 'i he kauvai fakahihifo 'o e Vaitafe Misisipí. Na'e toki 'omi ia 'i he Nofo'anga Fakafa'ahita'u Momokó 'i Nepulasikā, hili e sepaki 'a e Kāingalotú mo ha ta'u faingata'a 'o e hiki mei Nāvū ki he hihiifō 'o fou atu 'i 'Aiouā ki ha ngaahi nofo'anga fakataimi 'i he Vaitafe Misisipí. Na'e 'omi e fakahā ke ne tataki e fehikitaki 'a e Kāingalotú 'i he tokalelei 'i he 'aho 14 'o Sānuali 1847, 'i he taimi ne 'osi fononga ai e Kāingalotú 'i ha meime mei vahe tolu 'e taha ki he ngaahi tele'a he mo'ungā.

Te tau toki ma'u e ue'i 'a e Laumālié hili 'etau fai e me'a kotoa te tau lavá, 'i he'etau tu'u 'o ngāue he la'aá kae 'ikai nofo noa'ia he malumalú 'o lotu ke ma'u ha fakahinohino ki he fuofua me'a ke fai. 'Oku toki hoko mai e fakahaá 'i he taimi 'oku ngāue ai e fānau 'a e 'Otuá.

Ko ia tau fai e me'a kotoa te tau lavá. Pea tau tatali leva ki he 'Eikí ki He'ene fakahaá. 'Oku 'i ai pē 'Ene taimi ki hono fakahoko e ngaahi me'a.

Taimí mo e Foungá

'I he'eku hoko ko e palesiteni 'o e 'Univēsiti Pilikihami 'Iongí he ta'u 'e 35 kuohilí, ne mau fokotu'u ha palani ke fakalotoa e palesiteni 'o e 'Iunaiteti Siteití ke lea 'i he 'univēsití. Ne 'i ai ha'amau taimi pau 'e fe'unga mo 'emau fie ma'u, pea mau fakakaukau ki ha ngaahi me'a 'oku mau loto ke ne lea 'aki mo fai lolotonga 'ene 'i aí. Ka na'a mau poto fe'unga pē ke 'ilo'i he 'ikai ke mau lava 'o fetu'utaki ki he mafai mā'olunga taha 'i he 'Iunaiteti Siteití mo fakaafe'i ia ke ne ha'u ki he 'apiako BYU—ke lea ki ha kakai 'e toko 26,000—pea talaatu mo e me'a 'oku mau fie ma'u.

Ne mau 'ilo'i ko hono fakaafe'i ko ia 'o e palesiteni kuo pau ke mau pehē ki ai, "Te mau talitali fiefia koe 'i ha taimi pē te ke lava mai aí 'i ha fa'ahinga taimi pē te ke fili ke ke 'i hení aí mo ha me'a pē te ke lea 'aki mo fai 'i ho'o 'i hení. Te mau fakahoko 'emau ngaahi

fokotu'utu'ú mo 'emau ngaahi polokalamá 'o fakataumu'a kakato pē ki ho'o 'a'ahi maí."

Ko ia ai, kapau ko e founiga fetu'utaki ē 'a ha komiuniti 'oku 'i ai ha kakai 'e toko 26,000 ki he mafai mā'olunga taha 'o ha pule'anga, 'oku totonu ke 'oua na'a ofo ha taha—'o tatau ai pē ko e hā hono mahu'ingá—ke ne 'oatu ha ngaahi tūkunga pe tu'utu'uni'i atu ha taimi fakatāutaha ki ha 'a'ahi pe fetu'utaki mo e Mafai Mā'olunga Taha 'o e 'univēsí.

'Io, ko e tefto'i mo'oni 'eni ne fakahā 'e he 'Eikí ki He'ene fānaú 'i he fakahā ma'ongo'onga ne paaki 'i he vahe 88 'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá. Na'e folofola e 'Eikí 'o pehē, "'Unu'unu mai kiate au pea te u 'unu'unu atu kiate kimoutolu; fekumi faivelenga kiate au pea te mou 'ilo'i au; kole, pea te mou ma'u; tukituki, pea 'e to'o ia kiate kimoutolu" (veesi 63).

Hokó, na'e fakahā 'e he 'Eikí kapau 'e hanga taha 'a hotau matá ki Hono nāunaú, 'e fakafonu kotoa hotau sinó 'aki e māmā pea te tau lava 'o 'ilo'i 'a e me'a kotoa pē. Pea na'e hoko atu 'Ene fakahinohinó 'aki e tala'ofa ma'ongo'ongá ni: "Ko ia, fakamā'oni'oni'i 'a kimoutolu koe'uhí ke hanga taha 'a homou 'atamaí ki he 'Otuá, pea 'e hokosia 'a e ngaahi 'aho te mou mamata ai kiate ia; koe'uhí he te ne to'o 'a e pūlou 'o hono fofongá kiate kimoutolu, pea 'e hoko ia 'i hono taimi

'o'oná, pea 'i he'ene founiga 'a'aná, pea fakatatau ki hono finangalo 'o'oná" (veesi 68; toki tānaki atu hono fakamamafa'i).

'Oku faka'aonga'i e tefto'i mo'oni 'i he fakahā ko ia ki he fetu'utaki kotoa pē mei he'etau Tamai Hēvaní. He 'ikai ke tau lava 'o fakamālohi'i e ngaahi me'a fakalaumālié.

Ko e lahi tahá, "ko 'ene foungá" 'oku 'ikai 'i he maná pe tapa 'a e 'uhilá ka ko e me'a 'oku ui 'e he folofolá ko ha "kihi'i le'o-si'i" (1 Tu'i 19:12; 1 Nīfai 17:45; T&F 85:6). 'Oku 'ikai ke mahino ki ha ni'ihi e tefto'i mo'oni ko 'ení. Ko hono olá, kuo 'i ai ha ni'ihi kuo nau sio tāfataha pē ki he ngaahi fakahā lalahi na'e lekooti he folofolá 'o 'ikai ai ke nau fakatokanga'i e "kihi'i le'o-si'i" 'oku tuku mai kiate kinautolú. 'Oku hangē 'eni ia ha'atau fakapapau te tau toki ako pē mei ha faiako 'oku kaikailá ka tau

Mei he fakahā kia Hailame Sāmita (hā 'i 'olungá) mo 'Ōliva Kautelé, 'oku tau ako ai 'oku ako'i kitautolu 'e he 'Otuá 'aki e mālohi 'o Hono Laumālié, 'a ia 'oku fakamāma'i ai hotau 'atamaí mo lea 'aki mai e melinó kiate kitautolu fekau'aki mo e fehu'i ne tau fai.

fakafisi ke fanongo ki he akonaki lelei tahá 'a ē 'oku 'omai 'i he lea fanafaná.

'Oku fie ma'u ke tau 'ilo 'oku tātaaitaha ke lea le'o-lahi e 'Eikí. 'Oku meimeい ke vanavanaiki ma'u pē 'Ene ngaahi pōpoakí.

'Oku Hoko e Fakahaá ko ha Fakamaama mo e Melino

Ko e taha e fakamatala lelei taha 'o e founiga 'oku ako'i 'aki kitautolu 'e he Laumālié 'oku 'i he fakahā ne 'oange kia 'Ōliva Kautele 'i Hāmoni 'i Penisiliveniá 'i 'Epeleli 1829. 'I he fakahā ko 'ení na'e tala 'e he 'Eikí kia 'Ōliva:

"Io, vakai te u fakahā kiate koe 'i ho 'atamaí pea 'i ho lotó, 'i he Laumālie Mā'oni'oní, 'a ia 'e hoko mai kiate koe pea 'e nofo 'i ho lotó.

"Ko 'eni, vakai, ko 'eni 'a e laumālie 'o e fakahaá" (T&F 8:2-3; toki tānaki atu hono fakamamafa'i).

Na'e fai 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá ha fakamatala tatau ki he laumālie 'o e fakahaá ko e "ilo haohaoa," te ne "lava ke 'oatu [kiate koe] ha ngaahi fakakaukau fakafokifā."¹ 'I ha fakahā 'e taha, na'e fakamanatu ai kia 'Ōliva 'ene fehu'i ki he 'Eikí pea "ko e taimi kotoa pē na'a ke fehu'i aí na'a ke ma'u 'a e fakahinohino mei hoku Laumālié" (T&F 6:14). Ne founiga fefē hono ma'u 'o e fakahinohino ko iá? Na'e folofola e 'Eikí, "Vakai, 'okú ke 'ilo na'a ke fehu'i kiate au pea na'a ku

fakamaama ho 'atamaí" (veesi 15; toki tānaki atu hono fakamamafa'i). Na'e toutou fai mai mo e akonaki tatau 'i ha fakahā kia Hailame Sāmita 'a ia ne pehē ai 'e he 'Eikí, "Ko e mo'oni, ko e mo'oni, 'oku ou pehē kiate koe, te u foaki kiate koe mei hoku Laumālié, 'a ia 'e *fakamāma'i ho 'atamaí, 'a ia 'e fakafonu ho laumālié 'aki 'a e fiefia*" (T&F 11:13; toki tānaki atu hono fakamamafa'i). Ko ha ngaahi fakamatala faka'ofa 'eni ki he founiga 'oku fetu'utaki mai ai e 'Eikí kiate kitautolu 'aki Hono Laumālié.

'I ha fakahinohino lahi ange kia 'Ōliva Kautele, na'e fakamanatu'i ange 'e he 'Eikí kiate ia 'a e taimi na'a ne lotu ai ke ne 'ilo "hono mo'oni 'o e ngaahi me'a ko 'ení" (T&F 6:22). Na'e fakamatala'i 'e he 'Eikí e founiga na'a Ne tali 'aki e lotu ko iá pea 'oange kia 'Ōliva ha fakahā: "Ikai na'a ku *lea 'aki 'a e fiemālié ki ho 'atamaí 'i he me'a?* Ko e hā mo ha toe fakamo'oni lahi hake te ke lava 'o ma'u 'i ha fakamo'oni mei he 'Otuá?" (veesi 23; toki tānaki atu hono fakamamafa'i).

'Oku tau ako mei he ngaahi fakahā ko 'ení 'oku ako'i kitautolu 'e he 'Otuá 'aki e mālohi 'o Hono Laumālié, 'a ia 'okú ne *fakamāma'i hotau 'atamaí mo lea 'aki e fiemālié* kiate kitautolu fekau'aki mo e fehu'i ne tau fai.

Ko e Fakahaá ko ha Ongo

'Oku tau toe ako mei he ngaahi fakahā ko 'ení ko hono ako'i 'aki e Laumālié 'oku 'ikai ko ha me'a pē 'oku

Na'e 'ikai ke fetu'utaki e 'Eikí mo 'Ātama he taimi pē ko iá hili 'ene talangofua ki he fekau ke feilaulau'i e 'uluaki 'uhiki 'o 'ene fanga monumanú. 'Oku pehē 'e he folofolá, "Pea na'e hili 'a e ngaahi 'aho lahi na'e hā mai 'a e 'āngelo 'a e 'Eikí kia 'Ātama" (Mōsese 5:6).

ta'e ngāue'i. 'Oku 'ikai ke fa'a hoko mai e fetu'utaki ia 'a e 'Eikí kae 'oua ke tau ako'i ia 'i hotau 'atamaí. Pea te tau ma'u leva ha fakapapau'i.

Na'e fakamatala'i kia 'Oliva Kautele e founágá 'i ha fakahā 'e taha 'i Hāmoni 'i Penisilivenia 'i 'Epeleli 1829. Na'e fakamatala'i 'e he 'Eikí e 'uhinga ne 'ikai lava ai 'a 'Oliva 'o liliu e Tohi 'a Molomoná:

"Vakai, na'e 'ikai mahino kiate koe; na'á ke pehē te u foaki ia kiate koe, ka na'e 'ikai te ke fai ha fakakaukau ki ai tuku kehe pē ke kole kiate au.

"Kae, vakai, 'oku ou pehē kiate koe, kuo *pau ke ke fakakaukau'i ia 'i ho 'atamaí*, pea kuo pau ke ke toki fehu'i mai kiate au pe 'oku totonu ia, pea kapau 'oku totonu ia te u ngaohi ke māfana 'a ho lotó 'i loto 'iate koe; ko ia, *te ke ongo'i 'oku totonu ia*" (T&F 9:7–8; toki tānaki atu hono fakamamafa'i).

Mahalo ko e taha 'eni e akonaki mahu'inga taha mo ta'e mahino taha 'i hono kotoa 'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá. 'Oku fa'a hoko mai e ngaahi akonaki 'a e Laumālié ko ha ongo. Ko e fo'i mo'oni mahu'inga tahá ia, ka 'oku 'ikai mahino ki ha ni'ihi hono 'uhingá. 'Oku ou 'ilo'i ha ni'ihi 'oku nau fakakaukau ne te'eki ai ke nau ma'u ha fakamo'oni mei he Laumālié Mā'oni'oni koe'uhí he na'e te'eki ke nau ongo'i 'e kinautolu ha "vela 'i loto." 'Oku ou fokotu'u atu, ko e māfana 'a e fatafatá 'oku 'ikai ko ha ongo'i vela ia hangē ha afí ka ko ha ongo'i nonga, māfana, fiemālie mo fakafiefia.

'Oku 'Ikai Ke Hokohoko e Fakahaá

'Oku 'ikai ke hokohoko e fakahaá. 'Oku hanga 'e he founga 'a e 'Eikí 'o fakangatangata e lahi 'o 'Ene folofola mai kiate kitautolu 'i Hono Laumālié. I he 'ikai ke mahino e me'a ni ki ha ni'ihi, 'oku nau ma'uhala 'o 'amanaki ke hokohoko e fakahaá.

Na'e pehē 'e Palesiteni Poiti K. Peeka ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o kau ki he ngāue 'a e Laumālié, "Kuó u aka 'o 'ilo'i 'oku 'ikai hoko mai ma'u pē kiate kitautolu ke tau a'u-sia ha ngaahi a'u-sia fakalaumālie 'oku ongo mālohi mo molumalú."²

Ke fakamahino'i e fakakaukau ko iá, fakakaukau ki he me'a ne aka'i kiate kitautolu kau ki he'etau 'uluaki ongomātu'a hili hono kapusi kinaua mei he Ngoue ko 'Iténí pea tukuange mei he 'ao 'o e 'Eikí. Na'e fai 'e he 'Eikí ha fekau kia 'Ātama ke ne feilaulau'i e 'uluaki 'uhiki 'o 'ene fanga monumanú ko ha me'a'ofa ki he 'Eikí. Na'á ne talangofua. Na'e fetu'utaki fakahangatonu e 'Eikí mo ia he taimi pē ko iá? 'Oku pehē 'e he folofolá: "Pea na'e hili 'a e ngaahi 'aho lahi na'e hā mai 'a e 'āngelo 'a e 'Eikí kia 'Ātama" (Mōsese 5:6; toki tānaki atu hono fakamamafa'i).

Na'e pehē 'e Viliami E. Peleti, ko e taha 'etau kau faiako lelei taha 'i he ongoongoleleí, na'e ngāue 'i BYU pea mo e Potungāue Ako 'a e Siasí, kau ki hono toutou ma'u pe hokohoko atu e fakahaá: "Ko kinautolu 'oku lotu ke tataki kinautolu 'e he Laumālié he taimi pē ko iá 'i he fanga kii'me'a kotoa pē, 'oku nau fakaava e matapā ki ha

ngaahi laumālie hala ‘oku nau tu‘u mateuteu ke tali ‘etau ngaahi kolé mo ‘ai ke tau puputu‘u. . . . ‘Oku ou ‘ilo ko e kakai ‘oku puputu‘u taha ‘i he Siasí ‘a kinautolu ‘oku fekumi ke nau ma‘u ha fakahā fakatāutaha ‘i he me‘a kotoa pē. ‘Oku nau fie ma‘u ha fakapapau‘i fakatāutaha mei he Laumālie mei he ‘ahó ki he po‘ulí ‘i he me‘a kotoa te nau faí. Te u pehē ko e kakai puputu‘u taha ‘eni ‘oku ou ‘ilo‘i koe‘uhí he ‘oku mahino he taimi ‘e ni‘ihi ko e talí ‘oku ma‘u ia mei ha feitu‘u hala.”³

Na‘e lea ‘aki ‘e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá ha me‘a ‘oku mei tatau. Na‘á ne fale‘i, ‘i he taimi ‘oku “lotu ai [e Kāingalotú] ‘i he lotofakatōkilalo he ‘afio‘anga ‘o e ‘alo‘ofá,” ‘oku ‘ikai totonu ke nau lotu ki he ngaahi me‘a noa‘iá ka ‘oku totonu ke nau “lotu fakamātoato ki he me‘a‘ofa lelei tahá.”⁴ Ko ha tefito‘i mo‘oni mahu‘inga ia. ‘Oku tau hokohoko lotu ki ha tataki, ka ‘oku ‘ikai totonu ke tau ‘amanaki ki ha *hokohoko* ma‘u pē ‘a e fakahaá. ‘Oku tau ‘amanaki ke *hokohoko* e fakahaá, ‘a ia ko hono fakapapau‘i ke hokohoko e fakahaá he taimi ‘oku tau fekumi ai ki ha tataki pea a‘u hotau tūkungá ki ha tu‘unga ‘e fili ai ‘e he ‘Eiki poto mo ‘ofá e me‘a ke ‘omi kiate kitautolú.

Fakahaá mo e Fakamo‘oni

‘Oku hoko e ngaahi vīsoné. ‘Oku ongona e ngaahi le‘o mei he tu‘a veilí. ‘Oku ou ‘ilo‘i ‘eni. Ka ‘oku tātaaitaha e hoko ‘a e ngaahi me‘á ni. ‘I he taimi ‘oku tau a‘usia ai ha me‘a makehe mo ma‘ongo‘ongá, ‘oku tātaaitaha ha‘atau fakamatala‘i ia ki he kakaí koe‘uhí he ‘oku fakahinohino‘i ke ‘oua na‘a tau fai pehē (vakai, T&F 63:64) pea koe‘uhí he ‘oku mahino kiate kitautolu ‘e tāpuni e matapā ‘o e fakahaá kapau te tau fakahā e ngaahi me‘á ni ki he māmaní.

Ko e lahi taha e fakahā ‘oku ma‘u ‘e he kau takí mo e kāingalotu ‘o e Siasí ‘oku ma‘u ia mei he “kihi‘i le‘o-si‘i” pe ‘i ha ongo ka ‘oku ‘ikai ko ha vīsone pe ko ha le‘o ‘okú ne lea ‘aki mai ha ngaahi lea pau ke tau fanongo ki ai. ‘Oku ou fakamo‘oni ki hono mo‘oni ‘o e fa‘ahinga fakahā ko iá, ‘a ia ‘oku ou maheni mo ia, ko ha a‘usia faka‘aho ke ne tataki kitautolu ‘i he ngāue ‘a e ‘Eikí.

‘I he ‘ikai ke mahino e ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘eni ‘o e fakahaá, ‘oku ‘i ai ha kakai ‘oku nau fakatatali hono

fakahā ‘enau fakamo‘oni pe ko ‘enau fakalakalaka fakalaumālié kae ‘oua ke nau a‘usia ha mana. ‘Oku ‘ikai ke nau fakatokanga‘i ko e tokolahī taha ‘o e kakaí —tautefito kiate kinautolu ne tupu hake he Siasí—ko e fakahā mahu‘inga ko ia ‘oku ma‘u mei ai ‘etau fakamo‘oni ‘oku ‘ikai ko ha me‘a ‘oku hoko ka ko ha founa ngāue pē. Na‘e pehē ‘e ‘Eletā Pulusi R. Makongiki (1915–85): “Ko e fanau‘i fo‘ou ko ha me‘a ‘oku hoko māmālie, tukukehe ha ngaahi me‘a si‘i ‘oku hoko ko ha mana pea ‘oku hiki ia ‘i he folofolá. Ko e lahi taha e kāingalotu ‘o e Siasí ‘oku nau ‘ilo ‘oku fanau‘i fo‘ou māmālie kitautolu, pea ‘oku fanau‘i fo‘ou kitautolu ki ha maama lahi ange mo ha ‘ilo lahi ange mo ha holi lahi ange ki he mā‘oni‘oni ‘i he‘etau tauhi e ngaahi fekaú.”⁵

‘Oku totonu ke mahino kiate kitautolu ‘e folofola mai e ‘Eikí kiate kitautolu ‘i he taimi pē ‘A‘ana pea ‘i he founa pē ‘A‘ana. Ko e me‘a ‘eni ‘oku fa‘a ui ‘e he folofolá ko e “kihi‘i le‘o-si‘i” ‘o e fakamāma‘i. ‘Oku tau fa‘a feinga ke fai ‘etau fakakaukau lelei tahá, ‘o fakatatau ki hono ta‘ofi ‘e he Laumālie ‘ene ngāue kapau kuo tau hē mei he ngaahi fakangatangata kuo tuku maí.

‘Oku mo‘oni e fakahaá. ‘Oku hoko mai ia ‘i he founa ‘a e ‘Eikí pea ‘i he taimi pē ‘a e ‘Eikí.

‘Oku ou fakamo‘oni ki hono mo‘oni ‘o e ngaahi me‘á ni. ‘Oku tau ma‘u e me‘aoaki ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oni, ‘a e totonu ki he takaua ma‘u pē e Laumālie ‘o e ‘Eikí ke fakamo‘oni ki he Tamaí mo e ‘Aló, ke tataki kitautolu ki he mo‘oni, ‘o ako‘i kitautolu ‘i he me‘a kotoa pē, pea ke fakamanatu mai kiate kitautolu ‘a e me‘a kotoa pē (vakai, Sione 14:26; 16:13). ■

Mei ha lea na‘e fai ki he kau palesiteni fakamisiona fo‘ou ‘i he ‘aho 27 ‘o Sune 2001.

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki ‘a e Kau Palesiteni ‘o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 151.
2. Boyd K. Packer, *That All May Be Edified* (1982), 337.
3. William E. Berrett, ‘i he Joseph Fielding McConkie and Robert L. Millet, *The Holy Ghost* (1989), 29–30.
4. *Ngaahi Akonaki ‘a e Kau Palesiteni ‘o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 150.
5. Bruce R. McConkie, “Jesus Christ and Him Crucified,” ‘i he *Brigham Young University 1976 Speeches* (1977), 5.

KO E HALA 'O E TAKÍ KI HE Fakahaá

'Oku vahevahe 'e he kau taki lakanga fakataula 'eikí mo e houalotu fakalotofonuá e ngaahi tefito i mo 'oni 'e fā na 'á ne tokoni i kinautolu ke nau ngāue 'aki e ue i fakalaumālié i honau ngaahi fatongiá.

Fai 'e Richard M. Romney

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Oku pehē 'e he palesiteni fakakolo kuó ne ngāue 'i ha ngaahi ta'u lahi, "Ne u ongo'i faingata'a ia he fuofua taimi ne ui ai au ke u hoko ko ha palesiteni fakakoló." "Ne u ma'u ha tui 'oku 'afio'i 'e he Tamai Hēvaní e founiga ke tāpuekina ai e kāngalotú mo honau ngaahi fāmilí, ka 'e founiga fēfē ha'aku 'ilo'i e me'a 'okú Ne finangalo mo'oni *ke u fai ke tokoni i ai kinautolú?*"

Na'e 'ilo'i 'e he palesitení e tefito'i mo'oni 'e ua na'á ne fakamālohia ia 'i he'ene papi ului mai ki he Siasí mo ha tamai kei talavou: ko hono ako e folofolá mo e lotú. Na'á ne faka'aonga'i kinaua 'aki ha taumu'a fo'ou.

"I he'eku fai iá, ne u ongo'i 'oku totonu ke u lau e me'a 'oku pehē 'i he Tokateline mo e Ngaahi Fuakava 9:8, ke 'fakakaukau'i ia 'i ho 'atamaí; pea kuo pau ke ke toki fehu'i mai [ki he 'Eikí] pe 'oku totonu ia." I he'eku toe lau e ngaahi leá ni, ne u 'ilo'i kuo 'osi tataki au 'e he 'Eikí 'i he founiga ki hono ma'u 'o e fakahaá."

Ko ha founiga ia kuo pau ke muimui ki ai e kau taki 'o e Siasí kae ola lelei 'enau fua fatongiá. I he'enau fekumi ki he tataki fakalaumālie 'oku totonu ke nau ma'ú, 'oku nau toutou ako ai 'oku faingofua hono ma'u ha ngaahi tataki fakalangí 'i he talangofua ki ha ngaahi tefito'i mo'oni pau. Ko ha ngaahi tefito'i mo'oni 'eni 'e fā 'o e ongoongolelei.

1. Fealēlea 'aki Fakataha

'Oku pehē 'e ha palesiteni Fine'ofa kimu'a, "'Oku ou 'ilo ko e taimi 'oku ue'i fakalaumālie mālohi ai au ke fai ha me'a, 'oku ou toki fakapapau'i ia 'i he taimi 'oku ou talanoa'i ai mo hoku ongo tokoní." "'Oku 'i ai e taimi 'okú na fakapapau'i mai pē 'okú na ongo'i e me'a tatau, pea te mau fakahoko leva e me'a ko iá 'i he loto-taha. Ka 'oku 'i ai e taimi te na tokoni'i au ke u sio ki ha ngaahi me'a ne 'ikai ke u sio ki ai, pea te mau lava 'o liliu e me'a 'oku mau faí pe toe tokanga ange ki he founiga te mau fakahoko 'aki iá. Pea te mau kei fakahoko leva e tu'u-tu'uní 'i he loto-taha."

'Oku toe ma'u foki mo ha fale'i 'i hano vakai'i e ngaahi tohi tu'utu'uni 'a e Siasí, ako e ngaahi pōpoaki 'o e konifelenisi lahí, mo lotua 'i he tuí.

FALALA KI HE UE'I FAKALAUĀMĀLIÉ

“Oku ou ongo'i loto fakatōkilalo mo hounga'ia ma'u pē he taimi 'oku fetu'utaki mai ai e Tamai Hēvaní kiate au 'i He'ene ngaahi ue'i. Kuó u ako ke 'ilo'i ia, falala pea mo muimui ki ai. Kuo tu'o lahi 'eku ma'u e ue'i ko iá.”

Palesiteni Thomas S. Monson, “Tu'u 'i he Ngaahi Potu Toputapú,” *Liahona*, Nōvema 2011, 84.

‘Oku pehē ‘e ha palesiteni fakauooti ‘o e Kau Finemuí, “Ko e ni’ihi e fale’i lelei taha ‘oku ou ma’ú ne hoko ia he taimi ne u lau mo toe lau ai e ngaahi lea mei he konifelenisi lahí.” “I he’eku tū’ulutui ‘o lotú, ‘oku ou kole ki he Tamai Hēvaní fekau’aki mo e me’ā ne u akó mo e founa ke faka'aonga’i ai e ngaahi akonaki ‘a e kau palōfita mo’ú mo e kau taki lahi ‘o e ngaahi houalotú ke tokoni ki he kau finemuí.”

‘Oku pehē ‘e he tokoni ‘i he kau palesitenisi fakasiteiki ‘o e Lautohi Faka-Sāpaté, “I he’emau fakataha ko e kau palesitenisi, ‘oku mau vakai’i ma'u pē ha ki'i konga mei he *Tohi Tu’utu’uni Fika 2: Ko Hono Pule’i ‘o e Siasi*. ‘I he’emau toutou vakai’i e ngaahi fakahinohino kuo mau ma’ú, ‘oku tokoni’i kinautolu ‘e he Laumālié ke mau muimui ki he ngaahi fakahinohinó.”

‘Oku pehē ‘e ha palesiteni fakasiteiki, “Oku ou fiemālie ‘aupito he fo’i mo’oni ko ia ko e Siasi ‘o e ‘Eikí ko ha Siasi ‘o e ngaahi fakataha alēlea.” “Ko ha a’usia makehe mo faka’ofo’ofa ke tokanga’i ha fakataha alēlea ‘oku fakataha’i ai ha kakai poto mo taukei ‘oku nau lotu fakataha pea alea’i e founa lelei taha ke fai ai e ngāuē. ‘Oku hanga ‘e he’enau tataki fakalaumālié ‘o ‘ai ke u fakakaukau’i e ngaahi filí, fakafanongo ki he Laumālié, pea ma'u e falala kakato ‘i hono ‘ave ‘eku fakakaukaú ki he ‘Eikí.”¹

‘Oku ‘uhinga he taimi ‘e ni’ihi hono kumi ha fale’i ko hano kumi ha taha ‘oku ‘i ai ha’ane taukei lahi ange. ‘Oku pehē ‘e ha pīsōpe ne toki tukuange, “Ne u feinga ke tokoni’i ha fāmili ne ‘i ai ha’anau palopalema fakapa’angā pea ne u ongo'i mālohi ke ‘ave ke nau talanoa mo ha tangata ‘i homau uōtú ‘oku fai fale’i ki he me’ā fakapa’angā.” “Na’ā ne lava ke tokoni’i kinautolu ‘i ha founa na’e ‘ikai ke u mei lava ‘e au.”

Na’e ‘i ai ha pīsōpe ‘e taha na’e ‘osi fale’i ke faka’atā ‘e he kau pīsōpē e kau taki kehe ‘o e uōtú ke fakahoko honau fatongiá, na’ā ne vahevahé mai e me’ā ni: “Na’e ‘i ai ha uitou ‘i homau uōtú ne loto ke ‘a’ahi tu’o taha ange ki ai e pīsōpē he uike. Na’ā ne fakakaukau ko e pīsōpē pē ke ‘a’ahi ange ki aí. Ne u feinga ke sio ki ai he lahi taha te u malavá, ka na’e

lahi hoku ngaahi fatongiá, pea kei iiki foki ‘eku fānaú. Ne faifai peá u ‘alu mo ha taha ‘o hoku ongo tokoní ‘o ‘a’ahi ki ai.

“I he’ema talanoá, ne ue’i au ke u pehē ange ki ai, ‘Si’i kaunanga, ‘okú ke ‘ilo’i ‘i he’eku hoko ko ho’o pīsōpē ‘oku ou ‘ofa ‘iate koe. Koe’uhí ko ‘eku ‘ofa lahi ‘iate koé, kuó u kole ai ki ha ongo ma'u Lakanga Taula’eiki Faka-Melekisēteki faivelenga mo ha ongo fafine faka’ofo’ofa ‘i he Fine’ofá ke nau ‘a’ahi tu’o taha mai kiate koe he māhina, pea ‘e toe lahi ange ai kapau ‘e fie ma'u. Te nau lipooti mai kapau ‘e ‘i ai ha’o fie ma'u pe ha me’ā te ke tokanga ki ai. ‘E sai pē ia?” Na’ā ne pehē mai, “Io, ‘e sai ia pīsōpe.” Ne u ‘eke ange pe ‘okú ne loto ke ‘ilo honau hingoá, pea na’ā ne talamai ‘io. ‘I he’eku fakahoko atu honau hingoá, na’ā ne pehē mai, ‘Ko ‘eku kau faiako faka’apí mo e faiako ‘a’ahí kinautolu!” Ne u pehē ange, “Oku mahino leva kiate koe he taimi ni e founa ne fokotu'u ‘e he ‘Eikí ke mau tokanga’i ai koé.”

2. Fakafanongo Tokanga

‘Oku toe pehē ‘e he kau takí ‘oku tokoni e malava ko ia ke fakafanongo mo ‘ilo’iló ki he fekumi ki he tataki fakalaumālié.

‘Oku pehē ‘e ha palesiteni Fine’ofá ‘o ha uooti, “I he’emau fakataha mo e hou’eiki fafiné, ‘oku ou feinga ke fakafanongo lahi ange ‘o ‘ikai ngata pē he me’ā ‘oku nau lea ‘akí.” “Oku ‘i ai e taimi ‘e ni’ihi ‘oku lava ke u ongo'i mei he Laumālié ‘oku nau fie ma'u ha tokoni. ‘Oku ou ongo'i tāpuekina ke sio ki ai mei honau fofongá pe ongo'i pē mei he’enau tō’ongá. ‘Oku ‘i ai e taimi ‘e ni’ihi ne u pehē ai, ‘Ko au ho’omou palesiteni Fine’ofá pea ‘oku ou ongo'i ‘oku ‘i ai ha me’ā ‘oku mou fie ma'u. Ko e hā ha me’ā te u tokoni atu ai?” ‘Oku ou ongo'i ‘oku ou fa’ā ma'u ha tataki fakalaumālié ‘i he’eku fehu’i, ‘Ko e hā ha me’ā ne mei fai ‘e he Fakamo’ui?”

‘Oku pehē ‘e he palesiteni Palaimeli ‘o ha uooti, “Oku ou hounga’ia he founa ‘oku fakafanongo ai e pīsōpē ki he kau fafiné he’emau fakataha alēlea fakauōtī.” “Okú ne ‘eke ma'u pē pe ‘oku mau ongo'i fēfē mo fakafanongo tokanga ki he me’ā kotoa ‘oku mau lea ‘akí. ‘Okú ne fa’ā pehē

*'Oku pehē 'e ha pīsope 'e taha,
"I he taimi 'oku ou fie ongo'i
fiefia ai mo loto-lahi, 'oku
ou 'alu 'o nofo mo e fānau
Palaimeli 'i he'enu hivá. 'Okú
ne 'ai ma'u pē ke u fiefia."*

mai he taimi lahi, "Oku fie ma'u ke tau manatu'i 'oku lahi ha ngaahi fakakaukau 'oku ma'u 'e he ngaahi uaifi, fa'eé, mo e hou'eiki fafine 'oku te'eki ke malí."

'Oku pehē 'e he kulupulita 'o e taula'eiki lahi, "Oku toe fie ma'u foki ke tau manatu'i ko e fanongó 'oku kau ai e fakafanongo ki he Laumālié." "Ko hono fakamāu'i totonus taha 'o e lavame'a 'a ha takí ko 'ene malava ke ongo'i mo muimui he Laumālié. Na'e toutou fakahaa'i 'e Palesiteni Monisoni e me'a ni."²

3. Tu'u i he Ngaahi Potu Toputapú

'Oku toe 'ilo foki 'e he kau takí 'oku faingofua ange hono ma'u e fakahaa'i he nofo 'i ha ngaahi feitu'u pau.

'Oku pehē 'e ha tokoni 'i he kau pīsopelikí, "Kiate aú, ko e temipalé 'a e feitu'u lelei taha ke ongo'i ai e ue'i fakalaumālié." "Ko e taimi ko ia 'oku ou fie ongo'i ofi ai ki he 'Eikí, 'oku ou 'alu ki Hono falé koe'uhí ke u mavahe mei he ongo'i hoha'á pea nofotaha he fakafanongo ki he Laumālié."

'Oku pehē 'e ha pēteliale fakasiteiki, "Oku 'i ai ha loki 'i hoku 'apí kuo tuku mavahe ko hoku 'ōfisi." "Kuó u kole ki he 'Eikí ke Ne tokoni ke hoko ia ko ha feitu'u ke talitali lelei ai e Laumālié. 'I he'eku teuteu ke foaki ha tāpuakí, 'oku ou 'alu ki ai 'o lotu. Ko e feitu'u pē ia 'oku ou 'initaviu ai e kakaí pea foaki honau tāpuaki fakapēteliake."

'Oku pehē 'e ha pīsope, "Oku fakatapui homau falelotú ko ha feitu'u ia 'o e moiħū." "I ha ngaahi efiafi 'o e uiké he taimi 'oku ou fie ma'u ai ha nongá, 'oku ou 'alu 'o tangutu he falelotú. 'Oku ou fakakaukau ki he kāingalotu 'o e uōtú mo e 'ofa lahi 'a e Fakamo'uí 'iate kinautolú. Pe taimi 'e ni'ihi 'oku ou hiva'i ha himi."

'Oku pehē 'e ha pīsope 'e taha, "Kiate aú, ko e Palaimelí ko ha feitu'u toputapu." "I he taimi 'oku ou fie ongo'i fiefia ai mo loto-lahi, 'oku ou 'alu 'o nofo mo e fānau Palaimelí 'i he'enu hivá. 'Okú ne 'ai ma'u pē ke u fiefia."

'Oku pehē 'e ha palesiteni 'o e Kau Talavoú 'i ha kolo, "E lava 'e he lotú ke ne 'ai ha fa'ahinga feitu'u pē ke hoko ko ha feitu'u toputapu." "Fakakaukau ki he ngaahi fakahā ne ma'u 'e he Palōfita ko Siōsefá 'i he'ene 'i he Fale Fakapōpula 'i Lipetií. Na'e lava ke ne 'ai ia ke hoko ko ha feitu'u toputapu 'aki 'ene ui ki he 'Eikí."

4. Ngāue 'aki e Mafái

'Oku pehē 'e ha pīsope, "Oku 'i ai ha kāingalotu 'i homau uōtí 'oku 'ikai ke nau fakakaukau 'oku mahu'inga honau fatongjá." "Ne u ongo'i te u lava 'o tokoni'i kinautolu 'aki hano fakamatala'i e founiga 'oku mau fai ko e kau pīsopelikí 'i hono lotua ke 'ilo pe ko hai 'oku totonus ke uí pea ne mau ma'u e talí. Ne u loto ke nau 'ilo'i na'e ui kinautolu 'e he 'Eikí 'o fakafou mai he kau taki 'oku nau ma'u e mafái. 'Oku hoko ha fu'u me'a makehe 'i he'enu 'ilo na'e tataki fakalaumālie honau uiui'i pea 'oku 'amanaki mai e 'Eikí ke nau toe fekumi ki ha tataki fakalaumālie ke lava ai 'o fua faivelenga e uiui'i ko iá."

Kuo nau fononga atu mo hono ongo tokoní he hala ki hono ma'u 'o e fakahaa', ko ha hala 'oku 'atā ki he kau taki mo e kāingalotu kotoa 'o e Siasí. 'I he'enu fakamatala'i e hala ne nau fononga aí, 'oku nau ue'i fakalaumālie ai mo e ni'ihi kehé. ■

MA'U ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, M. Russell Ballard, "Counseling with Our Councils," *Ensign*, May 1994, 24–26.
2. Vakai, hangē ko 'ení, Thomas S. Monson, "Fakakaukau ki he Ngaahi Tāpuakí," *Liahona*, Nōvema 2012, 86–89.

Ki ha fakamatala lahi ange kau ki he tu'unga fakatakimu'á, 'alu ki he Leadership Training Library (Laipeli Ako ki he Tu'unga Fakatakimu'á) 'i he lds.org/service/leadership.

Fakamālohia e Fāmilí HE AKO FOLOFOLÁ

AKO 'AKI HA TALA 'OFA

"I he taimi 'oku tuku ai 'e he kāingalotu faka-fo'iituitú mo e ngaahi fāmilí honau taimí mo e tokangá ke toutou ako ma'u pē e folofolá, . . . 'e hoko mai he taimi pē ko iá e 'ekitivití he ngaahi tafa'aki kehe-kehe. 'E tupulaki e ngaahi fakamo'oní. 'E fakamālohia e ngaahi tukupaá. 'E malu'i e ngaahi fāmilí. 'E hoko mai 'a e fakahā fakatāutahá."

Palesiteni Ezra Taft Benson (1899–1994), "The Power of the Word," *Ensign*, May 1986, 81.

Langa ha fakava'e mālohi ma'au mo ho fāmilí 'i hono toutou fakahoko e ako folofolá ke mahu 'inga mālie angé.

Fai 'e Lori Fuller

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

E lava ke tokoni e ngaahi fakakaukau ko 'ení kiate koe mo ho fāmilí ke ma'u e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u 'i hono fakalelei'i e ako folofolá. Ko e ngaahi sīpinga ko 'ení ko ha ngaahi fokotu'u pē 'e lava ke fulihi ia 'o fakatatau ki ho'o fie ma'u fakafo'iituitú mo e fāmilí.

Ako e Folofolá mo Fakalaaulauloto ki ha Fehu'i Pau

Ko ha founiga lelei ki hono fakalelei'i ho'o ako folofolá 'a e fekumi ki ha tali mei he folofolá. Te ke lava ke kamata ho'o akó 'aki ha lotu, 'o kole ke ma'u ha tali ki ha'o ngaahi fehu'i pau. 'I ho'o laú, faka'ilonga'i e folofola

'oku fekau'aki mo ho'o fehu'i. Hiki ha fakamatala he tafa'aki 'i ho'o folofolá pe 'i ha ki'i tohi kehe.

'I hono ako fakafāmilí, te ke lava 'o kamata 'aki e ako folofola takitaha hano 'eke ki ho'o fānaú pe 'oku 'i ai ha'anau fehu'i 'oku nau feinga ke tali. 'I ho'omou laukongá, sio ki he ngaahi folofola 'okú ne tali e ngaahi fehu'i ko 'ení, pea ta'ofi e lau folofolá kae ale'a'i kinautolu.

Ako 'aki e Tefitó

Fili ha tefito te ke fie ako lahi ange ki ai, hangē ko e lotú pea lau e fakamatala 'i he Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá. Pea lau e ngaahi folofola 'oku lisi 'i he tefito ko iá 'i he Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá. Mei he ngaahi lisi folofola ko iá,

faka'ilonga'i e ngaahi veesi 'oku tokoni lahi tahá. Hili hono faka'ilonga'i ho'o ngaahi folofola manakoa ki he lotú, te ke ma'u leva ha'o lisi fakatāutaha ki he tefito te ke lava 'o faka'aonga'i. Te ke lava 'o faka'ilonga'i 'aki ha lanu pau kuó ke 'osi fili 'a e ngaahi folofola kotoa te ke ma'u 'o kau ki ha tefito pau. Toe fili ha tokateline 'e taha ke ako ki ai 'i he 'osi e tefito kimu'á pea faka'aonga'i ha lanu fo'ou ke faka'ilonga'i 'aki e ngaahi vēsi.

I hono ako fakafāmilí, mou fili fakataha ha tefito pea vahe takitaha e fānaú ke nau lau fakalongolongo ha ngaahi potufolofola pea vahevahé 'ene folofola manakoá. 'E 'osi ha ngaahi 'aho lahi pea toki kakato ha tefito, ko ia muimui'i lelei e me'a kuó ke akó 'aki hano alea'i ia mo hiki ha fakamatala 'i he faka'osinga 'o e fo'i fakataha ako takitaha.

Ako ke Ma'u ha Tataki

Na'e fakamatala'i 'e Palesiteni Heneli B. 'Aealingi, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, e founiga na'a ne faka'aonga'i ai e ako folofolá ke ma'u ha fakahinohino pau ki he'ene mo'uí mo hono fatongiá. Hili e lotu ki he Tamai Hēvaní ki he me'a ke faí, na'e hiki 'e Palesiteni 'Aeelingi ha lisi 'o e ngaahi talí, pea faka'ilonga'i e me'a takitaha 'i he lisí 'aki ha fo'i lanu pau, pea fakapipiki ha tatau 'o e lisí ki ha ngaahi folofola ne 'ikai mamafa hono totongí. Na'a ne pehē, "Ko e 'uluaki [tali 'i he lisí] 'Ko ha fakamo'oni au ko Kalaisí ko e 'Alo ia 'o e 'Otuá." Hili ko iá, na'a ku lau leva 'eku folofolá 'o kumi ha ngaahi fakakaukau na'a ne ako'i mai 'a e founiga ke fakamo'oni'i 'aki ko Kalaisí ko e 'Alo ia 'o e 'Otuá. Ko e taimi kotoa pē na'a ku

'ilo ai ha me'a, na'a ku faka'ilonga'i lanu pulū ia. Na'e 'ikai fuoloa kuó u ma'u ha'aku fakahinohino ki he kaveingá he ngaahi me'a na'a ku pehē ko e me'a ia ne finangalo 'a e 'Eikí ke u faí."¹

I hono ako fakafāmilí, fakakaukau ki ha ngaahi me'a kehekehe te mou loto ke ngāue fakataha ki aí. Hiki e ngaahi me'a ko 'eni 'oku fai ki ai e tokangá pea tauhi 'i ha feitu'u 'e lava 'o sio ki ai. 'I ho'o laukongá, fakaafe'i taktaha e fānaú ke nau kumi mo faka'ilonga'i e folofola 'oku kaunga tonu ki ha me'a pau 'oku fai ki ai e tokangá.

Oua na'a ke loto-fo'i 'o tuku hono ako e folofolá, kapau 'oku faingata'a ke lau ha fanga ki'i veesi 'i ha 'aho pea 'e toe faingata'a ange hano ako lahi ange 'o e folofolá pe 'oku faingata'a hono 'ai ho fāmilí ke tangutu fakatahá. Na'e fale'i 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá neongo 'oku 'ikai ke ola lelei pe fakafiefia ha founiga ako folofola fakafāmili 'e taha ka, "e pehē tofu pē 'a e ngaahi ola fungani fakalau-mālie 'e ma'u mei he'etau fai ma'u pē 'a e fanga ki'i me'a 'oku hā ngali [ikí]."²

I he'etau toutou feinga ke lau lahi ange e folofolá ke fakatupulaki ai 'etau lau e folofolá ke toe mahu'inga mālie angé, 'e tāpuekina leva kitautolu 'e he 'Eikí 'i he'etau ngāue mālohí. Te Ne tataki kitautolu 'i hono fokotu'utu'u 'etau ako folofolá mo tāpuekina lahi ange ai mo hotau ngaahi fāmilí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "A Discussion on Scripture Study," *Ensign*, July 2005, 24.
2. David A. Bednar, "Faivelenga mo Tokanga 'o Lahi Ange 'i 'Api," *Liahona*, Nōvema 2009, 19.

'Oku lahi e me'a ke fai ke fakahoko ai ha fealē-lea'aki he lokiakó kae 'ikai ko e fehu'i 'ata'atā pē.

'Oku fie ma'u ke tau 'eke e fa'ahinga fehu'i totonú.

NGAAHI FEHU·I Lelei, FEALEÉLE A'AKI Faka'ofo'o fa

Fai 'e Jack Lyon

Oku 'eke 'e ha faiako Lautohi Faka-Sāpate, "Ko hai e fuofua toko ua 'i he māmanī?" Na'á ne sio ki he'ene kalasi kei tamaikí, mo 'amanaki ke fai mai ha tali, ka na'e 'ikai ke hiki ha nima ia ki 'olunga. Ne sio pē kau mēmipa 'o e kalasí ki lalo mo huke māmālie hake 'enau folofolá. 'Oku pehē atu 'e he faiakó, "Ko ha fehu'i faingofua." "Oku 'ikai nai ke 'i ai ha taha te ne 'ilo'i e talí?"

'I he lokiako hoko mai ki ái, 'i he kalasi Tokāteline 'o e Oongoongolelé, 'oku 'eke 'e he faiakó, "Ko e hā e tefito'i mo'oni mahu'inga taha 'o e ontoongolele?"

Ne hiki māmālie hake ha fefine. "Tuí?" ko 'ene talí ia.

'Oku tali atu e faiakó, "Ko ha tali lelei ia, ka 'oku 'ikai ko e me'a ia 'oku ou fekumi ki ái. Toe 'i ai ha taha?"

Fakalongolongo.

'Oku fai 'e he kau faiakó e ngaahi fehu'i koe'uhí he 'oku nau loto ke kau mai e kau mēmipa 'o e kalasí 'i he'enau lēsoní. 'Oku mahino kiate kinautolu ko e fānauako ko ia 'oku kau maí 'oku nau ako lahi ange kinautolu he ní'ihí 'oku tangutu fakalongolongo peé. Ka 'oku 'ikai fa'a ola lelei e ngaahi fehu'i ko ia 'i 'olungá.

"Ko hai e fuofua toko ua he māmanī?" 'oku 'ikai ko ha fehu'i lelei he 'oku fu'u mahino e talí ia pea 'ikai fie tali ia 'e ha taha—pe sio 'oku fie ma'u ke fai ha tali.

"Ko e hā e tefito'i mo'oni mahu'inga taha 'o e ontoongolele?" ko ha fehu'i mo ia 'oku 'ikai ke sai. 'Oku 'ikai ke 'ilo'i 'e ha taha e tali 'oku fakakaukau ki ai e faiakó, pea hangē pē 'okú ne pehē mai, "Mate'i mai e me'a 'oku ou fakakaukau'í."

Ko e ngaahi fehu'i 'eni 'o ha fo'i mo'oni; 'oku takitaha 'i ai hano *tali* pau. Ka ko e fealea'aki lelei he lokiakó 'oku

ma'u ia mei ha fa'ahinga fehu'i kehekehe—'oku mālié, he ko ha fehu'i 'oku 'ikai hano tali pau. Ko e tefito'i mo'oni mahu'ingá ia.

'Eke ha Ngaahi Fehu'i 'Oku Lahi Hono Tali

Kapau ko ha faiako koe he kalasi 'a e kakai lalahí, te ke lava ke 'eke, "Ko e hā e tefito'i mo'oni 'o e ontoongolelé 'oku mahu'inga taha 'i ho'o mo'uí, pea ko e hā hono 'uhingá?" Kuo pau pē ke ki'i taimi e kau mēmipa 'o e kalasí 'o fakakaukau ki he'enau ngaahi a'usia—pea 'oku sai ia. Kapau te ke ki'i tatali, 'e tokolahí ha ní'ihí 'e hiki honau nimá pea te ke fanongo ki ha ngaahi a'usia mo'oni mo fakamātoato ne nau ma'u 'i he ontoongolelé. Te ke toe fakatokanga'i hano fakatupu 'e he tali 'a e tokotahá ha tali mei he ní'ihí kehé. 'E taimi nounou, kuo fai 'e he kalasí ha fealea'aki lelei mo ue'i fakalaumālie!

Kapau 'okú ke loto ke fealea'aki e kalasí 'i ha me'a pau hangē ko e tuí, fakakaukau ke ke lea 'aki ha me'a peheni: "I he 'aho ní te tau talanoa ki he tuí, ko e 'uluaki tefito'i mo'oni 'o e ontoongolelé." Pea 'eke ha fehu'i kau ki he tuí 'oku 'ikai 'i ai hano tali pau:

1. "Ko e hā ha me'a kuo fai 'e he tuí 'i ho'o mo'uí?"
2. "Ko e hā e 'uhinga 'oku finangalo ai e 'Eikí ke tau ma'u e tuí?"
3. "Ko e hā ha ngaahi founiga 'e lava ke fakatupulaki ai 'etau tuí?"

'E lahi e ngaahi tali te ke ma'u, pea 'i ho'o ma'u iá, mahalo te ke loto ke hiki (fakanounou'i) kinautolu he palakipoé. 'I he'ene 'osí, te ke ma'u ha lisi lelei te ke lava

'Oku lahi ange e me'a ke fai he fealea'aki i he lokiakó i hono 'ai pē e kakai ke nau tali. Ko hono aofangatukú, ko ha me'a fakalaumālie mahu'inga ia te ne lava 'o 'omi e kalasí ke nau ofi ange ai ki he 'Otuá.

'o faka'aonga'i ke tokoni ki ho'o fakamatala'i fakanounou ho'o lēsoní.

'Oku 'i ai ha lelei lahi 'i hono fai e ngaahi fehu'i 'oku 'ikai hano tali paú: 'E a'u ki he kau mēmipa 'o e kalasí ne 'ikai ke kau he fealea'aki te nau fakakaukau ki he fehu'i. 'E tupulaki e mahino 'oku nau ma'u mo e fakamo'óni neongo na'a nau nofo fakalongolongo pē.

Fealea'aki i he Folofolá

E ola lelei e ngaahi fehu'i 'oku 'ikai hano tali paú lolotonga hono ale'a'i e folofolá. 'Oku fakakaukau ha kau faiako tokolahí ko ha founiga lelei hono fakaafe'i e kau mēmipa 'o e kalasí ke nau kau mai 'aki ha'anau lau ha konga 'o e folofolá. Ko e me'a pangó, he 'oku 'ikai ko ha founiga lelei ia. 'Oku 'i ai ha kakai 'oku 'ikai ke fu'u lelei 'enau laukongá pea te nau faingata'a'ia 'i hono lau le'o lahi e folofolá. Mahalo 'e faingata'a ki he kau mēmipa kehe 'o e kalasí ke nau fanongo ki he tokotaha laukongá.

Ko e tokotaha 'oku faingofua taha ke fanongo ki ai he lokiakó ko e faiakó, he 'oku tu'u ia 'i mu'a he kalasí. 'E toe lava e kau faiakó 'o ta'ofi he lolotonga hono lau ha konga 'o e folofolá ke fai ha fehu'i mo kamata'i e fealea'aki. 'I ho'o lau e ngaahi sīpinga ko 'eni 'i laló, sio pe te ke lava 'o 'ilo'i e me'a 'oku fai 'e he faiakó ke faka'ai'ai e fealea'aki:

Faiakó: "I he 'ahó ni te tau fealélea'aki ai 'i ha talanoa 'iloa, ko e talanoa fakatátā 'o e foha maumau koloá. Ka 'oku ou loto ke 'oua na'a tau fakakaukau pē ki he foha maumau koloá kae toe kau atu ki ai mo e kau mēmipa kehe 'o hono fāmilí. Kātaki 'o fakaava ho'o Tohi Tapú ki he Luke 15:11, he peesi 86." ('Oku tokoni hono fakahā e

fika 'o e pēsí ki he fānauako 'oku 'ikai ke nau maheni mo e folofolá.)

Hili e tatali 'a e faiakó ki he kau mēmipa 'o e kalasí ke ma'u e konga 'o e folofolá, 'e kamata lau leva e faiakó: "Na'e ai 'a e tangata na'e toko ua hono fohá:

Pea pehē 'e he kumuí ki he'ene tamaí, Tamai, tuku mai haku tufakanga 'i he koloa 'oku 'a'akú. Peá ne vaeua kiate kinaua 'a 'ene me'a.' Ko ia, ko e hā ha ngaahi me'a te tau lava 'o tala fekau'aki mo e fāmili ko 'ení?" (Fakatokanga'i e fehu'i 'oku lahi hono talí.)

Tokotaha akó: "Oku loto lelei e tamaí ke foaki ki he foha si'si'i e me'a na'a ne fie ma'u."

Faiakó: "Na'a ne fai ia, 'ikai ko ia? Ko e angamahení 'oku 'ikai ke ma'u 'e ha foha hono 'inasí kae 'oua ke mā-lōlō 'ene tamaí. Ka ko e tamai na'e ngali ke 'ofa mo angalelei. Toe 'i ai mo ha me'a?"

Tokotaha akó: "Oku hangē kiate au 'oku siokita e foha si'si'i. Ko ha fu'u me'a lahi ia ke kole mei ha tamai 'oku kei mo'ui."

Faiakó: "Io, 'oku mo'oni ia. 'Oku hangē 'okú ne faka-kaukau pē ia ki aí. Fēfē e foha lahf?"

Tokotaha akó: "Oku ngali fu'u fakalongolongo." 'Oku kākata e kalasí.

Faiakó: "Io, 'oku lava ke ne talamai ai hono 'ulungāngá. Tau sio ki ai he hokohoko atu 'etau laú."

'I ho'o lau e sīpinga ko iá, ko e hā e me'a na'a ke fakatokanga'i 'oku fai 'e he faiakó ke faka'ai'ai 'aki e fealea'aki? Te ke lava 'o 'ai ha lisi—ko ho'o lisí ia mo ho'o faka'uhinga ki he me'a na'e hokó, koe'uhí ke tonu kotoa ho'o talí. Ko e hā hono 'uhingá? Ko'e'uhí he ko e fehu'i 'uluaki 'i he palakalafi ko 'ení'oku lahi hono talí, pea kapau te ke tali angatonu

e fa'ahinga fehu'i peheé, he 'ikai ke hala ho'o talí ia 'a'au. Kapau te ke 'eke ha fehu'i tatau 'i ha lokiako, 'e hoko mo e me'a tatau ki he kau mémipa 'o e kalasí, pea 'e vave pē 'enau fakatokanga'i 'oku malu mo tali lelei 'enau talí.

Makehe mei aí, te ke lava 'o fakatokanga'i na'á ku fai ha me'a ke kamata ai ha'o fakakaukau *kimu a* pea tok i kamata ho'o laukongá. Ne u tohi, "I ho'o laukongá, sio pe te ke lava 'o fakatokanga'i e me'a 'oku fai 'e he faiakó ke faka'ai'ai ai e fealea'aki." Ne u fai 'ení koe'uhí he na'á ku 'ilo 'e tokoni ia ke ke fakakaukau ai ki he me'a 'okú ke laú mo teuteu ke kau 'i he "fealea'aki" ko 'ení hili ho'o lau e folofolá.

Na'e ngāue 'aki tu'o ua 'a e founágá ni 'e he faiakó he sīpinga ko 'ení: na'e tu'o taha ha'ane pehē, "'Oku ou loto ke 'oua na'a tau fakakaukau pē ki he foha maumau koloá kae kau atu foki ki ai mo e kau mémipa kehe 'o hono fāmilí," pea na'e tu'o taha ha'ane pehē, "Tau sio ki he me'a 'e hokó he hokohoko atu 'etau laú." 'Oku fakatou hanga 'e he ongo fokotú 'o 'ai ke nofotaha e kau mémipa 'o e kalasí 'i ha me'a koe'uhí ke nau mateuteu ke tali e ngaahi fehu'i 'oku lahi hono talí he taimi 'e fehu'i atu ai e faiakó kiate kinautolú.

'Oku tokoni hono fai 'ení ke fai ai 'e he kau mémipa 'o e kalasí ha fakafehokotaki ki he folofola ne nau laú. Ko ia he 'ikai ke nau tangutu pē he kalasí ta'e kau mai, ka 'oku nau laukonga fakataha mo e kalasí mo fakakaukau ki he folofolá. I he 'osi 'enau laú, kuo nau mateuteu leva ke tali e ngaahi fehu'i. Te ke fakaafe'i leva kinautolu ke vahevahe mai 'enau talí mo fakafehokotaki e fealea'aki.

Fakatokanga'i ange 'i he fa'ahinga fealea'aki ko 'ení 'okú ke faiako mo'oni *mei he folofolá*, kae 'ikai mei he tohi lēsoní pē. 'Oku totonu ke kei hoko pē e folofolá ko e tefito'i me'a ia ke nofotaha ai 'etau faiakó mo e ako'i, neongo 'oku totonu ke ngāue 'aki e tohi lēsoní ki hono teuteu'i 'o e lēsoní pea ko ha ma'u'anga tokoni lelei ia ki he ngaahi fehu'i 'oku lahi hono talí.

Nofotaha he Me'a 'oku Ako'i

'Oku 'i ai ha faingata'a 'i he lahi e fealea'aki he lokiakó: 'oku faingofua ke mavahe e fealea'aki mei he tefitó. 'Oku mahu'inga ke ke teuteu'i lelei ho'o lēsoní koe'uhí ke ke 'ilo'i e feitu'u 'okú ke loto ke a'u ki aí koe'uhí ke ke mateuteu, pea kapau 'e fie ma'u, ke fakafoki e kalasí ki he tefito'i kaveinga 'o e fealea'aki. Ko e me'a pē 'oku fie ma'u ke ke faí ko hono fai ha ki'i tataki: "'Oku mālie ia, ka 'oku ou tui 'oku tau ki'i mama'o mei he tefitó. Tau toe foki he taimi ni ki he'etau fealea'aki 'i he tuí."

'E toe tokoni kapau 'e mahino mo lelei ho'o faka-feiloakí ke 'ilo ai 'e he kau mémipa 'o e kalasí e me'a

'e nofotaha ai ho'o lēsoní. Fai leva e fealea'aki, ka ke tataki pē.

Faka'osí, fai ha fakamatala nounou 'oku ue'i fakalau-mālié ki he me'a ne ako'i. 'Oku fa'a hoko e ngaahi lea 'o ha himi pe fo'i maau ko ha fakamatala fakanounou lelei ia. Na'e pehē 'e Palesiteni Poiti K. Peekā, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Tala ki ho'o kau fanongó e me'a te ke loto ke tala kiate kinautolú, tala ia kiate kinautolu, pea talaange e me'a kuó ke 'osi tala kiate kinautolú. Ko ha founiga matu-'aki 'aonga ia."¹

Fakapapau'i ke ke fakamo'oni'i e ngaahi mo'oni ne alea'i.

Vahevahe e Ongó mo e A'usiá

Neongo iá, 'oku 'i ai mo ha toe me'a lahi ange 'i hono fai pē ha fealea'aki leleí. 'E hanga 'e he Laumālié 'i he taimi totonu 'o ue'i e tali 'a e kau mémipa 'o e kalasí koe'uhí ke nau vahevahe e me'a 'oku finangalo e 'Eikí ke fanongo ki ai e kalasí. Hangē ko e folofola 'a e 'Eikí ki He'ene kau ākongá, "He ko e potu ko ia 'oku fakataha ai 'a e toko ua pe 'a e toko tolu 'i hoku huafá, te u 'i ai au mo kinautolu" (Mātiu 18:20).

Ko e mo'oni, 'oku fie ma'u ke tau tokanga ki hono vahevahe 'o e ngaahi a'usia fakatāutaha 'oku pelepelengesi pe toputapú. 'E lava ke tokoni lahi ki ha fa'ahinga lēsoní e ngaahi talanoa mei he kau mémipa 'o e kalasí. 'Oku fale'i 'e he tohi lēsoní he Tokāteline 'o e Ongō-ongoleleí: "Fakamatala'i ho'o ngaahi fakakaukaú, ongó, mo e ngaahi me'a na'e hoko kiate koe 'oku fekau'aki mo e lēsoní. Fakaafe'i 'a e kalasí ke nau fai mo e me'a tatau."²

'Oku lahi ange e me'a ke fai he fealea'aki 'i he lokiakó 'i hono 'ai pē e kakaí ke fai ha'anau talí. Ko hono aofangatukú, ko ha me'a fakalaumālie mahu'inga ia te ne lava 'o 'omi e kalasí ke nau ofi ange ai ki he 'Otuá.

'I ho'o ngāue 'aki e ngaahi founágá ni, te ke sio ai ki ha tupulaki fakalaumālie mo ha 'ilo ki he ongoongoleleí, 'o kau ai mo koe. He 'ikai te ke toe fakakaukau'i hano feinga'i ke 'osi e taimí, ka 'e kamata ke si'isi'i e taimí ia. Mahalo te ke lava 'o sio ki ha toe tokolahi ange ho'o kalasí koe'uhí he 'oku 'ilo'i 'e he kau mémipa 'o e kalasí te nau kau 'i ha fealea'aki lelei—"o feako'aki mei he folofolá pea mo e Laumālie 'o e 'Eikí. ■

'Oku nofo e tokotaha 'oku 'a'ana e talanoá 'i Tutā 'i USA

MA'U ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, *Teach Ye Diligently*, rev. ed. (1991), 354–55.
2. *Fuakava Fo'ou Tohi Lēsoni mā'a e Faiako 'o e Tokāteline 'o e Ongōongoleleí* (1997), vi.

NE U AKE HAKE 'O 'ILO'I E ONGOONGOLELEÍ

Ne ohi hake au 'e he ongomātu'a ta'e tui 'Otua pea 'i he'eku kei talavoú ne u ongo'i 'oku lelei pē 'eku mo'uí ta'e kau ai e 'Otuá. Na'e liliu 'eni he 1989, he taimi ne palopalema ai hoku fo'i ngākau lahí peá u tokoto 'o 'ikai toe 'ilo ha me'a 'i ha 'aho 'e valu.

'Oku 'ikai ke u fu'u manatu lelei ki hoku taimi he falemahakí, ka 'oku ou manatu'i lelei ha'aku mamata ki ha tangata teunga hina ne tu'u 'i hoku tafa'akí hili hoku tafá 'o ne talamai kiate au kuo taimi "ke ke toe foki

ki he mo'ui fakamatelié pea ke u 'ā hake." I he 'ikai ke u talangofua ki he'ene fakahinohinó, na'á ne toe pehē mai, "E hoku tokoua, kuó ke 'osi mate. Ko ho'o foki ki he mo'ui fakamatelié pe ko ho'o nofo hení he maama 'o e ngaahi laumālié." Ne u fai e me'a na'á ne talamaí peá u 'ā hake 'oku ou mamahi'ia.

Hili 'eku 'atā mei falemahakí, ne 'i ai ha'aku ngaahi misi faikehe 'oku kau ai ha kakai ne te'eki ke mau fe'iloaki kimu'a. Ne u ongo'i ne u

palōmesi ke fai ha me'a, ka na'e 'ikai ke u 'ilo'i pe ko e hā e me'a ko iá. Ne u kamata fekumi mo laukonga ki ha fakamatala kau ki ha ngaahi tui fakalotu kehekehe. I he'eku lau e Fuakava Fo'oú, ne u fakatokanga'i kapau 'oku 'osi 'i māmani e mo'oní, 'e toki ma'u pē ia 'ia Sisū Kalaisi.

Ne u fekumi mei he 1989 ki he 1994. Ne u ongo'i li'ekina mo puputu'u he'eku fekumi ki he kakai ne u fa'a sio ki ai 'i he'eku misí. Ne fu'u lahi 'eku faingata'a'iá mo e puputu'u, pea ne u lotua fakamātoato ha tali.

Hili e ngaahi lotu he founiga ko 'ení, ne u fe'iloaki mo haku kaungā ngāue fo'ou. Na'á ne 'ilo 'eku faingata'a'iá peá u talaange ki ai 'eku fekumi ki he mo'oní. Na'á ne 'omi ha Tohi 'a Molomona, 'a ia ne u matu'aki fakafisi ke tali. Ka na'á ne fakaloto'i au ke u 'ave ia, peá u lau kotoa ia he pō pē 'e taha. Ne u 'ilo'i he taimi pē ko iá kuó u ma'u e me'a ne u fekumi ki aí.

'I he'eku fe'iloaki mo e ongo faifekaú, ne u 'ohovale he sio ko e taha 'o kinaua e tokotaha ne u sio ai he'eku misí. Ne u kole ke papitaiso au, ka kuo pau ke tomu'a ako'i kotoa kiate au e ngaahi lēsoní.

'I he'eku ako ki he ongoongoleleí mo 'alu ki he lotú, ne u 'ilo kotoa ai e kakai he'eku misí. Ne u 'ilo ko e ongoongoleleí e me'a ne fie ma'u ke u 'ilo'i. Ko e 'aho fakafiefia taha ki he'eku mo'uí e 'aho ne papitaiso ai aú. Hili ha māhina 'e ono, ne ui au ko ha palesiteni fakakolo. Ko e hili 'eni ha meimeい ta'u 'e 20 mei ai, 'oku ou kei ngāue fiefia pē he Siasi. Ko 'eku koloa mahu'inga tahá 'a hoku fāmilí mo e ongoongoleleí. ■

'Ikai loto ke fakahā e hingoá, Falanisē

Oku 'ikai ke u fu'u manatu lelei ki hoku taimi he falemahakí, ka 'oku ou manatu ki ha'aku mamata ki ha tangata teunga hina na'á ne talamai kiate au kuo taimi "ke ke toe foki ki he mo'ui fakamatelié pea ke u 'ā hake."

KO 'EKU LOTU FAKAMĀTOATO TAHÁ

'I hoku ta'u 'uluaki he kolisí, ne 'i ai ha'aku ki'i ngāue fakataimi 'i ha falekoloa 'i ha ki'i kolo si'si'i. Ne u ngāue he faka'osinga 'o e 'ahó 'o tāpuni e falekoloá he 11:00 po'uli. Neongo e tu'unga malu 'o e koló, ka ne u fa'a manavahē 'i hono tāpuni toko taha e falekoloá.

Ne 'i ai ha pō 'e taha ne u fu'u ilifia ai. Hili 'eku fakama'a e falekoloá ne u lue ke tamate'i e me'a tānaki pa'angá, ka ne u fu'u ongo'i manavahē. Ne 'ikai ke u 'ilo ha 'uhinga ke u ilifia ai, ka na'e 'ikai lava ke tuku 'eku ilifiá. Ne 'ikai ke u loto ke telefoni ki he kau polisí, ka ne u loto ke malu'i au kapau 'oku 'i ai ha fa'ahinga fakatu'utāmaki 'e hoko.

Ne u tū'ulutui 'o lotu. Ne u fakahā ki he Tamai Hēvaní 'oku ou ilifia mo 'ikai 'ilo e me'a ke faí. Ko e lotu fakamātoato taha ia kuó u faí.

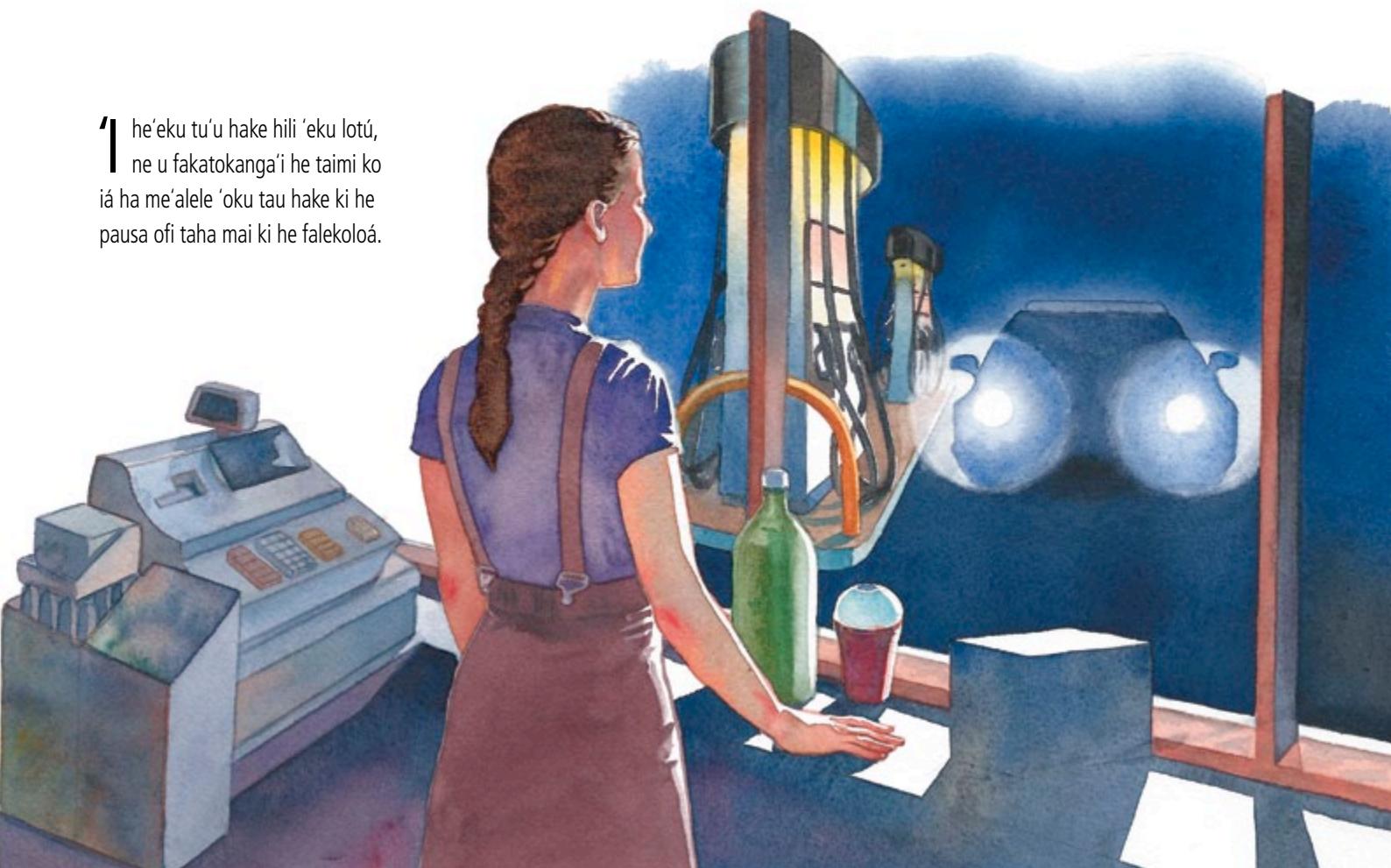
'I he'eku tu'u haké, ne u fakatokanga'i ha me'alele 'oku tau hake ki he paua ofi taha mai ki he falekoloá. Ne u 'ohovale mo fiefia he ko ha 'ōfisa polisi. 'I he'ene 'utu 'ene me'alelé, ne u fai fakato'oto'o 'eku ngaahi ngāue ki hono tāpuni e falekoloá. Ne u loto ke ngāue 'aonga 'aki e ongo'i malu 'o 'ene 'i ái ke fai e lahi taha 'e lavá ki-mu'a pea 'osi 'ene 'utú. Hili 'ene 'utú, na'e fai ha'ane telefoni pea tangutu pē he'ene kaá 'o fai ai 'ene talanoá. Na'á ne kei 'i ai pē he taimi ne u loka'i ai

e falekoloá peá u heka ki he'eku kaá. Ne ma mavahe mei he falekoloá he taimi tatau.

'I he'eku faka'uli atu ki 'apí, ne u ofoofo pē 'i hono tali vave mai 'eku lotú. Ne u fakamālō 'i he loto fakatōkilalo ki he Tamai Hēvaní he'ene fanongo mai kiate aú. Na'e 'osi ako'i ko ha 'ofefine au 'o e 'Otuá, ka ne u toki ongo'i pē he pō ko iá e ofi pe mo'oni 'o 'Ene 'ofa 'iate aú. He 'ikai lava ha lea 'o fakamatala'i e nonga ne u ongo'i 'i hoku lotó. 'Oku ou 'ilo 'e tāpuaki'i au 'e he 'Eikí kapau te u tui mo kole 'Ene tokoní. ■

Saimi Lini Sitesitā, 'Iutā, USA

'I he'eku tu'u hake hili 'eku lotú, ne u fakatokanga'i he taimi ko iá ha me'alele 'oku tau hake ki he paua ofi taha mai ki he falekoloá.

KO HA KALISITIANE AU

Ko ha faiako kalasi ua au 'i ha komiuniti 'oku 'ilo'i lelei ai e Kāingalotú. Ne u 'ohovale 'i ha 'aho 'e taha 'i hano talamai 'e haku kaungā ngāue ha lau 'a ha faiako 'e taha kau kiate au. Na'e pehē 'e he faiako, "Okú ke 'ilo'i koā 'oku 'ikai ko ha Kalisitiane 'a Misisi Kuleiki?"

Ne u fu'u loto-mamahi. Ne toki mālōlō atu pē hoku husepāniti ne ma mali he ta'u 'e 28, pea ne u toe ofi ange ki he Fakamo'uí mo 'eku Tamai Hēvaní 'i ha toe taimi kimu'a he'eku mo'uí. Ne u 'ilo 'oku totonu ke fai ha'aku fakamo'oni ki he faiako ko 'ení, ka na'e 'ikai ke u fakapapau'i e founга ke fakahoko

'akí. Na'e 'ikai ke u loto ke faka'ita'i ia, ka na'a ku toe loto ke ne 'ilo'i ko e Kāingalotú ko e kau Kalisitiane.

Ne fanafana mai kiate au 'a e Laumālie Mā'oni'oní he pongipongi hono hokó e me'a 'oku totonu ke u lea 'akí. 'I he'eku tokoto he mōhengá, ne u fakakaukau ki he ngaahi tā valivali kotoa ki he mo'ui 'a Sisū Kalaisí 'oku 'i hoku 'apí. 'Oku ou 'ofa makehe 'i he tā valivali takitaha he na'e fekau'aki ia mo ha taimi makehe 'i he'eku mo'uí. Na'e 'omi 'e he fakakaukau ki he ngaahi tā valivali ko iá ha ngaahi ongo māfana ki he 'ofa 'oku ou ma'u ki he Fakamo'uí.

Nae fanafana mai 'e he Laumālie Mā'oni'oní e me'a ke u lea 'akí, pea 'i he pongipongi ko iá he 'apiakó ne u 'alu ai ki he lokiako hoku kaungā ngāue.

'Oku 'i ai ha tā valivali 'e taha 'okú 'asi ai hono fakatokalelei 'e he Fakamo'uí e tahi hoú. 'Okú ne fakamanatu mai kiate au 'Ene ikuna'i e me'a kotoa pea te u lava 'iate Ia 'o ikuna'i e me'a kotoa, kau ai 'eku loto-mamahi he mole hoku husepāniti.

'I he hokohoko atu 'eku fakakaukau ki he ngaahi tā valivali, ne lomekina au 'e ha ongo'i hounga'ia ki he ngaahi tāpauki ne u ma'u 'i he'eku kau ki he Siasi 'o e Fakamo'uí.

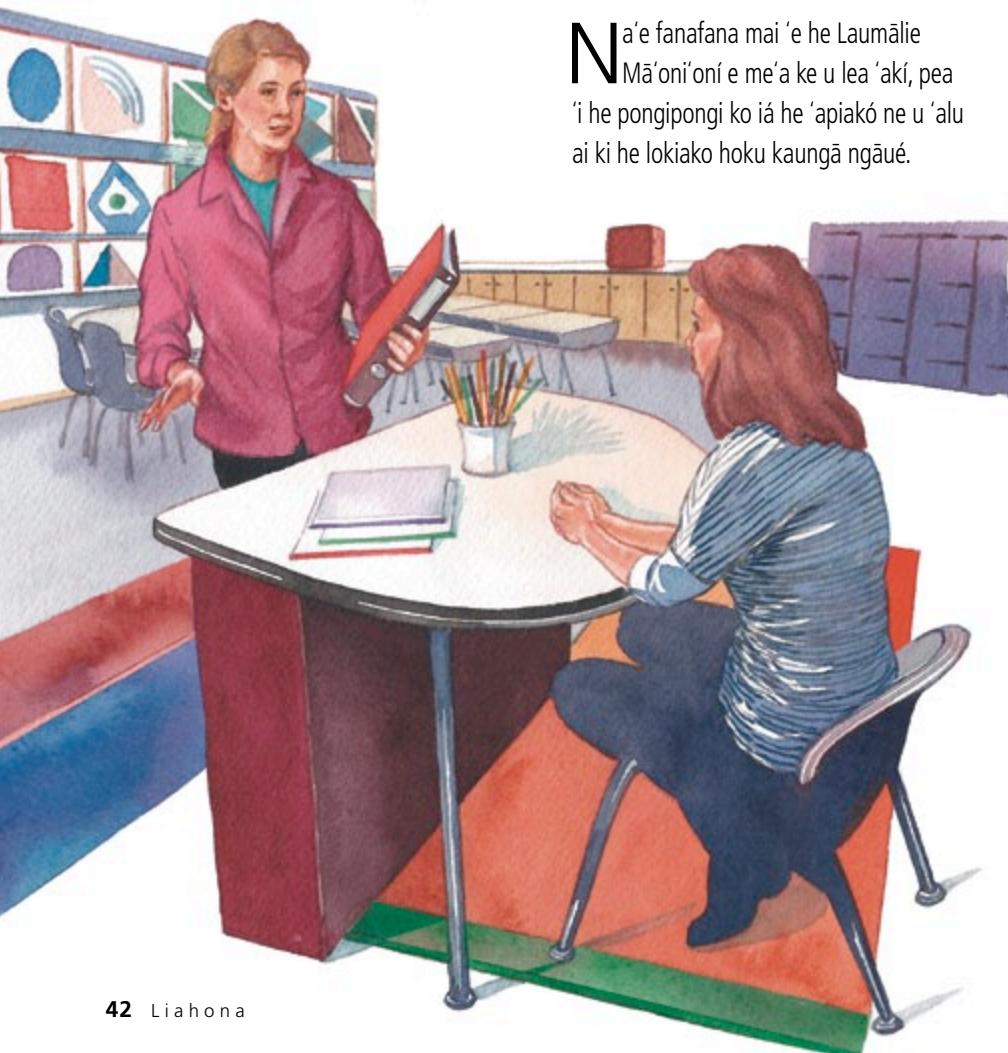
'I he pongipongi ko iá 'i 'apiakō ne u 'alu ki he lokiako hoku kaungā ngāue 'o talaange ki ai ke ne 'ilo'i ko ha Kalisitiane au. Ne u 'eke ange ki ai, "Ko e ngaahi tā valivali 'e fiha 'o e Fakamo'uí 'oku 'i homou 'apí?" Na'a ne talamai 'oku 'ikai ke 'i ai ha fakatātā 'i hono 'apí ka ko ha ongo kolosi pē.

Ne u talaange ki ai e ngaahi fakatātā 'o e Fakamo'uí 'i hoku 'apí mo e 'uhinga 'o e ngaahi fakatātā kiate aú. Ne u fai 'eku fakamo'oni kia Sisū Kalaisí mo 'Ene Fakaleleí.

Ne u toe talaange ki hoku kaungā ngāue na'e makatu'unga 'eku kei kātaki mai he ta'u kuo hilí mei he'eku 'ilo kia Sisū Kalaisí. Ne u talaange ki ai e anga hono tokoni'i au mo 'eku fānaú He'ene 'alo'ofa ongongofuá ke mau kātekina e taimi faingata'a 'o e mole 'a ha tamai mo ha husepāniti.

Ne u fā'ofua ki ai 'i he 'ai ke u mavahé, pea na'a ne kole fakamole-mole fakamātoato mai. Na'e 'ikai ha toe veiveiu 'i hoku lotó na'a ne 'ilo'i ko ha mēmipa au 'i he Siasi 'o Sisū Kalaisí 'o e Kau Mā'oni'oní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, pea ko e Kalisitiane au. ■

Kefi Fesulu Kuleiki, 'Alesona, USA

'OKU 'IKAI KO E ME'A IA NE AKO'I MAI KIATE AÚ

I ha 'aho 'e taha he ngāue, ne u mavahe 'i ha ngaahi houa si'i ke fai ha ngaahi ngāue mahu'inga ma'a 'eku fine'eikí. Ne u 'alu ki he 'ōfisí he pongipongí 'o talaange ki haku kau-ngā ngāue te u mavahe mei he ngāue he ho'ataá. Na'á ne fafana mai kiate au he taimi mālōloó, "Te u lava 'o tokoni kiate koe 'i he taimi 'o e ngāue."

Ne u pehē ange, "Ikai, mālō pē."

I he'eku mavahe mei he 'ōfisí ke heka he pasí, ne muimui mai hoku kaungāme'a ki he usasi 'oku taimi'i 'aki e ngāue. Na'á ne lea le'o si'i mai, "Fēfē

ke ke tā ho'o taimi ngāue ki he ho'aataá, peá u toki tā 'e au he tukú na'á ke ngāue taimi kakato pē?"

Kimu'a peá u leá, na'á ne toe pehē mai, "Sio mai, 'oku si'isi'i 'eta ki'i vahé pea 'e sai pē ke fai e me'a ni. Ko ha ki'i pa'anga si'isi'i pē. Pea ko e tahá, 'oku 'ikai ko kitaua pē 'oku fai peheeé."

Ne u kamata fakakaukau ki he me'a na'á ne talamaí. 'Oku ongo lelei 'ene ngaahi fakakaukaú, pea ne u 'ilo'i na'á ne 'uhinga lelei pē. Ka 'oku 'ikai ko e me'a 'eni ne ako'i mai kiate au 'e he Siasí.

Ne u fakapapau'i hoku lotó e me'a ke faí 'o u lea le'o si'i ange ki ai, "E hoku kaungāme'a, 'oku angalelei e 'Eikí, pea kapau te Ne tāpuekina kitaua, 'e lahi ange 'e me'a te ta ma'u meiate Iá he ki'i pa'anga ko 'ená."

Na'á ne 'alu ta'e fiemálie 'i he 'ikai ke u tali 'ene fokotu'ú. I he'eku lue ki he tau'anga pasí, ne u hoha'a 'i he mahino 'e si'isi'i 'eku vahé. Ne u 'ilo'i 'e si'isi'i e me'akai te mau kumi he māhina ka hokó, koe'uhí he 'e si'isi'i e pa'anga 'e ma'u he 'aho ní.

I he'eku lué, ne u manatu'i e ngaahi lea 'o ha himi 'e taha 'oku pehē: "Faitotonu 'i ho lotó; pea 'e 'ofeina mo tāpuekina mo tokoni'i koe 'e he 'Otuá."¹ Ne u toe manatu'i ha kupu'i lea 'o ha himi 'e taha: "Fili 'a e mo'on! Pea 'e tāpuekina ma'u pē koe 'e he 'Otuá."²

Na'e hanga 'e he ngaahi laine ko 'ení 'o fakamāloha 'eku fili ke 'oua na'a tukulolo ki he 'ahi'ahí kae falala ki he ngaahi tala'ofa 'a e 'Eikí.

Kuo 'osi ha ta'u 'e tolu mei he me'a ko iá, pea 'oku 'i ai 'eni ha'aku ngāue fo'ou. Kuo tāpuekina mo'oni au 'e he 'Eikí. Ne ki'i fuofuoloa, ka na'e hoko e tala'ofa 'i he himí, pea 'oku ou lava 'o ongo'i 'e hokohoko ha'aku ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi 'i he hokohoko atu 'eku fili ki he totonú. 'Oku ou hounga'ia he himí, he na'á ne 'omi kiate au ha loto-to'a ke tu'u ma'u he me'a 'oku totonu 'i he 'ao 'o e 'Otuá. ■

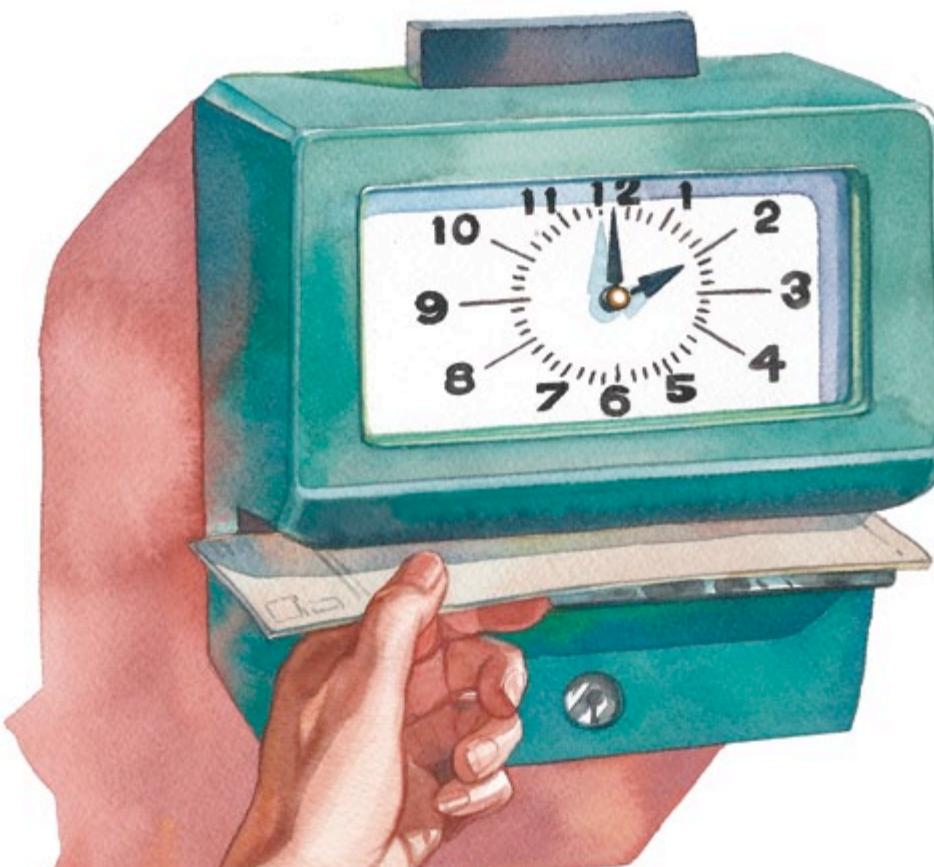
'Ailini Taniekulā, Filipaini

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Tokanga ki he Taimi," *Ngaahi Himi*, fika 132.

2. "Fili 'a e Mo'oní," *Ngaahi Himi*, fika 146.

I he'eku talaange ki haku kaungā ngāue te u mavahe mei he ngāue he ho'ataá, na'á ne talamai kiate au, "Te u lava 'o tokoni kiate koe 'i he taimi 'o e ngāue."

Laka Kimu'a

'IHE TUI

Ko e hā e me'a 'oku totonu ke ke fai 'i ha'o teu ke fai ha fili pe a na'á ke 'osi lotua ia, ka 'oku 'ikai pē ke ke fakapapau 'i e me'a ke fai?

N a'e pehē 'e 'Eletā Sefilī R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā, "Ko e mo'oni mahino mo pau ko ia kimu'a [mo e hili] e hoko ha ngaahi taimi fakalaumālie mo'oní, . . . 'e lava ke hū mai ai 'a e mamahí, fakafepakí mo e fakapo'ulí" ("Oua Na'a Si'aki Ho'omou Tuí," *Liahona*, Sune 2000, 34).

'Oku 'ikai ke 'uhinga e fakafepakí ia kuo li'aki koe 'e he Tamai Hēvaní. 'Okú Ne 'i ai, pea te Ne tataki koe. 'Oku 'i ai e taimi kuo pau ke tau laka atu kimu'a 'i he tuí kae 'oua ke toki mahino e tu'utu'uní 'a e 'Eikí ma'atautolú. 'Oku 'oatu heni ha ngaahi fakakaukau mei he kau palōfita 'o onopóní 'o kau ki he tatali loto-fiemālie ki ha tali mo ha tatakí.

Lue ki he Ngata'anga 'o e Māmá

"Hili ha taimi nounou hono ui au ko ha Taki Mā'olungá, ne u 'alu ke ma'u ha fale'i meia 'Eletā Hāloti B. Lī. Na'á ne fakafanongo fakalelei ki he'eku

palopalemá peá ne fokotu'u mai ke u 'alu kia Palesiteni Tēvita 'O. Makei. Ne fale'i au 'e Palesiteni Makei ki he me'a 'oku totonu ke u fái. Ne u loto mo'oní ke talangofua ka na'e 'ikai ke u sio au ki ha founiga 'e malava ke u fai ai e fale'i na'á ne fai maí.

"Ne u toe foki kia 'Eletā Lī 'o talaange ki ai 'oku 'ikai ke u sio au ki ha founiga ke fai ai e me'a ne fale'i ke u fái. Na'á ne pehē mai, 'Ko ho'o palopalemá ko ho'o fie ma'u ke sio ki he ola 'e hokó.' Ne u tali ange

'oku ou loto ke sio ki ha sitepu 'e taha pe ua kimu'a. Ne u toki ako ha lēsoni te u nofo mo ia he toenga 'eku mo'uí: 'Kuo pau ke ke ngāue ki he ngata'anga ho'o 'iló, peá ke kamata faka'aonga'i leva ho'o tuí 'o 'ikai 'ilo'i e me'a 'e hokó pea 'e toki foaki atu leva 'a e maama ke fakahinohino ho halá.' Na'á ne lau mai leva e ngaahi fo'i lea ko 'eni 'e 32 mei he Tohi 'a Molomoná:

"Oua te mou fakakikihi'i ha me'a koe'uhí ko e 'ikai te mou mamata ki aí, he 'oku 'ikai te mou ma'u ha fakamo'oni kae 'oua kuo hili hono 'ahi'ahi'i 'o ho'omou tuí" ('Eta 12:6).

Palesiteni Boyd K. Packer, Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā, "The Edge of the Light," BYU Magazine, Mar. 1991, magazine.byu.edu.

Ngāue 'i he Loto Falala

"Ko e hā e me'a te ke fai kapau [na'á] ke 'osi teuteu fakalelei, 'osi lotu fakamātoato, [tatali] 'i ha taimi fe'unga ki ha tali, kae 'ikai pē ke ke ongo'i ha tali?

Mahalo 'e fie ma'u ke ke fakamālō he'ene hokó, he ko ha fakamo'oni ia 'o e falala 'a e [Tamai Hēvaní] kiate koé. Ko e taimi 'okú ke mo'ui taau ai pea fenāpasi ho'o filí mo e ngaahi akonaki 'a e Fakamo'uí pea 'okú ke fie ma'u ke fai leva ho'o filí, fai ia 'aki 'a e loto falala. Kapau te ke ongongofua ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālié, 'e pau ke hoko ha me'a 'e taha [mei he ongo me'a ni] 'i hono taimi totonú pē: ko ha hoko mai 'a e fakakaukau fiemoheá, 'o talamai ko e fili hala ia, pe ko ha'o ongo'i 'a e fiemālie pe māfana 'a ho lotó, 'o ne fakapapau'i atu na'e tonu 'a ho'o filí. Ko e taimi 'okú ke mo'ui mā'oni'oni ai mo ngāue 'i he loto falalá, he 'ikai tuku 'e he 'Otuá ke fuoloa ta'e te Ne 'oatu ha fakatokanga ke ke ongo'i kuó ke fai ha fili ['oku] hala."

Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā, "Ko Hono Faka'aonga'i e Me'afoaki Fakalangi 'o e Lotú," Liahona, Mē 2007, 10.

LAKA ATU KIMU'A

Kimu'a peá u 'osi mei he 'univēsití, Ne u fakakaukau'i mo hoku uaifí ha fo'i fehu'i 'e ua: ko e fē e taimi 'oku totonu ke ma'u ai ha'ama fānau mo e feitu'u ke 'alu ki ai he 'osi 'a e akó. Na'a ma faka'aonga'i ha ngaahi houa lahi ke talanoa'i ai e ngaahi me'a mahu'ingá ni ka na'e te'eki pē ke ma fai ha tu'utu'uni aofangatuku.

'I ha 'aho Sāpate 'e taha, ne kamata

ke mafuli māmālie 'ema talanoá ki ha alea, pea fakalalahi 'o ma fakakikihi. Ne tatangi mai e matapaá he taimi ko iá. Na'a ma 'ohovale he sio ki he'ema ongo faiako faka'apí he matapaá.

Na'a ma fakaafe'i mai kinaua 'o fanongo ki he'ena pōpoakí. Ne kamata fai 'e ha taha 'o 'ema ongo faiako faka'apí e talanoa kia Mōsese mo e fānau 'a 'Isilelí he'enau hola mei 'Isipité. 'I he

a'u 'a e fānau 'a 'Isilelí ki he matāfanga 'o e Tahí Kulokulá, na'e 'ikai lava ke toe hoko atu 'enau fonongá, pea 'oku vave mo e 'oho mai 'a e kau 'Isipité. 'Oku pehē 'e he folofolá na'e "manavahē lahi" e fānau 'a 'Isilelí ('Ekesōtosi 14:10). 'I he lotu 'a Mōsese ke ma'u ha fakahinohinó, ne tali mai 'e he 'Eikí, "Ko e hā 'okú ke tangi ai kiate aú? lea ki he fānau 'a 'Isilelí ke nau 'alu atu pē" ('Ekesōtosi 14:15).

Hili hono lau 'e he faiako faka'apí e folofola ko iá, ne mole atu e ongo'i puputu'u mo e manavaheé. Ne u fakatokanga'i mo hoku uaifí ne ma nofo pē 'o fifili ki he me'a 'oku totonu ke ma faí 'o hangē pē ko e fānau 'a 'Isilelí ka 'o ka fie ma'u ke ma "sio ki he fakamo'ui 'a [e 'Eikí]" ('Ekesōtosi 14:13), kuo pau ke ma ngāue kimaua.

'I homa tu'ungá, ko e laka kimu'a 'oku 'uhinga ia ki hono fai ha fili fakapotopoto 'o fakatefito he fakamatala kotoa 'okú ma lolotonga ma'u, ngāue faivelenga, mo falala ki he 'Eikí. Kuo pau ke ta'ofi 'ema aleá pea kamata ngāue 'i he tuí. 'I he'ema muimui ki he tataki 'a e 'Eikí, ne mahino leva e me'a ke faí pea lava ke ma fai ha me'a ne ma fiefia ai. 'Okú ma hounga'ia he ngaahi tāpuaki ne ma ma'u mei he'ema laka ki mu'a 'i he tuí mo ha ongo faiako faka'api na'a na ue'i fakalaumālie kimaua ke fai e fuofua laká.

Sitīveni Sikoti Sitouki,
Kalolaina Noate, USA

'Oua Na'a Tali ha Fale'i koe'uhí ko Ho'o Ilifiá

"Oua mu'a na'a tau tali ha fale'i koe'uhí ko 'etau ilifiá. 'Ofa ke tau manatu'i ma'u pē ke tau fiefia, 'o tui ki he 'Otuá, pea mo'ui taau ke Ne tataki kitautolu. 'Oku tau takitaha ma'u ha totonu ke ma'u ha ue'i fakalaumālie fakafo'iuitui ke ne tataki kitautolu 'i hotau taimi sivi'anga fakamatelie ko 'ení. Fakatauange ke tau mo'ui pea fakaava hotau ngaahi lotó 'i he taimi kotoa ki he fanafana mo e fakafiemālie 'a e Laumālié."

Palesiteni James E. Faust (1920–2007), Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluakí, "Oua 'e Mana-vahé," Liahona, 'Okatopa 2002, 6.

Tatali Fiemālie ki he Fakahaá

"Ko e ulo māmālie mai ko ia 'a e la'aá 'i he'ene hopo haké, 'oku hangē ia ko hano ma'u ha pō-poaki mei he 'Otuá 'i he "otu lea ki he 'otu lea, 'a e akonaki ki he akonaki"

(2 Nīfai 28:30). Ka ko e taimi lahi 'oku 'omi fakakongokonga e fakahaá 'o fakatau ki he'etau faka'amú, mo'ui tāú, mo e mateuteú. Ko e ngaahi fetu'utaki peheni mei he Tamai Hēvaní 'oku 'omi māmālie mo anga-vaivai pea 'oku 'mokulu ia ki [hotau ngaahi laumālié] 'o hangē ko e ngaahi hahau mei he langí" (T&F 121:45).

Eletá David A. Bednar 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Laumālie 'o e Fakahaá," Liahona, Mē 2011, 88.

'Ilo'i 'e Tokoni e 'Otuá

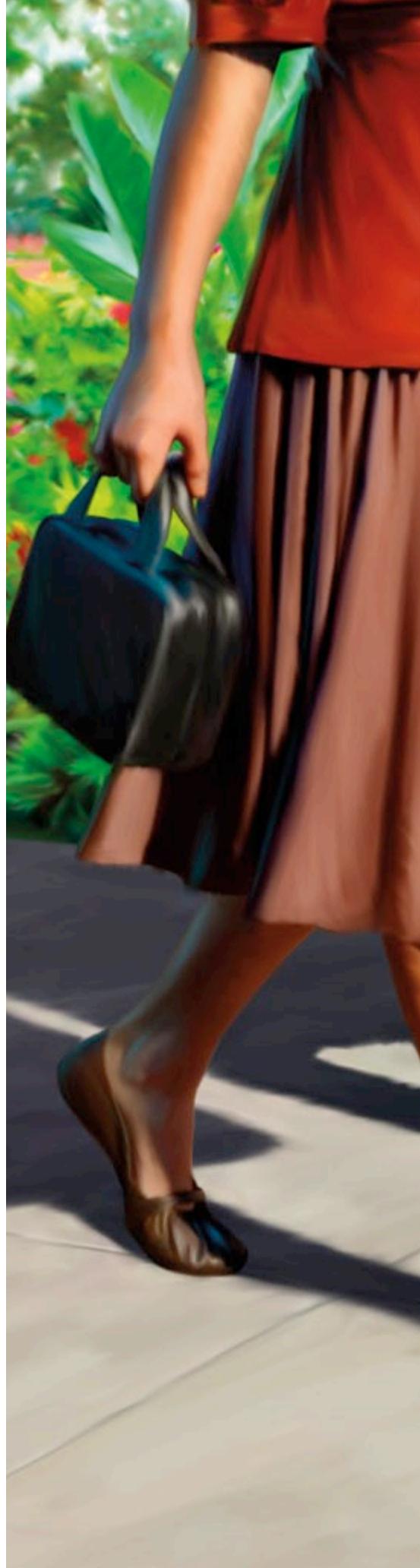

"Lolotonga [ha] taimi femo'uekina 'o 'eku mo'ui, na'e ui au 'e 'Eletá Siosefa B. Uefilini ke u hoko ko ha palesiteni fakasiteiki.

"Ne lahi ha ngaahi me'a ne u fakakaukau ki ai lolotonga 'ema 'initaviú, kau ai 'eku fu'u hoha'a 'i he 'ikai ke u ma'u ha taimi fe'unga ki he fatongia ko 'ení. Neongo 'eku ongo'i längilangi'ia mo loto fakatōkilalo he fatongiá, ka na'á ku fakakaukau pe te u lava nai ke tali ia. Ka na'e taimi si'i kuo mole atu e fakakaukau ko iá 'i he'eku 'ilo na'e ui 'a 'Eletá Uefilini 'e he 'Otuá pea 'okú ne fai e ngāue 'a e 'Eikí. Ko e hā mo ha toe me'a te u fai ka ko hono tali e fatongiá?

"'Oku 'i ai ha ngaahi taimi te tau ngāue 'aki pē 'a e tuí neongo he 'ikai ke tau 'ilo'i pe te tau iku ai ki fē, ka 'oku 'i ai e falala mo'oni 'e hanga 'e he 'Otuá 'o 'omi e talí mo e fakahino-hino 'oku tau fie ma'u 'i he'etau ngāue 'aki e tuí. Pea ne u tali fiefia ia, 'o 'ilo'i 'e tokoni 'a e 'Otuá."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluakí, "Ko Hono 'Uhinga 'o e Tokoni 'i he Lakanga Fakataula'eikí," Liahona, Mē 2012, 59.

'OKU MU'OMU'A 'A E TUÍ 'I HE MANÁ

Talu 'eku kei si'i mo 'eku fie hoko ko ha faifekau. Na'e kamata pē ko ha ki'i faka'amu si'isi'i ka na'e 'alu pē ke fakalalahi. Ka na'e faingata'a e mo'uí 'i Filipaini. Ne 'ikai ha ngāue 'eku tamai mo hoku tuonga'ané, pea ko au toko taha pē ne lava 'o tokoni ki he'eku fa'eé ki hono tauhi homau fāmilí. Koe'uhí ko 'eku tokoni'i fakapa'anga hoku fāmilí, ne si'isi'i pē ha pa'anga ne lava 'o fakahaofi ki he'eku ngāue fakafaifekaú.

Ne 'ikai ke u fakapapau'i e founiga ke fakalelei'i 'aki e palopalemá. Ne u lau 'i ha pō 'e taha e 'Eta 12:12: "He kapau 'oku 'ikai ha tui 'i he fānau 'a e tangatá, 'oku 'ikai lava 'e he 'Otuá 'o fai ha mana 'iate kinautolu; ko ia, na'e 'ikai te ne fakahā ia ka 'i he hili pē 'enau tui." Ne u toe lau leva mo ha pōpoaki meia Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985) 'o kau ki he tuí: "Kuo pau ke 'i ai ha tui—tui ta'e toe fehu'ia—'i he kakai kei talavoú ke nau fakahoko he taimi pē ko iá honau ngaahi fatongia fakafāmilí neongo e tu'unga ta'epau 'o e me'a fakapa'angá. . . . Kuo pau ke 'i ai ha tui kae lava 'o fakahoko 'a e ngāue fakafaifekaú taimi kakató. Ka ke mou 'ilo 'eni—ko e ngaahi me'a kātoa ko 'ení ko hono toó ia, pea ko e ututa'ú leva 'a e fāmili faivelenga mo mateakí, malu fakalaumālié, nongá pea mo e mo'ui ta'engatá."¹

Na'e tokoni'i au 'e he ngaahi akonaki ko ení ke mahino 'oku ou fie ma'u ha tui lahi ange ke fakahū atu 'eku pepa ngāue fakafaifekaú pea teuteu ke hoko ko ha faifekau taimi kakato. Ne u 'ilo'i neongo 'ene faingata'a, ka 'e tokoni'i au 'e he 'Otuá.

Na'e 'initaviu au he'eku palesiteni fakakoló peá ne talamai kimui ko e me'a faka'osi 'oku fie ma'u ko hono 'uluaki totongi 'eku pa'anga faifekaú pea toki 'initaviu au 'e he palesiteni

fakamisioná. Ne u fu'u ongo'i fiefia mo vēkeveke. 'E ma'u 'eku vahé he uike ko iá, pea 'e lava ke 'ave e pa'anga 'oku fie ma'u. Ka 'i he'eku a'u atu ki 'apí, ne u 'ilo'i 'oku 'i falemahaki 'eku tangata'eikí. Ne u ongo'i lomekina he'eku 'ilo'i kuo pau ke mau totongi ki he falemahakí e lahi tatau 'o e pa'anga ko ia 'oku fie ma'u ki he'eku ngāue fakafaifekaú.

Ka na'e teuteu 'e he Tamai Hēvaní ha founiga. Ne mau ma'u ha tokoni mei he kāingá mo e kāingalotu 'o e Siasí 'o kau ai 'eku palesiteni fakakoló. Ne hoko ha mana he na'e 'atā pē 'eku tangata'eikí hili ha uike 'e taha, pea ne u lava ke totongi 'eku ngāue fakafaifekaú. Hili ha uike 'e ua mei he hoko hoku ta'u 22, ne ma'u hoku uiui'i ki he Misiona Filipaini Olongapoó.

'Oku ou 'ilo'i na'e fakafaingofua'i 'e he Tamai Hēvaní hono fakahū atu 'eku pepa ngāue fakafaifekaú. 'Oku ou 'ilo'i kapau 'e hokohoko atu 'eku falala kiate lá mo ngāue 'i he tuí, te Ne 'ai e me'a 'oku ta'e malavá ke malava. Te Ne tali kotoa mai 'etau ngaahi lotú, pea 'e hokohoko atu 'Ene tataki kitautolú 'o kapau 'e hokohoko atu 'etau talangofua kiate lá. ■

Sini Lakusani, Pulakani, Filipaini

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Spencer W. Kimball, *Faith Precedes the Miracle* (1972), 11; toe vakai, *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Sipenisā W. Kimipolo* (2006), 177–78.

*'E tataki koe 'e he 'Otuá 'i hoó fakapapau ke
ngāue kiate la mo tauhi 'Ene ngaahi fekaú 'i hoó
fakafanongó, 'i hoó **akó**, 'i hoó **ngāué**, mo hoó **'ofá**.*

**NGAAHI FO'I LEA
'E FĀ KE NE**

**TATAKI
KOE**

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

Ne u fokotu'u ha ngaahi tau-mu'a 'oku ou loto ke vahe-vahé mo kimoutolu, mo e 'amanaki te mou fai mo e ngaahi fili tatau. 'Uluakí, *te u fakafanongo*. Uá, *te u ako*. Tolú, *te u ngāue*. Ko hono faá, *te u 'ofa*. 'E lava 'e he ngaahi fo'i lea ko 'ení 'e fā 'o fakapapau'i hotau iku'angá.

Fakafanongó

'Oku ou 'amanaki pē te ke fakafanongo ki ho'o fa'eé mo ho'o tamaí, 'a ia 'okú na tū'ulutui he pongipongi mo e eiafi kotoa pē 'o lotu ma'au, 'o kole ki he'etau Tamai Hēvaní ke tokanga'i koe mo tataki ho'o ngaahi filí pea ke Ne tokanga ki ho 'ulungāngá. 'Oku ou tui ko e taimi ko ia 'oku tau 'ilo'i ai e hoha'a 'etau mātu'a kiate kitautolú, te tau faka'apa'apa'i kinautolu, pea 'e 'i ai ha 'uhinga fakatāutaha ki he le'o ne ongo mei he Mo'unga Sainaí: "Faka'apa'apa ki ho'o tamaí mo ho'o fa'eé" ('Ekesōtosi 20:12).

'Oku ou tui te tau fakafanongo ki he ngaahi lea 'a e kau palōfitá. 'Oku ou tui foki te tau fakafanongo ki he fanafana 'a e Laumālie Mā'oni'oní. 'Oku ou palōmesi atu kapau te tau ma'u ha telinga 'e fanongo fakalelei ki he Laumālie Mā'oni'oní, kapau 'oku 'i ai ha holi 'i hotau lotó ki he mā'oni'oní, pea hā atu mei hotau 'ulungāngá e faka'amu ko iá, 'e tataki kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oní ko iá.

'Oku ou 'amanaki te u fanongo ma'u pē ki he fanafana 'a e Laumālie ko iá, pea 'i he 'aho kotoa 'o e ta'ú te

tau ma'u e faingamālie ke talangofua ai ki he ngaahi ue'i ko 'ení mo e takiekina 'oku tau ma'u mei he'etau Tamai Hēvaní ki he'etau taumu'a 'i he mo'uí. Ko ia ai, 'oku ou palōmesi ke *fakafanongo*.

Ako

Fika uá, *te u ako*. 'Oku 'ikai fe'unga pē ke fakafanongo kapau 'oku 'ikai ke tau aka. 'Oku ou fai ha tukupā ke u aka lahi ange mei he folofolá, mo e 'amanaki te mou ma'u foki mo e faingamālie tatau. He 'ikai nai ke fakalata kapau te tau lava 'o tali kakato mo muimui ki he fale'i ko ia mei he 'Eikí, "Mou fekumi mei he ngaahi tohi lelei tahá 'a e ngaaahi lea 'o e potó; mou fekumi ki he 'iló, 'io, 'i he aka pea 'i he tui foki" (T&F 88:118). 'Oku totonu ke tau aka mei he ngaahi folofola 'a e Siasí, ka 'oku toe totonu foki ke tau aka mei he mo'ui 'a e kau taki 'o e Siasí pea mo e mo'ui 'a kinautolu 'oku ofi taha mai kiate kitautolú.

Hangē ko 'ení, 'oku ou tui te u lava 'o aka ki he fa'a kātakí 'aki ha'aku aka lelei ange ki he mo'ui 'a hotau 'Eikí mo e Fakamo'uí. Te ke lava nai 'o fakakaukau atu ki he mamahi na'a Ne ongo'i, neongo 'Ene 'afio'i 'okú Ne ma'u e ngaahi kī ki he mo'ui ta'engatá, 'afio'i 'oku 'i ai Ha'ane founiga ke tau hū ai ki he pule'anga fakasilesitiale 'o e 'Otuá, 'i He'ene 'ave 'Ene ongoongoleleí ki he kakai ko ia 'i he vaeua'angamālie 'o taimí pea 'afio ki he'enau si'aki Ia mo 'Ene pōpoakí? Ka na'a Ne kei fakahaa'i pē 'a e fa'a kātakí. Na'a Ne

tali Hono fatongia 'i he mo'uí, ki-mu'a ia peá ne toki a'u ki he kolosí mo e Ngoue 'o Ketisemaní. 'Oku ou 'amanaki ke aka e fa'a kātakí mei he 'Eikí.

'Oku ou kole atu ke tau kau fakataha mo au 'o fai ha tukupā, *te u ako*.

Ngāue

Pea ko e fika tolú, *te u ngāue*. 'Oku 'ikai fe'unga ke faka'amu pē, 'oku 'ikai fe'unga ke misi pē, 'oku 'ikai fe'unga ke palōmesi pē. Kuo pau ke tau ngāue. Na'e folofola e 'Eikí, "Ko ia 'okú ne 'ai 'ene hele tu'usí 'aki hono tūkuingatá . . . 'okú ne tokonaki ke 'oua na'a ne mate" (T&F 4:4; toki tānaki atu hono fakanamafa'i). Na'e pehē 'e Nifai, "Te u 'alu 'o fai 'a e ngaahi me'a kuo fekau 'e he 'Eikí" (1 Nifai 3:7). Na'e fakamatala'i fakanounou 'e Sēmisi e lēsoni ko 'ení: "Ka ke fai 'e kimoutolu ki he folofolá, pea 'oua na'a ngata 'i he fanongó, 'o mou kākāa'i 'a kimoutolu" (Sēmisi 1:22).

Hangē ko 'ení, 'i ha fa'ahita'u māfana 'e taha he ngaahi ta'u kuohilí, ne u 'ata'atā ai he faka'osinga 'o e uiké. Ka na'e ue'i au 'e he Laumālie ke fakahoko ha fatongia. Ne u heka vakapuna ki Kalefōnia. 'I he'eku tangutu 'i hoku nofo'angá, ne 'ikai ha taha ia he sea hoko maí. Neongo ia, ne toki ha'u ha finemui matu'aki hoihoifua 'o tangutu he nofo'angá ko iá. Ne u fakatokanga'i 'okú ne lau ha tohi. Pea hangē pē ko e fie 'ilo 'a e kakaí, ne u fakasio ki he hingoa 'o e tohí. Ne tohi ia 'e ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko

Hongofulu Mā Uá. Ne u pehē ange ki ai, "Pau pē ko ha Māmonga koe."

Na'á ne tali mai, "Ikai. Ko e hā e 'uhinga ho'o 'eké?"

Ne u pehē atu: "Koe'uhí he 'okú ke lolotonga lau ha tohi ne fa'u 'e ha mémipa 'iloa he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní."

Na'á ne pehē mai, "Oku mo'oni ia? Na'e 'omai ia 'e haku kaungāme'a, ka 'oku 'ikai ha'aku fu'u 'ilo lahi ki ai.

Neongo ia, na'á ne fakatupu ha'aku fie 'ilo ki ai."

Ne u kamata fifili leva. 'Oku totonu nai ke u lea hangatonu 'o talaange ha me'a lahi ange ki he Siasi? Ne ongo mai e ngaahi lea 'a Pitá: "[Mou mateuteu ma'u pē]" (1 Pita 3:15). Ne u fakakaukau ko e taimi 'eni 'oku totonu ke fai ai 'eku fakamo'oní. Ne u ma'u ha faingamālie ke tali 'ene ngaahi fehu'i fekau'aki mo e Siasi—ko ha ngaahi fehu'i lelei ne ha'u mei ha taha ne fakamātoato 'ene fekumi ki he mo'oní. Ne u kole ange pe 'e lava ke ma'u ha faingamālie ke ne talanoa ai mo e kau faifekaú. Ne u kole ange pe te ne loto ke 'alu ki hotau kolo 'o e kau tāutaha lalahí 'i Seni Felenisisikoú. Na'á ne tali lelei e kolé. I he'eku foki ki 'apí, ne u tohi ki he palesiteni fakasiteikí 'o 'ave ki ai e fakamatala ko 'ení. Te ke lava 'o sionoto ki he'eku fu'u fiefia he telefoni ange 'a e palesiteni fakasiteikí 'o talamai kuo hoko e fefiné ni ko e mémipa fo'ou taha ia 'o e Siasi. Ne u fu'u fiefia.

'Oku ou 'ilo'i 'oku 'i ai haku fatoṅgia ke *ngāue*.

'Ofá

Ko e tukupā faka'osí: *Te u ofa*. 'Okú ke manatu'i nai e tali ne fai 'e he Fakamo'uí ki he loea fie 'ilo'ilo na'á ne fai e fehu'i, "Eiki, ko e fekau fē 'i he fonó 'oku lahi?"

[Pea na'á Ne tali angel, "Ke ke 'ofa ki [he 'Eiki] ko ho 'Otuá 'aki ho laumālié kotoa, mo ho'o mo'uí kotoa, mo ho lotó kotoa. Ko e 'uluaki pea ko e

lahi ia 'o e fekaú. Pea ko hono ua 'oku tatau mo iá, Ke ke 'ofa ki ho kaunga'apí 'o hangē pē ko koé" (Mātiu 22:36–39).

Na'e tohi 'e he tangata Pilitānia fa'u faiva ko Viliami Seikisipiá 'o pehē., "Oku 'ikai ke 'ofa mo'oni e kakai ia 'oku 'ikai ke fakahaa'i 'enau 'ofá."¹ 'E founга fēfē ha'atau fakahaa'i 'etau 'ofa ki he 'Otuá mo hotau kāingá? I he talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá mo e fale'i 'a 'Ene kau tamaio'eikí. 'Oku tau ma'u e faingamālie ke talangofua ki he fono 'o e vahehongofulú, ke talangofua ki he ngaahi fono 'o e 'ulungaanga ma'á, ke talangofua 'i he tapa kotoa 'etau mo'uí ki he folofola 'a 'etau Tamai Hēvaní.

'Oku fakahounga'i 'e he'etau Tamai Hēvaní 'etau 'ofa 'iate Iá 'aki e anga 'etau fakafeangai kiate Iá mo hotau kāingá.

Ko Koe 'Okú ke Fai e Filí

Ngaahi tukupā 'e fā: *Te u faka-fanongo*, *Te u ako*, *Te u ngāue*, *Te u ofa*. I he'etau fakahoko e ngaahi tukupā ko 'ení, te tau lava ke ma'u e tataki 'a 'etau Tamai Hēvaní mo a'usia e fiefia mo'oní 'i he'etau mo'uí.

Ko kitautolu te tau fai e filí, manatu'i 'oku makatu'unga hotau iku'angá mei he'etau ngaahi filí, mo 'etau tu'utu'uní. 'E tataki koe 'e he 'Otuá 'i ho'o tukupā ke ngāue kiate Iá mo tauhi 'Ene ngaahi fekaú 'i ho'o faka-fanongó, 'i ho'o akó, 'i ho'o ngāué, pea 'i ho'o 'ofá. ■

Mei ha lea 'i he fakataha lotu 'a e 'Univesiti Pilikihami Tongí 'i he 'aho 16 'o Sānuali 1973.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. William Shakespeare, *The Two Gentlemen of Verona*, ed. William George Clarke and William Aldis Wright, *The Great Books of the Western World* (1952), act 1, scene 2, line 31.

FAI HA TOKONI

"Tokoni he 'aho kotoa pē. 'Oku takatakai'i kimoutolu 'e he ngaahi faingamālié. . . .

Ko e lahi tahá ko e fanga ki'i ngāue fakamātoato 'oku nau tokoni'i e ni'ihi
kehe ke nau hoko ko e kau muimui 'o Sīsū Kalaisi."

(David L. Beck, "Ko Ho Fatongia Toputapu ke Tokoni," *Liahona*, Mē 2013, 55.)

'E founiga fēfē ha'aku "tu'u i he ngaahi potu toputapú" i ha taimi 'oku lahi ai e ta'emā'oni'oni 'okú ne 'ākilotoa aú, 'o hangē ko 'ete i he 'apiakó?

Ke tau mateuteu ki he ngaahi taimi faingata'a, 'oku fekau'i kitautolu 'e he 'Eikí ke "ke tu'u i he ngaahi potu toputapú" (T&F 45:32; toe vakai, T&F 87:8). Ke fai ia, 'oku fie ma'u ke tau mo'ui taau pea tau ma'u mo e Laumālie Mā'oni'oní. 'E tokoni mai e Laumālié ke tau ikuna'i e 'ahi'ahí mo e ngaahi takiekina halá. Ko ha ngaahi founiga 'eni ke fakaafe'i mai ai e Laumālié ki ho'o mo'uí:

- Lotu. Kamata 'aki ho 'ahó ha lotu, kae tautefito ke ke lotu he lolotonga e 'ahó he taimi 'okú ke ofi ai he ngaahi takiekina ta'e mā'oni'oni he 'apiakó pe ha fa'ahinga feitu'u pē.
- 'Alu ki he seminelí pea ako faka'aho e folofolá. 'E tokoni'i koe 'i ho'o ako e ngaahi tokāteline 'oku ako'i mai 'e he folofolá ke ke fonu he māmá mo e mo'oni—"oku li'aki 'e he māmá mo e mo'oni 'a e tokotaha angakoví na" (T&F 93:37).
- Ma'u e sākalamēnít he uike takitaha. 'I ho'o toe fakafo'ou fakalelei ho'o fuakava ke mo'ui 'aki e ongoongoleléi, te ke ma'u e tala'ofa 'a e 'Eikí ke 'iate koe ma'u ai pē 'a Hono Laumālié.
- Mo'ui 'aki e ngaahi tu'unga mo'ui 'i he *Ki Hono Fakamāloha* 'o e *To'u Tupú*. 'E tokoni'i koe 'e he ngaahi tu'unga mo'ui ko 'ení ke ke fakafofonga'i mo taukapo'i e mā'oni'oni.
- Ofi ma'u pē ki ho'o mātú'a. 'Oku mālohi ange e fānau 'oku feohi lelei mo 'enau mātú'a 'i he ngaahi tūkunga faingata'a. 'E fakamāloha fakalaumālie koe 'e he ngaahi fokotu'u ko 'ení. Te nau tokoni'i koe 'i he taimi te ke 'i ha tūkunga 'oku ta'e mā'oni'oni pea 'oku 'ikai lava ke ke toe kalo mei ai, hangē ko e 'apiakó. Ka ko e lelei tahá kapau te ke lava 'o faka'ehi'ehi mei he ngaahi tūkunga ta'e mā'oni'oni ko 'ení 'i ha fa'ahinga taimi pē.

Tauhi ha 'Ulungaanga 'Apasiá

Kuó u ako te ke lava 'o 'ai e ngaahi feitu'u 'okú ke 'i aí ke mā'oni'oni, koe'uhí he 'oku mahu'inga ange *ko hai* kitautolu 'i he *feitu'u* 'oku tau 'i aí. 'Oku lahi e 'ahi'ahí he 'apiakó, ka ko e me'a 'oku mahu'inga tahá ko hono ma'u ha 'ulungaanga 'apasia ki he Tamai Hēvaní mo feinga ke to'o kiate koe 'a e huafa 'o Kalaisí. Te ke lava 'i he founiga ni 'o 'ai ho 'apiakó ke hoko ko ha feitu'u mā'oni'oni kiate koe koe'uhí he te ke manatu'i e Tamai Hēvaní mo hotau Fakamo'uúi.

Eletā 'Ouseta, ta'u 21, Misiona Kolomupia Pokoutā Noaté

Fili e Leleí, Faka'ehi'ehi mei he Koví

'Oku ou feinga ke faka-mama'o mei he ngaahi feitu'u 'i hoku 'apiakó 'oku ou 'ilo'i 'oku fai ai 'e he kakai kehé ha ngaahi me'a 'oku halá. 'Oku ou toe filifili lelei mo e tokotaha te u tangutu mo ia he kalasí pe lolotonga e ma'u me'atokoni ho'ataá koe'uhí he 'oku nau uesia e anga 'eku fakakaukaú mo e tō'ongá. Ka 'oku tatau ai pē pe 'oku lahi fēfē 'etau tokangá, te tau meimei sio pe fanongo ma'u ai pē 'i ha me'a ta'e mā'oni'oni. 'I he'ene hoko ha me'a peheni kiate aú, 'oku ou hanga kehe leva pea hiva loto'i pē ha himi ke ma'a ai 'eku fakakaukaú. 'Oku toe tokoni'i foki au 'i hono lau e folofolá mo talanoa mo e ngaahi kaungāme'a 'oku nau poupou'i mo tataki fakalau-mālie aú. He 'ikai ke tau lava 'o fili ma'u pē e 'ātakai pe tūkunga 'oku tau 'i aí, ka te tau lava 'o fili e founiga te tau fakafeangai ai ki aí.

Ilisa A., ta'u 14, Tutā, USA

Taukapo'i Ho'o Tuí

'Ai ke mā'oni'oni e feitu'u 'okú ke 'i aí. Feohi mo e ngaahi kaungāme'a 'oku fe'unga mo e ngaahi fokotu'u 'oku 'i he *Ki Hono Fakamāloha* o e *To'u Tupú*. 'Ai ke 'ilo'i 'e he kakai kehé ho'o ngaahi tu'unga mo'ui pea kole ange kiate kinautolu ke tuku 'enau talanoa ta'e fe'ungá pe tamate'i e mūsika 'oku 'ikai ke lelei he taimi 'okú ke 'i aí. 'Oua na'a ke manavahē ke taukapo'i ho'o tuí.

Tōmasi S., ta'u 15, Siōsiā, USA

Mālohi mo Loto-to'a

Kuo pau ke tau mālohi mo loto-to'a. Kuo pau ke tau fili e totonú. 'Oku faingata'a he taimi 'e ni'ihi, ka 'o kapau te tau fai ia, te tau fiefia. 'I he

taimi 'oku kole mai ai e kakaí ke tau inu 'olokaholo pe ifi tapaka mo kinautolú, 'oku fie ma'u ke tau loto-to'a 'o talaange, 'ikai. Te tau lava 'o fakamatala'i kiate kinautolu 'oku tau loto ke fili e totonú, koe'uhí ke 'oua na'a tau fai e ngaahi me'a ko iá.

Anasitásia N., ta'u 20, Ivano-Felengikisi, Tukuleini

Fekumi ki he Laumālié

'Oku mau fe'iloaki mo ha kakai he 'apiakó 'oku 'ikai ke tatau 'enau tu'unga mo'uí mo kitautolu. Ka 'i hono tataki 'e he Laumālié Mā'oni'oní hotau halá, te tau lava ke fai e ngaahi fili 'oku totonú mo fokotu'u ha sīpinga lelei ma'anautolu. 'Oku mahu'inga ma'u pē ke tau "tu'u 'i he ngaahi feitu'u toputapú" ke lava 'o ongo'i ai e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní. Ko e founiga 'e taha ki hono fai iá ko e fekumi ki he takaua 'o e Laumālié Mā'oni'oní. 'I he taimi 'oku tau fili ai ke 'i he 'ātakai 'o e 'Ofa 'a e 'Otuá, te tau fu'u fiefia lahi, 'i he 'ilo'i 'oku hoifua e Tamai Hēvaní ki he'etau tō'ongá.

Seniseni N., ta'u 18, Semipoanga, Filipaini

'Oua Na'a Teitei Fakangalokuloku

'I he ngaahi ta'u si'i kuohilí, ko e taha au e kau mēmipa tokosi'i 'o e Siasí 'i he'eku kalasí. Ne pehē 'e he kakaí 'oku ou ngali kehe koe'uhí he na'a ku mateaki'i hono mo'uí 'aki e ngaahi tu'unga mo'uí kotoa 'a e Siasí. Ne 'i ai ha 'aho 'e taha ne u fakakaukau ke ki'i fakangalokuloku 'eku ngaahi tu'unga mo'uí. 'I he'eku fai iá, ne u fakatokanga'i 'oku lahi ange e tokanga mai 'a e ni'ihi kehé kiate aú. Hili ha ngaahi uike si'i, ne u ongo'i halaia peá u tafoki ki he 'Eikí 'o fakatomala. Na'a Ne tokoni'i au, pea ne u fai ha ngaahi feilaulau

lahi, ka na'e 'aonga ia! Ne u sio mo'oni ki he ngaahi tāpuaki 'o hono mo'ui 'aki e ongoongoleleí 'i he 'apiakó. Ne mole hoku ngaahi kaungāme'a mo e tokangá, ka ne u ma'u e faka'apa'apá mo e fiefiá.

Siutoni K., ta'u 15, Tekisisi, USA

Fakakaukau ki he Temipalé

Ko e feitu'u mā'oni'oní taha 'i he māmaní ko e temipalé. 'E tokoni'i koe ke ke fai e me'a 'oku totonú 'i ho'o fakakaukau ki aí, 'o tatau ai pē pe ko e hā e tūkunga te ke 'i aí. Te ke toe lava foki 'o fokotu'u ha la'i tā 'o e temipalé 'i ha feitu'u te ke lava 'o sio ki ai; 'e 'ai 'e he me'a ni ke ke ongo'i lelei ange pea ma'u e mālohi ke 'oua na'a ke tokanga ki he ta'e mā'oni'oní 'oku hoko 'i he 'apiakó.

Anisela T., ta'u 18, Ekuetoa

Ki ha fakamatala lahi ange kau ki he anga 'o e tu'u 'i he ngaahi potu toputapú, te ke lava 'o toe vakai ki he ngaahi leá ni mei he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2013: Dallin H. Oaks, "Kau Muimui 'o Kalasi" mo Robert D. Hales, "Tu'u Ma'u 'i he Ngaahi Potu Toputapú", ala ma'u atu 'i he conference. lds.org.

KO E FILÍ 'A'AU

"'Oku tau fili pē 'a e feitu'u ke tau 'i aí. Kuo foaki mai 'e he 'Otuá 'etau tau'atāina ke filí. He 'ikai ke Ne to'o

ia meiate kitautolu, pea kau ka fai 'a ia 'oku halá pea ma'u au 'e he tēvoló, 'oku ou fai iá he 'oku ou ma'u 'a e mālohi ki ai. He 'ikai lava ke u tukuaki'i ha taha kehe, pea kapau te u fakapapau'i te u tauhi e ngaahi fekau 'a e 'Otuá pea mo'ui 'i he founiga 'oku totonú mo nofo 'i he tafa'aki laine 'a e 'Eikí, 'oku ou fai ia he 'oku totonu ke pehē, pea te u ma'u ai hoku ngaahi tāpuakí. 'E 'ikai hoko ia koe'uhí ko ha me'a 'e fai 'e ha taha kehe."

Palesiteni Siaosi 'Alipate Sāmita (1870–1951), Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siaosi 'Alipate Sāmita (2011), 213.

FEHU'I KA HOKO MAÍ

"'Oku ngāue 'eku fine'eikí he 'ahó kotoa. 'E founiga fēfē ha'aku fakatupulaki homa vā fetu'utakí?"

'Ave ho'o talí, pea kapau 'e fie ma'u, ko ha la'i tā 'ata lelei 'i Sepitema 15 ki he liahona.lids.org, 'aki e 'imeili ki he liahona@ldschurch.org, pe meili'i (vakai ki he tu'asila 'i he peesi 3).

'E lava ke 'ētia'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'imeili pe tohí 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'ele'i, (3) uōtí pe koló, (4) siteikí pe vahefonuá, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātu'a kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'imeili) ke pulusi ho'o talí mo e taá.

FAKAMO'ONI 'I HE **SEMINELÍ**

Fai 'e Karla Brigante

Ne ako'i mai kiate au 'e he'eku fa'eé e ongoongoleí he'eku kei si'i, ka koe'uhí ne 'ikai ke mémipa 'eku tamaí 'i he Siasí, ne u fa'a fifili ma'u pē pe 'oku tonu e fili 'oku ou faí. Ne 'ikai pē ke mahino kiate au e 'uhinga ne 'ikai ke teitei kau ai 'eku tangata'eikí ki he Siasí kapau na'e mo'oni. Ka ne u sai'ia pē he 'alu ki he Palaimelí mo hiva'i e 'ū himí. Ne u toe fiefia foki 'i hono lau mai he'eku fa'eé e folofolá kiate aú, pea na'e māmālie pē hono fakatupulaki 'eku fakamo'oní.

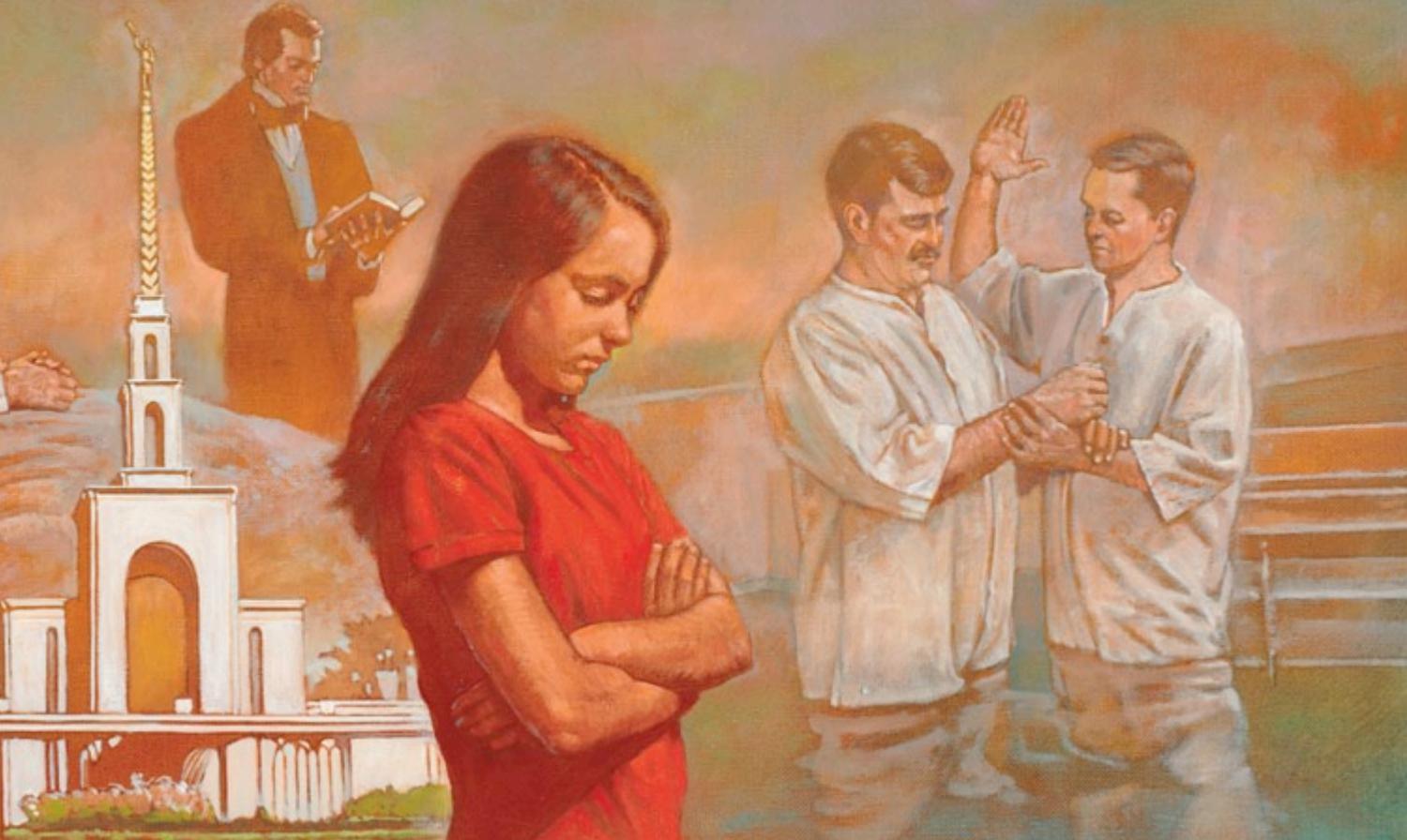
'I he'eku kau ki he Kau Finemuí, ko e taha e 'uluaki taumu'a ne u

fokotu'ú ko hono vahevahe 'eku fakamo'oní he Sāpate 'aukai kotoa pē. Ne hoko ko ha me'a ke u anga 'aki hono fai 'eku fakamo'oní mo fakamālohaia ai 'eku holi ke fakatupulaki 'eku 'iló 'i he taimi ne lava ke u hū ai ki he seminelí.

Ko 'eku fuofua kalasi seminelí na'e fekau'aki ia mo e Fuakava Motu'á. Ne u kamata fakahounga'i mo fakamahu'inga'i e Fuakava Motu'á he ta'u ko iá, ka na'á ku toe ako foki ki he mahu'inga 'o e temipalé mo e tohi hohokó.

Ne u kau fakataha mo e fānau-ako kehe 'i hoku uōtí 'o fai e ngāue he hisitōlia fakafāmilí. Ne mau ma'u

ha ngaahi hingoa 'e lauingeau mo ma'u ha fu'u 'ofa lahi he kakai ne 'ikai ke mau 'ilo ha me'a kau ki aí—ka ko honau hingoá pē mo ha fakamatala si'isi'i pē. Neongo 'eku 'ilo 'oku mahu'inga e ngāue ne mau faí, ne 'i ai e taimi 'e ni'ihī ne u ongo'i loto-fo'i mo puputu'u. Ne u ngāue ke lava 'o fai e ngaahi ouau ki he kakai 'oku 'ikai ke u maheni mo iá, ka na'e 'ikai pē ke u lava 'o fakaloto'i 'eku tangata'eikí. Na'e 'ikai ke mahino ki ai e mahu'inga 'o e me'a 'oku ou faí. Ne hokohoko atu pē 'eku lotu mo 'aukai ke lava 'o takiekina ia ke ma'u ha'ane fakamo'oní.

'I he ta'u hono hokó ne mau ako ai ki he Fuakava Fo'oú. Hili 'eku 'ā hake 'i ha pongipongi 'e taha, ne u kamata laukonga 'o kau ki he 'i Ketisemani 'a e Fakamo'uí. Ne u lo'imata'i 'i he'eku 'ilo'i na'á Ne tulutā toto koe'uhí ko au. Ne u faka'amu mo'oni peheange mai ne 'ikai te u teitei faiangahala! Ne u manatu'i e ngaahi lea 'a 'Isaia ne u ako he ta'u kimu'a: "Ka na'e lavea ia koe'uhí ko 'etau ngaahi angahalá, na'e fakavolu ia koe'uhí ko 'etau ngaahi hiá: na'e 'iate ia 'a e tauteá koe'uhí ke tau fiemálie" ('Isaia 53:5). 'I he'eku lau kau ki he Tutukí mo e Toetu'u, ne hū mai 'eku fa'eé ki hoku lokí. Ne u vahevahe ki ai 'eku ongó, fakamo'oní mo 'eku faka'amu ke 'ilo'i he'eku tamaí e me'a ne u ako he seminelí.

Ne hokohoko atu e tupulaki 'eku fakamo'oní he ta'u hokó 'i he'emau lau e Tokateline mo e Ngaahi Fuakavá. Ne ma'u ha'aku fakamo'oní ko e palofita 'a Siosefa Sāmita. Ne u loto foki ke muimui he'ene sipingá 'o kole ki he 'Otuá pe 'oku mo'oni

e Siasí. Neongo ne u 'osi fakapapa'u'i ia 'i hoku lotó, ka na'á ku lotu fakamātoato 'i ha ho'atā 'e taha ne u nofo toko taha ai. 'I he'eku fai iá, ne u fakatokanga'i ko e fakamo'oni ko ia ne u kolé ne 'osi fakatupulaki pē ia he'eku ako folofolá mo e 'alu ki he seminelí.

Ne tokoni e 'Eikí ke fakalahi e mahino ne u ma'ú mo e 'ofa 'i he ongoongoleleí he ta'u ko iá, pea toe mahino ange kiate au e Tokateline mo e Ngaahi Fuakavá 'i ha toe taimi kimu'a. Ne u toe ako foki ki he mahu'inga lahi 'o e ngaahi laumálie (vakai, T&F 18:10-16) mo kamata ke vahevahe 'eku fakamo'oni kuo tupulakí mo kinautolu ne te'eki ke nau 'ilo ki he ongoongoleleí, 'o kau ai 'eku tamaí.

Ne u 'ilo'i 'e toe lava ke fakamāloha 'eku fakamo'oní 'i hoku ta'u faka'osi he seminelí 'i hono ako e Tohi 'a Molomoná. 'I he'eku ako mo'oni iá, ne u ongo'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate aú. Na'e ue'i faka'laumálie lahi au 'e he ngaahi talanoá

'o a'u ki he tu'unga ko e me'a pē ne u loto ke faí ko hono lau e Tohi 'a Molomoná. Ne u kamata 'alu mo e Tohi 'a Molomoná ki he 'apiakó pea lau ia 'i hoku taimi 'ataá. Ne kamata foki ke u alea'i mo 'eku tamaí e me'a ne u laú.

'I ha 'aho 'e taha hili ha'aku talanoa fuoloa mo 'eku tamaí kau ki he ongoongoleleí, ne u fakatukupaa'i ia ke ne lau kotoa e Tohi 'a Molomoná. Ne u fakamo'oni ange ki ai 'e lava ke ma'u ha'ane fakamo'oni, 'o hangē pē ko aú.

'Oku ou fiefia he na'e lau 'e he'eku tamaí e Tohi 'a Molomoná. 'I he'ene lau iá, na'á ne 'ilo'i 'oku mo'oni e Siasí pea papitaiso leva! 'Oku teuteu atu hoku fāmilí he taimi ni ke mau sila he temipalé. 'Oku ou 'ilo na'e tokoni'i au 'e he 'alu ki he seminelí mo hono lau e folofolá ke fakatupulaki 'eku fakamo'oní, pea 'oku ou 'ilo 'oku tāpuekina ai hoku fāmilí. ■

'Oku nofo e tokotaha 'oku 'a'ana e talanoá 'i Sao Paulo, Palāsila.

KO E HĀ E ‘UHINGA ‘OKU FAI AI E **MALI TEMIPALÉ?**

‘Oku lahi ‘etau talanoa ki he mali temipalé ‘i he Siasi.

‘Okú ke fa‘a fakakaukau nai ko e hā hono ‘uhingá?

Oku lahi ha ngaahi talanoa kimuí ni kau ki he malí—ko e hā e malí, ‘uhinga ‘oku tau fai ai iá, mo hono fatongia ‘i he sosaietí. ‘Oku tau talanoa‘i lahi ‘i he siasi e mali temipalé. ‘Okú ke ‘ilo‘i ‘oku mahu‘inga koe‘uhí he na‘á ke fanongo ai talu hono ako‘i atu ‘i ho‘o lēsoni ‘uluaki ‘i he ongoongolelei, tatau ai

pē pe na‘á ke ta‘u tolu pe papi ului ‘i ho‘o kei talavoú.

Ka ‘oku ‘i ai ha ni‘ihi ‘oku fifili pe, “ko e hā hono ‘uhingá?” Mahalo ‘e lahi ange ‘ene hoko ko ha‘o fehu‘i ‘o fekau‘aki mo e anga ‘o e mali he temipalé. ‘Okú ke loto ke ke ‘ilo ki ai—‘i ho lotó, ‘o ‘ikai ‘i ho ‘atamaí pē—‘a e ‘uhinga te ke fu‘u feinga mālohi ai ke mali ‘i he temipalé, tautefito ki he taimi ‘oku hoko ai e malí ko ha fo‘i fakakaukau mo ha fa‘unga ‘oku holo hono mahu‘ingá ‘i he ngaahi sosaieti kotoa ‘o e māmaní.

‘Oku kamata ia mei he tokāteline ‘o e fāmilí.

Ko e Tokāteline ‘o e Fāmilí

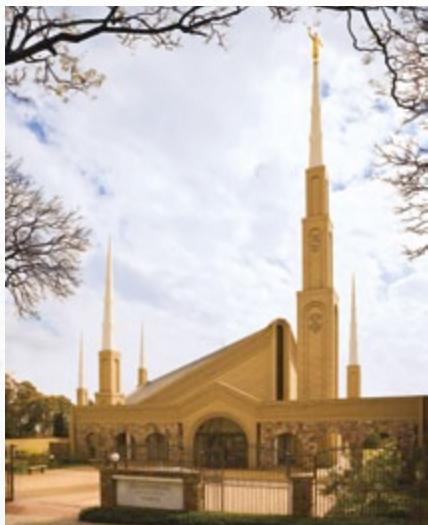
‘Oku tau ngāue ‘aki e lea *tokāteliné* ke tokoni ki hono fakamatala‘i ha ngaahi me‘a lahi ‘i he Siasi. Hangē ko ‘ení, ‘oku fakamatala‘i ‘e he Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá e *tokāteline ‘o Kalaisí* ko ha “ngaahi tefito‘i mo‘oni mo e ngaahi akonaki ‘o e ongoongolelei ‘o Sisū Kalaisí.”¹ Ko ia ‘i he taimi ‘oku tau talanoa ai ki

he tokāteline ‘o e fāmilí pe tokāteline ‘o e mali ta‘engatá, ‘oku ‘uhinga ia ki he hā?

‘Oku pehē ‘e he “Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní”, “Ko e mali ‘i he vā ‘o ha tangata mo ha gefine na‘e tu‘utu‘uni ia ‘e he ‘Otuá pea . . . ko e famili ko e uho ia ‘o e palani ‘a e Fakamo‘u ki he iku‘anga ta‘engata ‘o ‘Ene fānaú.”² I hono faka-lea ‘e tahá, ko e taimi ko ia ‘oku tau talanoa ai ki he ‘uhinga ‘oku tau ‘i he māmaní aí mo e me‘a ‘oku fie ma‘u ke tau lava‘i mo hoko ki aí, ‘oku fekau‘aki e ngaahi kaveinga kotoa ko iá mo e fo‘i fakakaukau ko kitautolú ko e konga ia ‘o ha fāmili ‘e lava ke mali mo fa‘u ha ngaahi fāmili fo‘ou.

‘Oku toe pehē ‘e he fanonganongo ki he fāmili: “‘Oku fakafaingofua‘i ai ‘e he palani fakalangi ‘o e fiefiá ‘a e feohi fakafāmili ke tolonga atu ‘o ‘oua na‘a ngata pē ‘i he fa‘itoká. ‘Oku faka‘atā foki ‘e he ngaahi ouau mo e ngaahi fuakava topupatu ‘i he ngaahi temipale mā‘oni‘oni ki he tokotaha kotoa pē ke ne foki ki he ‘ao ‘o e ‘Otuá pea mo e ngaahi fāmili ke faka-taha‘i ‘o ta‘engata.”³

Ka ko e hā e me‘a ‘oku hoko ki hotau ngaahi fāmili he taimi ‘oku tau mate aí? Kapau na‘á ke mali ‘i he lao ho fonuá, ‘e lava nai ‘e he lao ko iá ke ne ma‘u ha mālohi kiate koe he taimi te ke mate aí? ‘Ikai, koe‘uhí he ko e ngaahi lao ko iá na‘e fa‘u pē ‘e he tangatá pea ko hono mafai‘oku ngata pē ia he taimi te ke mate aí. Ke hokohoko atu e feohi fakamalí hili ho‘o maté, kuo pau ke sila‘i fakataha e ngaahi mali ia ko iá ‘i he feitu‘u totolu ‘aki ha mafai ‘oku tolonga ‘o a‘u ki ‘itānití. Ko e temipalé pē ‘a e feitu‘u ko iá, pea ko e mafai ko iá ko e lakanga fakataula‘eikí (vakai, T&F 132:7, 15–19). ‘I hono fili ke fai ha mali temipalé pea tauhi e ngaahi fuakavá, ‘okú ke fili ai ke ke lava ‘o mo‘ui ta‘engata mo ho malí.

KAU 'I HE, TALANOÁ

“ ‘Aokosi, te ke ako ki he malí mo e fāmilí ‘i ho’o ngaahi kōlomu lakanga fakataula’eikí mo e Kau Finemuí mo e ngaahi kalasi Lautohi Faka-Sāpaté. Ko e taha e tokāteline mahu’inga ‘o e fāmilí ko e lava ‘e he mali ko ia he temipalé, ‘o sila’i fakataha ha fāmili ke kei hoko atu pē e mo’ui fakafāmili hili e toetu’ú.

Hili hono lau e fakamatalá ni, faka-kaukau ki he anga e makehe ho’o mo’ui koe’uhí ko e lava ke ke sila ki hao mali ‘i he temipalé. Toe fakakaukau ki he anga hono uesia ‘e he me’á ni ho’o ngaahi fili he ‘aho ní mo e me’á te ke fai ke teuteu ai ki he mali temipalé. Hiki ho’o ngaahi ongó pea fakakaukau ke vahevaha ia mo e ní’ihi kehé ‘aki ha’o fakamo’oni ‘i ‘api ki ho fāmili, ‘i he lotu he Sāpaté, pe ‘i he mītia fakasōsialé.

Ko e ‘Uhinga ‘oku Tau Tokanga Aí

Mahalo pē kuó ke ‘osi ‘ilo’i e tokāteline ko iá, ka ‘okú ke kei fifili pē, “Ka ko e hā e ‘uhinga ‘oku fu’u mahu’inga pehē a?” Mahalo pē ‘oku ‘ikai ko e mahino pē ‘a e tokāteliné. Mahalo pē ko e tali ki he fehu’i ko iá ‘e ma’u ia mei hono ‘eke ko e hā hono ‘uhinga mo’oni ‘o e malí mo e fāmili kiate koé. ‘Oku faingofua e tali ‘a ia ko e fiefia lahi taha mo e nēkeneka ‘oku lava ke tau ma’ú ‘oku ma’u ia ‘i hono mo’ui ‘aki e ongoongolelé mo fakahoko mo tauhi ma’u e mali temipalé.

‘I he konifelenisi lahi ko ia ‘i ‘Epeleli 2013, na’e fakamatalá i ai ‘e ‘Eletā L. Whitney Clayton ‘o e Kau Palesitenisí ‘o e Kau Fitungofulú ‘i he

foungá ni ‘o pehē: ‘Oku ‘ikai ha toe fa’ahinga feohi ia te ne lava ‘o ‘omai ha fiefia lahi ange, fakatupu ha lelei fakatāutaha ‘oku lahi ange aí.”⁴

‘Oku tau toe ‘ilo’i foki ko e “fiefia ko ia ‘i he mo’ui fakafāmili ‘oku meimeい ke toki a’usia pē ia ‘i he taimi kuo langa ai ‘a e fāmili ‘i he ngaahi akonaki ‘a e ‘Eiki ko Sīsū Kalaisí.”⁵

Fakakaukau ki he fo’i mo’oni ko ‘ení: te ke fakamoleki ha konga lahi ho’o mo’ui ke teuteu ki he ngaahi liliu lahi ‘e hokó. ‘Oku fai ha papitaiso, hiki mei he Palaimelí ki he Kau Talavoú pe Kau Finemuí, ‘alu ki he temipalé, mo kau he fakatotolo ki he hisitōlia fakafāmili mo e ngaahi

ouau fakatemipale ki ho'o ngaahi kuí. Ki he kau talavoú, ko hono ma'u e lakanga fakataula'eikí mo e hiki ki he ngaahi lakanga 'i he lakanga fakataula'eikí. Ki he kau finemuí, ko e hiki ki he ngaahi kalasi 'a e Kau Finemuí. 'Oku 'i ai ha 'osi mei he akó pe me'a tatau mo ia. 'Oku lava e kau faifekaú he taimí ni 'o mavahé 'i honau ta'u 18 pe 19. 'Oku lahi e me'a ke fai ki ai ha teuteú mo 'amanaiki atu ki aí.

Ka ko e fuakava mahu'inga taha 'oku tau teuteu ki aí ko e sila 'i he temipalé. I he taimi 'oku mo'ui ai e ni'ihi fakafo'ituitui 'i he ngaahi fāmilí 'o fakatatau ki he palani 'o e fiefiá mo tauhi 'enau ngaahi fuakava he temipalé, 'oku nau a'usia e fiefia mo'oní.

Ko e ongoongoleleí e 'uhinga fakalukufua 'o e mo'úi. Ko e 'uhinga ia 'oku tau 'i hení aí. I he'etau mui-mui he hala 'o e ongoongoleleí, 'e takiekina ai kitautolu ki he fiefiá. 'Oku fakatau e hala ko iá ki he mali temipalé, tatau ai pē 'i he mo'úi ni pe mo'ui ka ha'ú. He 'ikai ta'ofi ha ngaahi tāpuaki mei he fānau faive-lenga 'a e Tamaí.

Na'e fale'i 'e 'Eletā Pulusi R. Makongikí (1915–85) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e taha e me'a mahu'inga taha 'e fai 'e ha fa'ahinga taha pē 'o e Kāingalotú 'i he māmaní ko e mali mo e tokotaha totonú, 'i he feitu'u totonu 'aki e mafai totonú." ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, "Tokateline 'o Kalaisí," scriptures.lds.org.
2. "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
3. "Ko e Fāmilí," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
4. L. Whitney Clayton, "Nofomali: Sio pea Ako," *Liahona*, Mē 2013, 83.
5. "Ko e Fāmilí," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
6. BruceR. McConkie, "Agency or Inspiration?" *New Era*, Jan. 1975, 38; toe vakai, Thomas S. Monson, "Whom Shall I Marry?" *New Era*, Oct. 2004, 6.

FIEFIA 'I HE MALÍ

'Oku kau 'i he ngaahi fiefia 'o e malí 'a e:

Falala mo e Poupou. 'I he taimi te ke mali aí, 'e 'i ai ha taha te ne fiefia 'i ho'o lavame'á mo poupou'i koe ke ke fai e me'a 'oku totonú, te ne hiki hake koe he 'aho kotoa, te mo fevahevahé'aki ho'o fiefiá mo e mamahí.

Fānaú. 'Oku ma'u ha fiefia lahi 'i hono tuku mai e falalá 'aki ha loto tokanga mo tauhi e fānau 'a e Tamai Hēvaní.

Fe'inasi'akí. Ko ha tāpuaki matu'aki mahu'inga ia ke tokoni ki ha mo'ui 'a ha taha kehe pe a'e 'i ai ha 'aho 'e kau ai mo e mo'ui 'a e fānaú. 'Oku hoko ho'o lavame'á mo ho malí ko e lavame'a ia ki he fāmilí. 'Oku toe ma'u ha 'uhinga lahi ange 'e he mo'ui 'i hono fakataha'i e ngaahi manatú.

Fale'i. 'E lava 'e he malí ke ne 'oatu kiate koe ha fale'i lelei mo totonu te ke lava 'o falala ki ai koe'uhí he 'okú ke 'ilo 'oku ma'u ia mei ha taha 'okú ne tokanga mo'oni ki ho'o lelei.

Mālohi. 'Oku mālohi lahi hake e toko uá 'i he toko tahá. Te mo lava 'o fefakamālohi'aki mo fetokoni'aki ke mo'ui kakato ange 'aki e ongoongoleleí.

Katá. 'I ho'o 'ilo'i lelei ha taha pehení pea mo fefalala'aki, te ke fiefia 'i he mo'ui 'aki e kakatá mo e huá.

Ofá. 'Oku fakafiefia mo fakaivia lahi hono fakaha'i atu he 'aho taki-taha 'oku 'ofa'i koé.

Ngāue Tokoní. 'Oku ma'u ha fiefia lahi 'i he fetokoni'aki kae toe mahulu hake he taimi 'okú ke fai ai ia ki ha taha 'okú ke 'ofa aí.

Anga fakakaume'á. 'Oku 'i ai ha taha ke mo feohi he ngaahi taimi fakafiefiá mo fakamamahí.

Falalá. Ko ha me'a fakafiefia ke 'ilo 'okú ke nofo mo ha taha 'oku loto ma'u pē ke ke ma'u e lelei tahá pea te ke lava 'o falala kakato ta'e manavasi'i ki ai.

Feohi Vāofi Fakaesino mo Fakaeongó. Ko e malí ko ha feohi makehe 'oku hanga ai 'e he 'Eikí 'o ha'i fakataha ha toko ua 'i he feohi ta'engatá ko 'ene ngaahi taumuá ke taha, fakataha, mo fiefia.

Fili ke 'Oua 'e NGUTU LAU

Fai 'e Brett Schachterle

hoku fuofua ta'u he ako mā-'olungá, ne u loto ke kau he konga 'o e kau ngāue fakateki-nikale ki hono fakahoko 'emau faiva hiva fakata'ú. Na'e hoko ia ko e taha 'o e me'a fakangalongata'a 'o e ta'ú, koe'uhí he na'e fakafiefia peá u ako ai ha me'a lahi. Ne u toe fiefia foki he ngāue mo e kakai ne u fe-'iloaki mo iá.

Ka ko e me'a mahu'inga taha ne u akó ko ha me'a na'e 'ikai ke u 'amanaki ki ai.

Ke lava e kau ngāue 'o fetu'u-taki le'o si'i, ne mau ngāue 'aki ha ngaahi teleletiō. Ne mau toe ngāue 'aki ia ke fakakata, pōtalanoa, 'o a'u ki he hiva ke fakafiefia'i kimautolu lolotonga e ako faivá.

Ka na'e 'ikai ke fakafiemālie kiate au e fuofua taimi ne mau ngāue 'aki ai e teleletioó. Ne u fu'u fiefia he kamatá. Ka na'e kamata lau'i 'e ha kakai 'e ní'ihi e kau faivá. Ne u feinga ke tukunoa'i e ngaahi fakamatala ta'e 'ofá, ka 'i he fakalalahi 'a e talanoá, ne toe kovi mo fakamahi ange e laú.

Ne u pāhia he fanongo ki he ngaahi fakamatalá, ka na'a ku ili-fia ke fakafepaki'i hoku ngaahi kaungāme'a fo'oú. Ne u faka'amu mai ne u lava, koe'uhí 'i he'eku tali lelei 'enau fakakatá, ne kamata ke u kata mo fai atu hā'aku ngaahi lau. Ne kamata ke u faka'uhinga'i e 'uhinga 'oku sai ai pē iá. He 'ikai fie fanongo mai ha taha ia tukukehe pē e kau ngāue fakatekinikalé, pea na'a ku loto ke vālelei mo e kakai 'oku mau feohí.

Neongo 'ene faingata'a, ne u 'ilo'i 'oku hala hono fakaanga'i e kau

faivá, pea na'a ku fili leva ke 'oua te u ngutu lau.

Hili e ako faivá ne mau toki 'ilo'i ko e me'a kotoa ne mau lea 'aki he teleletioó ne ongo atu pē ia ki he konga kimui 'o e siteisí. Ne meimeei ke fanongo kotoa mai pē e kau ngāue 'e toko 60 'oku nau fokotu'utu'u e faivá ki he'emaup talanoá. Ne 'ita, loto-mamahi pe ongo'i mā ha ní'ihi. Ne 'ikai ke fiefia ai ha taha.

Lolotonga ha'aku talanoa kimui mo ha taha hoku ngaahi kaungāme'a ki he me'a ne hokó na'a ne pehē mai, "Oku 'ilo'i 'e he taha kotoa he 'ikai te ke teitei lava 'o lea

'aki ha me'a pehē." Na'a ku 'ohovale he'ene leá, pea ne u fakatokanga'i e mahu'inga 'o e fili ne u faí. Kapau na'a ku fili ke kau he laú, ko e hā nai ha'anau fakakaukau mai kiate au? Ko e hā nai ha'anau fakakaukau ki he Siasi?

Ne u hounga'ia he fili ne u fai he ki'i fale fai'anga faiva fakapo'uli ko iá, neongo ne u fakakaukau he 'ikai 'ilo'i 'e he ní'ihi kehé, koe'uhí he na'e tokoni ke ne 'omi ha ngaahi tāpuaki 'o e fakakaume'a, melinó, mo e loto falala ne mei mole meiate au kapau ne u fili ke u ngutu lau. ■
'Oku nofo e tokotaha 'oku 'a'ana e talanoá i Uasingatoni, USA.

'Okú Ma "LEA 'AKI" e Ngaahi Mé'á Ni

'Oku fakahaa'i 'e he ngaahi lea 'oku tau faka'aonga'i e ngaahi ongo
'i hotau lotó pea ko hai mo'oni kitautolu.

I he'eku hoko ko ha pīsopé, ne ha'u ha talavou faka'ofo'ofa ki hoku 'ōfisí ke fai hano 'initaviu. 'I he'ema talanoá, na'á ne talamai ko 'ene palopalema lahi tahá ko e kapekapé. 'Okú ne toutou fanongo pē he lea ta'e fe'ungá, pea kamata ai pē ke ne kapekape. Na'á ne talamai 'ene feinga ke tuku 'ene kapekapé ka na'e 'ikai pē ke ola lelei, pea na'á ne fie ma'u ha fale'i ki ha founiga ke ta'ofi ai 'ene faka'aonga'i e lea kovi.

Na'á ku fakakaukau ki he ngaahi fokotu'u tatau mo ia 'oku 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū*: "Kapau kuó ke 'ulungaanga 'aki hono faka'aonga'i 'o e lea 'oku 'ikai fenāpasi mo e ngaahi tu'unga mo-'ui ko 'ení—hangē ko e kapekapé, faka'alumá, ngutu laú, pe lea 'ita ki he ni'ihi kehé—"e lava pē ke ke liliu. Lotua ha tokoni. Kole ki ho fāmilí mo e kaungāme'á ke nau poupou'i koe."¹ 'Oku ou faka'amu na'e ma'u e fale'i ko 'ení 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū* he taimi ko iá.

Ko ha A'usia mei He'eku Kei Talavoú

Ne u fakamatala'i ki he talavoú ni ha me'a ne hoko kiate au he'eku kei talavoú 'i ha 'ātakai ne fa'a faka'aonga'i ai e lea ta'e fe'ungá. Ne hangē ko e taimi kotoa pē ne u fanongo ai ki ha fa'ahinga lea kovi, ne nofo ma'u e ngaahi lea ko iá 'i hoku 'atamaí 'o faingofua ange ia he ngaahi fakakaukau lelei ne u loto ke ma'ú. Na'e talamai 'e ha taki lakanga

Fai 'e Larry M. Gibson

Tokoni 'Uluaki 'i he
Kau Palesitenisi Lahi
'o e Kau Talavoú

fakataula'eiki lelei kiate au ko e 'atamaí 'oku hangē ia ha me'a fakaofo 'oku fa'o ki ai ha 'ū me'a pea te tau lava 'o to'o e ngaahi fakakaukau ta'e fe'ungá 'aki hano fakahū atu ki ai e ngaahi me'a 'oku leleí.

Ne u fakakaukau mo haku kaungāme'a ke fai e me'a ko iá. Ne ma ako ma'uloto ha ongo fo'i himi, "Oku Ou Fie Ma'u Koe" (*Ngaahi Himi*, fika 48) mo e "Fakatapu'i Au" (*Ngaahi Himi*, fika 64), pea mo e tefito 'o e tui hono hongofulu mā tolú. Ne ma felotoi kapau 'e 'i ai ha taha 'iate kimaua te ne lea 'aki ha me'a ta'e fe'unga, te ma hiva'i he taimi ko iá ha taha 'o e ongo himí pe lau e tefito 'o e tuí.

Ne vave pē 'ema fakatokanga'i 'oku 'ikai ke ma loto ke hiva'i le'olahi e himí 'i ha ngaahi feitu'u pau. Na'a ma fu'u ongo'i mā ke fai ia! Ko ia ai na'a ma lau e tefito 'o e tuí, 'o fakamamafa'i e konga ko e, "Kapau 'oku ai ha me'a 'oku mā'oni'oni, faka'ofo'ofa, pe ongoongolelei pe fe'unga mo hono vīkiviki'i, ko e ngaahi mea ia 'oku mau fekumi ki aí." Ne ola lelei ia! Na'a ma 'ilo'i ko e taimi ko ia 'oku toutou lau ai iá, 'oku mole atu leva e ngaahi fakakaukau ta'e fe'ungá. 'I hano liliu e fo'i lea 'e tahá, na'a ma toe fokotu'u ai ha kī'i moto faingofua: "Okú ma lea 'aki e ngaahi me'a ni!" Ko e taimi kotoa pē 'okú ma lea 'aki ai e kupu'i leá ni, te ma fakakaukau, "Oku totonu, angatonu, angalelei, anga-mā'oni'oni, faka'ofo'ofa, pe ongoongolelei pe fe'unga 'eku ngaahi leá mo hono vīkiviki'i?" (vakai, Ngaahi

Tefito 'o e Tuí 1:13. Kapau na'e 'ikai, na'a ma 'ilo'i leva 'oku fie ma'u ke liliu e ngaahi lea 'okú ma faka'aonga'i.

Ko e Me'a 'E Lava Ke Ma Faí

'Oku tau mo'ui 'i ha taimi 'oku fu'u lahi ai e lea koví, fakamātatu'a, mo e lea 'ulí. 'Oku hangē 'oku fu'u faingata'a ke malu'i kakato kitautolu mei he fanongo pe sio he ngaahi me'a 'oku tau faka'amu ke tau faka'ehi'ehi mei aí. Ko e me'a mahu'ingá ke tau fakapapau'i he 'ikai ke tau fetuku holo e ngaahi me'a 'oku koví, fakamātatu'a pe 'ulí. Kuo pau pē ko e 'uhinga ia ne pehē ai 'e Paula, "Ke 'oua na'a ha'u ha talanoa 'uli mei homou ngutú" (Efesō 4:29).

Ne u mamata ki ha kau talavou 'e nī'ihi 'oku nau faka'aonga'i e lea ta'e fe'ungá koe'uhí ko 'enau fakakaukau 'e tokoni ia ke nau hangē ai ko e nī'ihi kehé pea fai ia 'e ha nī'ihi kehe koe'uhí ko 'enau loto ke fakatokanga'i kinautolú. Ko hono mo'oní, 'oku hangē ko e ngaahi 'uhinga lalahi 'eni 'oku kamata ke fai ai 'e he to'u tupú e tō'onga kovi ko 'ení.

'Oku ou tangane'ia 'aupito he to'u tupu ko ia 'oku nau "loto to'a ke makehé,"² 'o hangē ko ha talavou 'e taha ne 'i ai hano kaungāme'a ta'e siasi ne fa'a kapekape ma'u pē. Ko e taimi kotoa pē 'e kapekape ai hono kaungāme'a, te ne kole fakalelei ange ki ai ke tuku. Ne faifai pē pea tuku e kapekape hono kaungāme'a. Na'e fu'u faka'ofo'ofa'ia hono kaungāme'a 'iate ia mo e anga 'ene mo'u'i 'o ne

loto ai ke ako lahi ange ki he Siasí. Ne taimi nounou mei ai pea na'a ne papitaiso.

Ko e me'a ko ia 'oku tau ongo'i 'i hotau lotó 'a e me'a 'oku tau fakakaukau ki aí, pea ko e me'a 'oku tau fakakaukau ki aí, ko e me'a ia 'oku tau lea 'akí. Ko ia, ko e mo'oní 'oku tala 'e he ngaahi lea 'oku tau faka'aonga'i e ngaahi ongo 'o hotau lotó pea ko hai mo'oni kitautolu.

'Oku toe fakamatala'i lelei ia 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*: "Ko e lea ma'a mo fakapotopotó, ko ha fakamo'oni ia 'o ha 'atamai 'oku maama mo lelei. 'Oku hanga 'e he lea leleí 'o fakatupulaki, poupou'i, mo fakahikihiki'i e ni'ihi kehé mo fakaafe'i mai e Laumālié ke nofo 'ia[te] koe."³

Te tau lava kotoa ke fiefia 'i he ngaahi tāpuaki 'o hono ma'u *ma'u pē* e Laumālié, hangē ko e tala'ofa ko ia 'i he'etau ma'u e sākalamēnití he 'aho Sāpate kotoa pē. 'E makatu'unga pē ia meiate kitautolu—"i he anga 'etau tō'ongá, me'a 'oku tau faí, pea mo e me'a 'oku tau lea 'akí. Ko 'eku faka'amú ke 'oua na'a tau faka'aonga'i he'etau ngaahi leá ha lea ta'e fe'unga pe ngutu lau ka ke fakahaa'i atu ko e kau muimui kitautolu 'o hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú* (tohi, 2011), 21.
2. L. Tom Perry, "Ko e Tukufakaholo 'o ha Mo'ui Angatonu, 'Oku Potupotutaua," *Liahona*, 'Aokosi 2011, 33.
3. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, 20.

NGĀUE NGĀUE TOKONI

MO E FAKAFALALA FAKALAUMĀLIE PĒ KIATE KITÁ

Fai 'e 'Eletā
Per G. Malm
'O e Kau Fitungofulú

Ko e ngaahi tāpuaki 'o e ngāue mālohi mo e tokoni 'oku ope atu ia he tokoni fakatu'asinó pē.

Fakatoka piliki he ta'u 16

Ko e ako ko ia ki he founa 'o e ngāue mālohi ko ha me'a mahu'inga ia 'i ho'o kei talavoú. Ko ha konga 'o e mo'uí 'a e ngāue mālohi fakaesinó. Ne u ako kei si'i pē e lēsoni ko iá he taimi ne ui ai au 'i ha ngāue fakafaifekau tokoni makehe 'a e Siasí ke langa e ngaahi falelotú. Ne u kei ta'u 16 pea ne u toki 'osi pē mei he ako mā'olungá. Ne vahe au ke u kau he kau fakatoka pilikí. Ko ha ngāue lahi ka ne u sai'ia pē ai.

Na'a mau fakakulupu 'o fononga mei Sueteni 'a ia ne u nofo aí ki ha ngaahi fonua kehe ofi mai pē. 'I he feitu'u takitaha ne fai ai ha ngaahi fokotu'utu'u ke mau nofo mo ha mēmipa mei he uooti fakaloto-fonuá. Ne u faka'ofo'ofo'ia he loto fiemālie 'a ha kāingalotu lelei mo faivelenga 'o e

Siasi ke fakaava mai honau ngaahi 'apí pea foaki e me'a te nau malavá. Neongo ne 'ikai ke lahi ha'anau pa'anga, ka na'a nau loto lelei pē ke tokoni.

Ko e tokolahih taha 'o e kau talavou ne ui ki he ngāue fakafaifekau tokoni ko 'eni 'a e Siasí ne nau matu'otu'a ange, ka ne u ta'u 16 pē. Ne u hoko kimui ko ha faifekau malanga he'eku ta'u 19. 'I he'eku ma'u mo hoku tokouá homa uiui'i, ne pehē mai he'ema tangata'eikí, "Neongo 'e ta'ofi fakataimi hení e hoko atu ho'omo akó, ka 'oku ou loto ke 'i ai haku ongo foha 'okú na ako kei si'i ke ngāue ma'á e Siasí. 'E hoko e a'usia ko iá ko ha fakava'e ki he anga ho'omo vakai ki he mo'uí." 'I he 'ahó ni, ko e me'a ke fakamu'o-mu'a 'e he kau talavoú ko hono tali ha uiui'i ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau malanga.

'I hono ma'u hoku uiui'i ke ngāue fakaifekaú, ne u ki'i manavasi'i ka na'e 'ikai ke u toe fakatuotuai ke tali ia. Ne 'osi ako'i kei si'i au ke u tali 'io 'i ha fa'ahinga me'a pē 'e kole mai ke u ngāue ai ma'á e 'Eikí. Ka na'e lahi ange 'eku fiefiá he'eku manavasi'i. Ko ha a'usia faka'ofa ia ke tokoni 'i hono langa e ngaahi falelotu 'o e Siasí.

Ma'u ha Fakamo'oni mo Fakafalala pē Kiate Kita

'Oku 'ou 'ilo 'oku lava ke tau ma'u ha 'ofa mo ha fakamo'oni ki he ongoongolelé 'i he'etau tokoni'i e ni'ihi kehé. 'I he taimi ne u mavahe ai mei hoku fāmilí he'eku kei talavoú, ne u ako 'a e fie ma'u ke u tokanga'i 'eku mo'uí—'o 'ikai 'i he fakatu'asinó pē ka ko e fakalaumālié foki. Ne u toe ako e founga ke fakafanongo lelei ai mo muimui ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālié.

Ka na'e 'ikai ke ma'u pē e ngaahi ongo mo e taukei ko iá he taimi ne u faifekau tokoni ai he Siasí. Ne 'osi kamata pē kimu'a 'eku fakamo'oni mo e holi ko ia ke ngāué. 'I he'eku tupu haké ne u mā, mo faingata'a-ia ke lea koe'uhí ko 'eku ongo'i tailiilí. Ka 'i he'eku kau he ngāue tokoni, ne faifai pē pea fakamālohaia—māmālie au. Ne u ma'u ha ngaahi faingamālie ke ako, ngāue, mo tupulaki he ngaahi uiui'i mo e fatongia 'i homau ki'i koló. Ne u femo'uekina 'aupito (vakai, T&F 58:27). Ne u aka 'i he mo'uí, 'oku 'ikai ke ke iku mai koe ki he feitu'u ne ke kamata aí; ka ko e feitu'u 'oku fai ai

e kamatá ko ha kamata'anga ia ki hano liliu 'o e mo'uí.

Ko ha Tala'ofa ke Tokoni'i Kitautolu

Ko e kī ki hono fai e liliu ko iá ko hono manatu'i ma'u pē ko hai kitautolu. Ko e ngaahi foha mo e 'ofefine kitautolu 'o e Tamai Hēvaní. Na'e fā'ele'i takitaha mai kitautolu mo ha tala'ofa: 'i he taimi 'oku tau fakahoko mo tu'u ma'u ai he ngaahi fuakavá pea fai e lelei taha 'i hotau ngaahi tūkungá, talēnítí, mo e me'a 'oku tau malavá, pea te tau foki leva mo e lāngilangi ki he'etau Tamai Hēvaní. Ko e konga ia 'o e mahino kiate kitautolu 'a e mo'uí 'o fakalahi 'aki 'etau 'ilo ki he ngaahi me'a 'oku ta'engatá, pea 'oku fie ma'u ke tau manatu'i 'oku 'ikai ke tau tuenoa. 'E foaki mai 'e he Tamai Hēvaní ha mālohi mo ha ivi ke tau fehanghangai ai mo hotau ngaahi faingata'a.

Na'e makatu'unga mei he ngaahi a'usia he'eku ngāue kei si'i 'i he mo'uí 'a e kamata ke tuku kakato 'eku falalá 'i he 'Eikí. 'Oku poupou'i kitautolu 'e he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 121:45 ke "āsili mālohi 'a ho'o falalá 'i he 'ao 'o e 'Otuá." 'I ho'o kau he ngāue tokoni ki he 'Eikí, te ke ongo'i Hono Laumālié, te ke ongo'i 'Ene 'ofá, pea 'e toki mahino kiate koe neongo ko e mo'uí ni ko ha tu'unga 'ahi'ahi'anga, ka 'oku 'ikai te ke toko taha. 'I he taimi 'okú ke mo'uí angatonu ai mo ngāué, te ke ma'u ha tokoni mo ha mālohi lahi ange 'i he me'a te ke malavá. ■

Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá
*Ko e kau mēmipa 'o
e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá ko
ha kau fakamo'oni
makehe 'o Sisū Kalaisi.*

Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke '**OUA**' e **MEHEKA** he ni'ihi kehé?

'Oku 'ikai ke tau fe'auhi mo e ni'ihi
kehé pe ko hai 'oku tu'umālie tahá
pe talēniti'ia tahá [pe faka'ofo'ofa
tahá] pe monū'ia tahá.

'Oku 'ikai hanga 'e he manumanú,
fakamāhu'í pe ko hono tukuhifo
e ni'ihi kehé, 'o 'ai koe ke ke hoko
ai ko ha tokotaha lelei ange.

Ko e lova 'oku tau lolotonga
kau mo'oni ki aí, 'a e lova ko ia
mo e angahalá.

Ko ia, anga'ofa pea fakafeta'i [he]
'oku anga'ofa 'a e 'Otuá. Ko ha
tō'onga mo'ui fakafiefia ia.

Ngaahi Kaati Folofolá

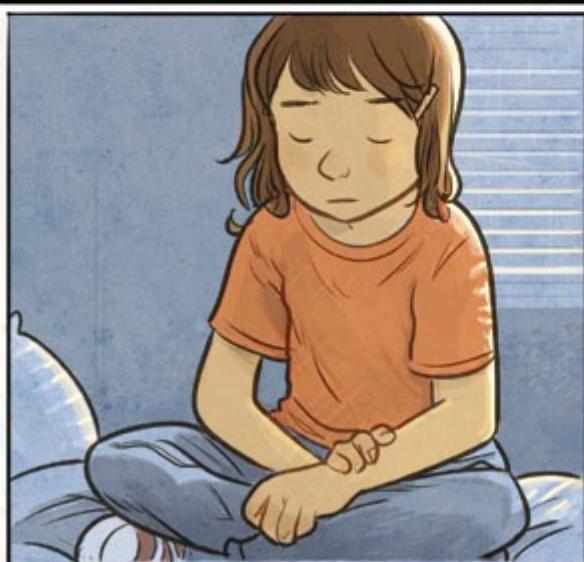
‘E lava e folofolá ‘o tokoni’i kitautolu ‘i he ngaahi taimi fakafiefiá mo fakamamahí. Kosi e ngaahi kaati ko ‘ení pea fa’o kinautolu ‘i ho’o folofolá. Te ke toe lava ‘o hiki ha’o ngaahi veesi folofola manakoa he kaati takitaha!

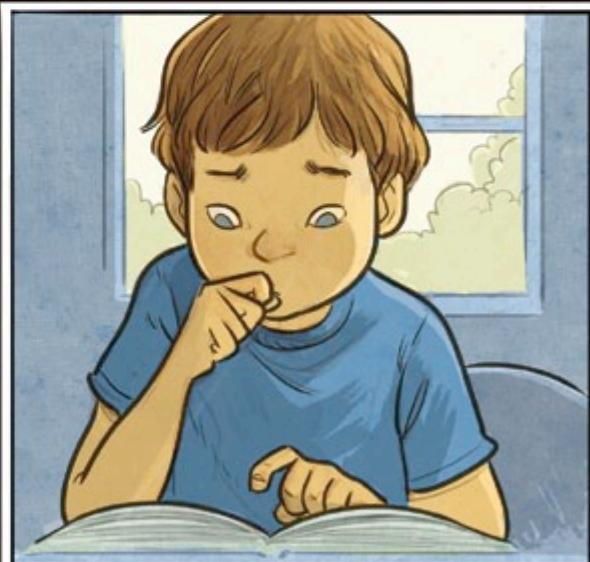
‘I he taimi ‘oku ou ilifia aí . . .

‘I he taimi ‘oku ou fiefia aí . . .

**‘I he taimi ‘oku ou ongo’i
tukuhausia aí . . .**

**‘I he taimi ‘oku fie ma’u
ai ke u loto-to’á . . .**

TE U LAVA 'O LAU E . . .

- Saame 118:24
- Sione 13:17
- 'Alamā 26:35
- _____
- _____
- _____

TE U LAVA 'O LAU E . . .

- Sōsiua 1:9
- 2 Ngaahi Tu'i 6:14–17
- Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 50:41–43
- _____
- _____
- _____

TE U LAVA 'O LAU E . . .

- Taniela 6
- 1 Nīfai 3:7
- 'Alamā 56:44–48
- _____
- _____
- _____

TE U LAVA 'O LAU E . . .

- 'Isaia 41:10
- 3 Nīfai 17:18–25
- Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 84:88
- _____
- _____
- _____

Hola e fanga 'Alapakasi!

*Na 'e 'ikai ke teitei ngae e 'alapakā fakamuimui tahá ia.
Ko e hā e me'a te u fai?*

Fai 'e Lomenī P., ta'u 12, Kalefōnia, USA
"Tamai Hēvani 'oku ou kole ke ke tataki mo malu 'i au he 'aho kotoa pē" ("Heavenly Father, Now I Pray," Children's Songbook, 19).

Ne u ngāue he fa'ahita'u mā-fana kuohilí ki hoku kaungā-apí. Na'e 'i ai ha'ane faama 'alapakā lahi ne hoko atu pē ki hono fale fo'i'akau 'oku tuku ai e natí. Ko e 'alapakasí 'oku hangē pē ko e lamá ka 'oku iiki ange ia he lamá. Ko 'eku ngāue ko hono fakama'a

e loto'aá he 'aho kotoa. Ne u saii'a he ngāue, neongo 'ene faingata'a.

Ne 'i ai ha ho'atā māfana 'e taha ne u 'alu ai ki he ngāue ka na'e 'ikai ke 'i ai hoku kaungā-apí ia 'o'oku. Na'e 'ikai foki ko ha palopalema ia. Na'á ne 'osi talamai te u lava ke fakama'a e loto'aá 'i ha fa'ahinga taimi pē te u loto ki aí, 'o a'u ai pē ki ha taimi 'okú ne mama'o ai.

Lolotonga 'eku fakama'a e loto'aá ne hanga 'e ha 'alapakasi ia 'e taha 'o hae'i e matapaá. Ne taimi

si'i mei ai kuo hola kotoa e fanga 'alapakasi ia 'e 14 kitu'a pea ki he fale fo'i'akaú! Ne 'ikai ke u tui ki he me'a 'oku hokó! Ne u ongo'i puke. 'E founa fefé ha'aku fakafoki toko taha mai kinautolu ki he loto'aá?

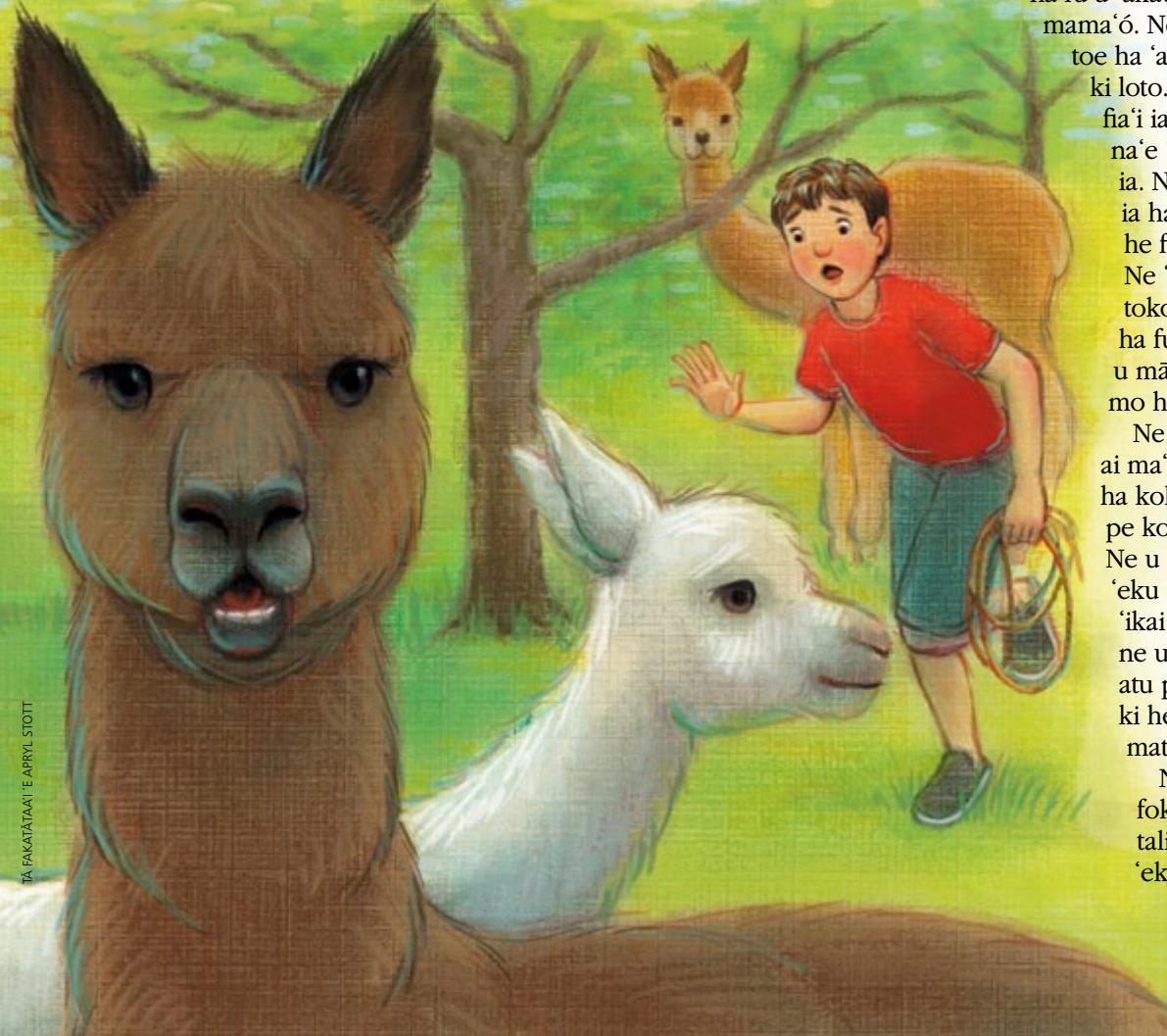
Ne u kamata ngāue 'i he vave taha te u lavá, ke fakase'ese'e taha-taha pe tautau toko ua mai kinautolu. Hili ha miniti 'e hongofulu mā nima ne u fu'u hela'ia he lele takai holó, ka kuo faifai pea hū mo e 'alapaka faka'osí ki he loto'aá. Hōi!

Ne u tafoki hake 'o sio ki ha 'alapakā feitama 'oku tokoto mai ia mei ha fu'u 'akau 'oku fute 'e 30 hono mama'ó. Ne u puputu'u. 'Oku kei toe ha 'alapakā 'e taha ke fakahū ki loto. Ne u feinga ke fakailifia'i ia ke hū ki he loto'aá, ka na'e 'ikai pē ke teitei ngae ia. Ne u feinga ke u fusi 'aki ia ha maea ne u ma'u mei he fale tau'anga me'alelé.

Ne 'ikai pē ke ola lelei ia. Ne tokoto ma'u pē ia 'o hangē ha fu'u fokotu'unga pilikí. Ne u māfulu he'eku 'ítá. Ko e hā mo ha toe me'a te u fai?

Ne u manatu'i hake 'oku 'i ai ma'u pē ha founa ke fai ai ha kole tokoni, 'o tatau ai pē pe ko e fē ha feitu'u te u 'i ai. Ne u tū'ulutui leva 'o lotu. Hili 'eku lotú, ne u 'á'a hake pea 'ikai meimeい tui ki he me'a ne u mamata ki aí. Na'e foki atu pē e 'alapakaá ia 'iate ia ki he loto'aá. Ne u fakaava e matapaá 'o ne hū ki loto.

Ne u malimali pē he'eku foki ki 'apí. Ne u 'ilo na'e tali mai 'e he Tamai Hēvaní 'eku lotú. ■

*Ha'u 'o mamata 'i ha
feitu'u mahu 'inga he
hisitōlia 'o e Siasi!*

'Eva Holo 'i, NĀVUÚ

Fai 'e Jennifer Maddy

Oku puna e efú 'i ho'o lue hifo he halá. Te ke lava 'o sio ki he la'aá 'oku fetapaki mai he Vaitafe Misisipí. 'Oku fakalaka hake ha hoosi 'okú ne toho ha saliote. 'Okú ke toe foki nai ki he taimi fuoloá? 'Ikai, 'okú ke tu'u koe 'i he Hala Pa'alé 'i Nāvū 'i Ilinoisí.

I he 1839 ne langa 'e Siosefa Sāmita mo e kāngalotu 'o e Siasi ne nau fuofua nofo'i 'a Nāvuú ha kolo faka'ofo'ofa mo ha tempiale. Na'a nau nofo hení 'o a'u ki he kongaloto 'o e 1840, he taimi ne kamata ai 'enau fononga ki he hihifó.

*Na'e ngaohi 'e
he Kāngalotú
ha'anau ngaahi
fo'i fakama'u
faka'ofo'ofa.*

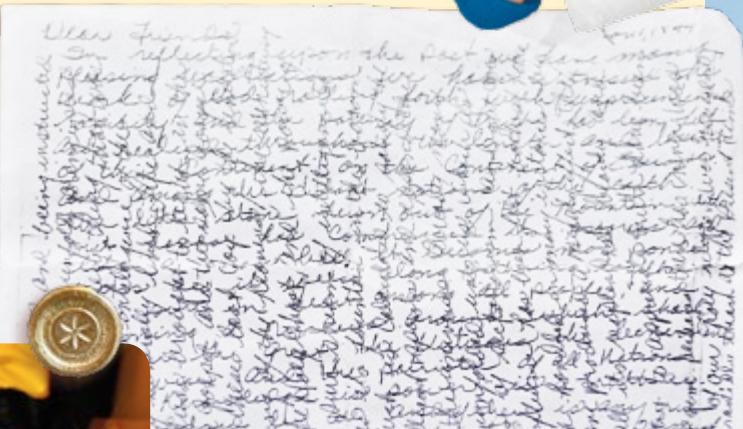
*Ko e fo'i lea Nāvuú 'oku
ma'u ia mei ha fo'i lea faka'-
Hepelū ko hono 'uhingá ko
ha "feitu'u faka'ofo'ofa." Ne
'i ai ha ngaahi ngoue, fale
pilikí, mo e feitu'u ma'u'i
faka'ofo'ofa 'i Nāvū.*

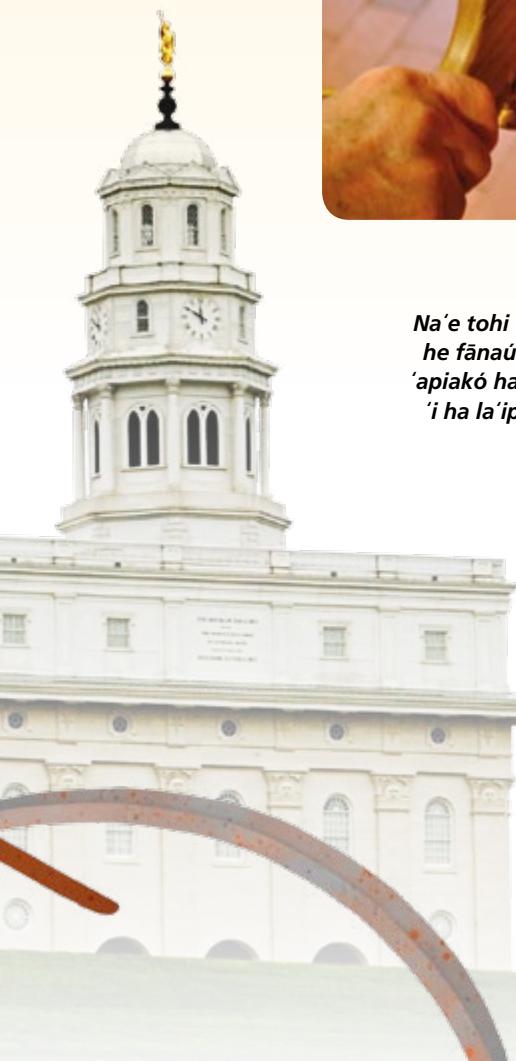

Kuo toe ngaohi fo'ou e ngaahi fale motu'a lahi 'i Nāvuú. 'Oku fakamatala'i 'e he kau faifekau 'oku nau tui e ngaahi kofu'o e 1840 ki he kau 'a'ahí'o kau ki he Kāngalotu he taimi kimu'a. Te ke lava ke 'ahi'ahi'i ha fo'i māne ta'o'i he Fale Ta'o Mā Sikouvilí pe sio he anga hono ngaohi e 'ū suú'i he fale ngaohi'anga suú.

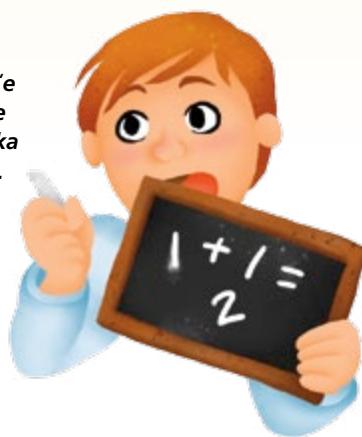
Na'e fu'u mamafa e pepá mo e sitapá, pea ngāue 'aki 'e he kakai e "tohi fekolosi'aki" 'i he'enau ngaahi tohi. Te nau lava 'o tohi 'i ha tafa'aki 'e taha, pea fulihi e pepá 'o tohi kolosi mai he tafa'aki 'e tahá. Feinga ke fai ia pea sio pe te ke lava 'o lau ho'o tohi!

'E fie ma'u ha kakai 'e toko tolu ke nau ngaohi e maeá he founiga ngaohi maea 'a e kau paioniá!

Na'e tohi 'aki 'e he fānaú 'i he 'apiakó ha sioka 'i ha la'ipapa.

'Oku tu'u e Temipale Nāvuú 'i ha fo'i mā'olunga 'oku hanga hifo ki he koló mo e vaitafé. Lau ha fakamatala lahi ange kau ki he temipalé he Liahona 'o e māhina ka hokó!

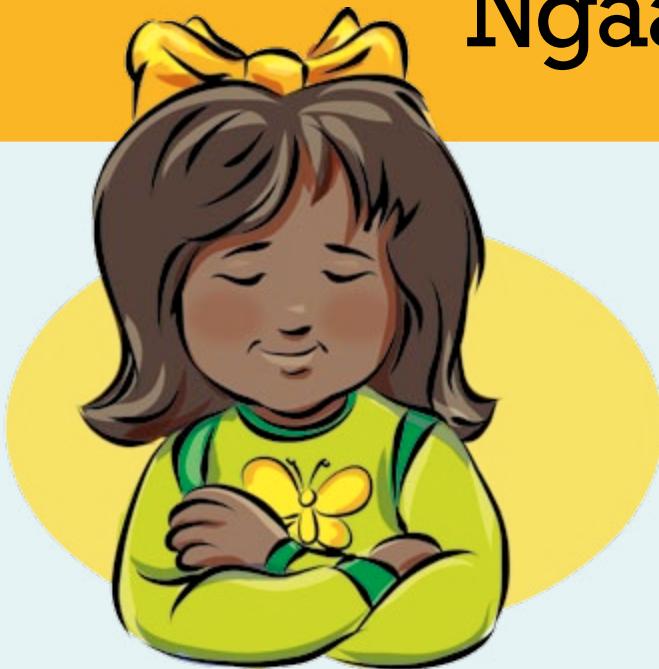

Na'e ngaohi e te'elangó 'aki hanohai'i takai e filó 'i ha fu'u maka pea toutou unu'i ia 'i he ngako 'o e fanga manú.

'Oku ulo mei he maama tautau ko 'ení ha kupesi fakaoli 'i he holisí mo e 'aofí.

'Oku Fanongo Mai e Tamai Hēvaní mo Tali 'Eku Ngaahi Lotú

'E lava ke ke faka'ao-nga'i e lēsoni mo e 'ekitivitī ko 'ení ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimeli ki he māhina ní.

Kuo 'i ai ha'o palopalema kuó ke fu'u hoha'a ki ai? Na'e hoko 'eni kia 'Alamā mo hono ngaahi hoa ngāue fakaifaifekaú. Na'a nau feinga ke ako'i e kakai Sōlamí kau kia Sīsū Kalaisi, ka na'e 'ikai ke tui e kau Sōlamí ia kiate kinautolu. Na'e fakakaukau e kau Sōlamí ia 'oku nau lelei ange kinautolu he kakai kehē. 'I he taimi 'oku nau lotu ai he falelotú, 'oku nau kaka ki ha tu'unga mā'olunga na'e ui ko Lameiumitomi pea nau fai e lotu tatau he taimi kotoa pē.

Na'e loto 'a 'Alamā ke ne lotua ha tokoni. Na'a ne fakahā ki he Tamai Hēvaní 'ene loto-mamahi 'i he fu'u fielahi mo ta'e tui 'a e kau Sōlamí.

Na'a ne kole ki he Tamai Hēvaní ke Ne fakafiemālie'i ia mo hono ngaahi hoá pea foaki ange ha mālohi kiate kinautolu 'i he'enau ngāue fakafai-fekau faingata'a.

Na'e tali 'e he Tamai Hēvaní e lotu 'a 'Alamaá. Na'a Ne fakafiemālie'i 'a 'Alamā mo hono ngaahi hoá pea tokoni'i ke nau ongo'i mālohi. (vakai, 'Alamā 31.)

'Oku fanongo mai ma'u pē e Tamai Hēvaní ki he'etau lotú, pea 'okú Ne tali ia 'i ha ngaahi founга kehekehe. Mahalo he 'ikai ma'u 'Ene talí he taimi pē ko iá pe 'i he founга 'oku tau 'amanaki ki aí, ka 'okú Ne tali ma'u pē 'etau lotú koe'uhí he 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu. ■

TAU TALANOA

Ko e hā mo ha ngaahi talanoa kehe 'i he folofolá 'okú ke 'ilo na'e lotu ai e kakaí 'o ma'u ha tali? Te ke lava 'o lau fakafāmili ha taha 'o e ngaahi talanoá ni pea talanoa ki ha ni'ihi 'o e ngaahi founга 'oku tali mai ai 'e he Tamai Hēvaní 'etau lotú.

Na'e founга fefē hono tali 'e he Tamai Hēvaní ho'o lotú, pea na'e founга fefē ho'o 'ilo ko 'Ene talí ia? Ko e hā ha'o ngaahi palopalema he taimi ni te ke lava 'o lotua?

HIVÁ MO E FOLOFOLÁ

- "Lotu 'a ha Ki'i Tamasi'i," *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 6.
- Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 112:10.

NGAAHI LOTU 'I HE FOLOFOLÁ

'Oku 'oatu 'i lalo ha ngaahi sīpinga 'o ha kakai mei he folofolá ne nau lotua ke ma'u ha tokoni ki ha ngaahi palopalema kehekehe pe a nau ma'u e ngaahi talí. Kumi e ngaahi puha 'oku 'alu fakatahá mei he kōlomu takitaha. Ngāue 'aki e ngaahi fakafekau'aki folofolá he tafa'aki 'o e fakatātā takitaha ke tokoni atu kiate koe.

KO E HĀ E 'UHINGA NE LOTU AÍ

Na'a nau ilifia na'a liliu 'enau lea fakafonuá pea he 'ikai ke nau toe lava 'o femahino'aki.

Na'a ne fie ma'u ke 'ilo e siasi 'e kau ki aí.

Na'a ne fie ma'u ke fakaloto'i e tu'i ke malu'i hono kakaí mei hono faka'auhá, ka na'e mei lava ke tamate'i ia koe'uhí ko 'ene 'alu ta'e fakaafe'i ki he tu'i.

Na'e fie ma'u ke ne fo'u ha vaka ke 'ave ai hono fāmilí ki ha fonua fo'ou, ka na'e 'ikai ke ne 'ilo'i e founa ke fo'u ai ha vaká pea 'ikai ke ne ma'u e ngaahi me'a ngāue na'a ne fie ma'u.

KO E HĀ E ME'A NE HOKÓ

Na'e fakahā kiate ia 'e he Tamai Hēvaní e founa ke ngaohi ai ha ngaahi me'angāue ke fo'u 'aki ha vaká.

Na'e fakangofua ia 'e he tu'i ke ne mo'ui, pea na'a ne fakaloto'i ia ke fakahaofi hono kakaí.

Na'e 'alo'ofa e 'Eikí kiate kinautolu 'o 'ikai ke liliu 'enau lea fakafonuá.

Na'e hā 'a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi kiate ia pea fakahā kiate ia ke 'oua na'a ne kau ki ha taha 'o e ngaahi siasi.

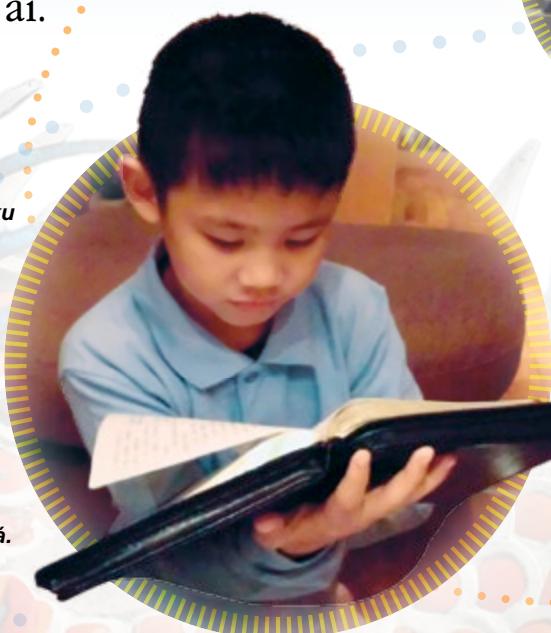
Mālō e lelei! Ko Uili au mei Taiuaní

‘Oku ‘i ai ha fa‘ahinga ‘ekitivitī fakafāmili ‘okú ke sai‘ia ai? ‘Oku fiefia ‘a Uili mo hono tokoua ko ‘Ālaní ‘i he nofo mo hona fāmilí he ngaahi ‘aho Tokonakí ‘o takai‘i holo e ngaahi feitu‘u fo‘ou he motu ko Taiuaní, ‘a ia ‘okú na nofo aí.

Mei ha ‘initaviu mo Eimi Seini Liviti

Kimu‘a pea mau mohé, ‘oku mau lau fakafāmili e folofolá. ‘Oku sai‘ia ‘a ‘Ālaní he talanoa ‘o Mōsesé mo e ngata palasá. Ko e talanoa ‘oku ou manako aí e taimi ne fakatokanga ai e ‘Eikí kia Lihai ke mavahē mei Selusalemá mo tala kia Nīfai ke ne fo‘u ha vaka ke nau ‘alu ai ki he fonua ‘o e tala‘ofá.

TA TUUNGA HE ANGAELEI A E FAMILI O UILI, TUKUEHE KAPAU E TOKI FAKAHAAI ATU FATATAI O ETALAKONI MO E KERE MAHINA E ISTOCKPHOTO FATATAI O E SOKA E JOHN LUKE; FATATAI O E TEMPALÉ TAPETI TAIUANI E WILLIAM FLOYD HOLDMAN

KO E HĀ HO’O ME’A ‘OKU FAI ‘I HO TAIMI ‘ATAÁ?

Uili: ngaahi va’inga he komipiutá,
tolo Tisí, mo e soká

Ālani: lau tohi, tā fakatātā, pea
lue mo ‘eku kui tangatá

KO E HĀ E NGAAHI LANU ‘OKÚ KE SAI’IA AÍ?

Uili: lanu moli

Ālani: ngaahi lanu kotoa ‘o e ‘umatá

KO E HĀ E FANGA MONUMANU ‘OKÚ KE SAI’IA AÍ?

Uili: tainosoa

Ālani: ko e ‘oulengj’utani
mo e fanga sīlafe ‘oku ou
sio ki ai he feitu’u ‘oku tauhi
ai e fanga monumanú (zoo)

TAU KAMATA LEVA!

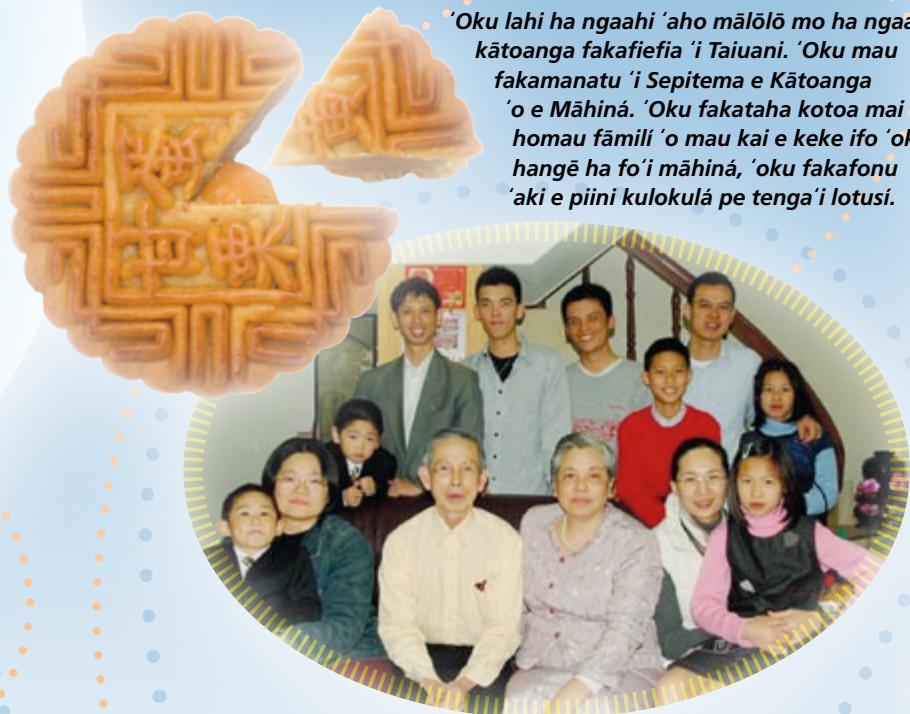
- Ko Taiuaní ko ha motu fakatalopiki ‘i he matāfanga ‘o Siainá.
- Ko e lahi taha ‘o e kakaí ‘oku nau nofo
‘i he ngaahi kolo lalahí mo lea faka-Siaina Menitelini. ‘Oku laka hake he
peseti ‘e 90 ‘o e kakaí ‘oku nau siasi
Puta pe Tao.
- ‘Oku ‘i ai ha tempiale ‘e taha
‘o e Siasí ‘i Taiuani,
‘oku tu’u ‘i he
kolomu’á ko
Taipei.

‘Oku mau fa’ā ma’u ha fai-
ngamālie ‘i Taiuani ke fai
ha ngāue fakafafeikau.
Ne u ako’i ki he’eku ka-
lasí ‘i he ‘apiakó ha me’ā
kau ki he faitotonú.
Ne u ako’i ke nau hija ‘i
e hiva ‘a e Palaimeli ko
e “Tu’u ‘i he Totonú.”

I he tuku ‘a e akó, ne
u lue mo hoku tokouá
mo ‘ema kui tangatá
ki ‘api. ‘Oku fai ‘ema
ngāue mei’apí pea
ma’u me’atokoni efiafi
mo ‘ema fa’ee mo e
tamai. Ko ‘eku me’akai
manakoá ko e nūtolo pulu,
pea ko ‘Ālani ko e laise faka-
paku. ‘Okú ma fakatou sai’ia
he me’akai ‘oku melié.

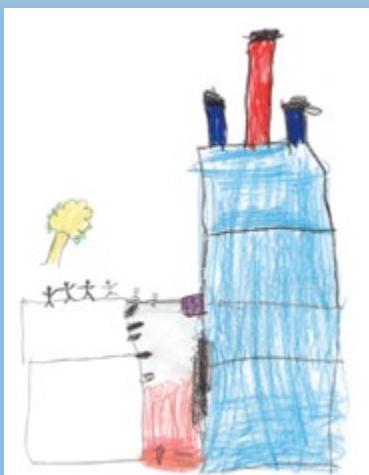

‘Oku lahi ha ngaahi ‘aho mālōlō mo ha ngaahi
kātoanga fakafiefia ‘i Taiuani. ‘Oku mau
fakamanatu ‘i Sepitema e Kātoanga
‘o e Māhiná. ‘Oku fakataha kotoa mai
homau fāmilí ‘o mau kai e keke ifo ‘oku
hangē ha fo’i māhiná, ‘oku fakafonu
‘aki e piini kulokulá pe tengā’i lotusí.

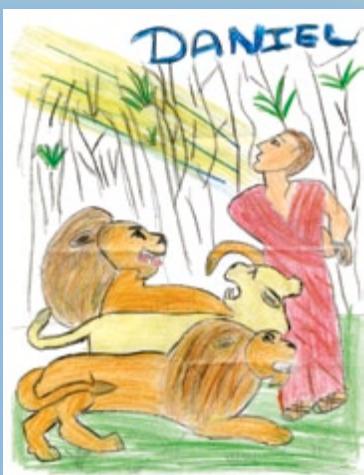
KO 'ETAU PĒSÍ

*'Oku ako 'e he
fānau he Uooti
Kasitaloni 'i
Sipeiní 'a e lotú
'i he Palaimeli,
ke laukonga mo
mahino e folofolá,
pea ke tokoni ki he
kaungā'api.*

Kiotano V., ta'u 5, Pelū

Taniela, fai 'e Tali M.,
ta'u 10, Mekisikou

'Oku ou loto ke vahevahe atu 'eku faka-mo'oni: 'Oku ou 'ilo 'oku mo'ui e 'Otuá, pea 'okú Ne fanongo mo tali mai 'etau. 'Oku ou 'ilo'i 'oku 'ofa 'a Sīsū Kalaisi 'iate kitautolu, pea 'oku ou 'ilo 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná.

'Ilisa F., ta'u 11, Palāsila

'Oku ou loto ke vahevahe atu e me'a ne u ongo'i he 'aho ne papitaiso ai aú. 'I he'eku hifo ki he vai fai'anga papi-taiso, ne u ongo'i ha le'o 'oku pehē mai kiate au, "Piuela, 'okú ke fai e me'a 'oku totonú." Na'á ku fu'u fiefia 'aupito ke papitaiso au!

Piuela G., ta'u 9, 'Āsenitina

Ko ha ki'i tamasi'i poto mo mata fakatokanga 'a Keiki M., ta'u 5, mei Palāsila, neongo 'a e 'ikai ke ne lava 'o lué koe'uhí he 'oku mamatea. 'Okú ne sai'ia he 'alu ki he lotú. 'Okú ne sai'ia he ngaahi himí pea hiva ma'u pē he lotu sākalamēniti. Ko e fuofua himi na'á ne akó ko e "Fānau Au 'a e 'Otuá." Ko e tokotaha 'ofa 'a Keiki, sai'ia ke fakaongoongo-lelei'i, pea ko ha tāpuaki lahi ia ki hono fāmilí.

Ko ‘Etau Talí

Fai 'e Tatiana Agüero

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Te ne fakahā 'a hono mo'oni kiate kimoutolu, 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni" (Molonai 10:4).

Oku ou kei manatu'i 'eku fuofua sio ki ha ongo tangata na'á na tu'u mai 'i homau matapā 'i Peluú. Na'á na sote hina mo hēkesi, pea na'á na mā'olunga 'aupito! Ne u manatu'i e anga faka kaumé'a 'ena malimalí.

Ne u fakakaukau, "Pau pē 'okú na angalelei." 'Oku pau pē ne pehē mo e fakakaukau 'a 'eku ongomātu'á koe'uhí he na'e vave e hokohoko 'a'ahi ange 'a e ongo faifekaú ki homau 'apí.

Ne u sai'ia he fanongo ki he ongo faifekaú peá u ongo'i ma'u pē 'okú na fakamatala'i mai e mo'oni.

"Te ke loto ke papitaiso, Fine'eiki?" Ko 'eku fehu'i ia ki he 'eku fa'eé 'i ha 'aho 'e taha.

Na'á ne malimali. "Io, 'oku ou loto ki ai. Ka 'oku ou fie papitaiso fakataha mo ho'o tamaí."

Ne u kamokamo pē. Ne u ta'u hiva—'osi motu'a fe'unga ke papitaiso. Ka na'á ku loto ke papitaiso fakataha mo 'eku tamaí, ka na'e 'ikai ke ne fakapapau'i pe 'okú ne tui ki he me'a ne ako'i 'e he ongo faifekaú.

Ne hangē 'oku 'ilo'i pē he'eku Fine'eiki 'eku fakakaukaú 'o ne pehē mai, "Hokohoko atu pē ho'o lotú, pea 'e hokosia mai e taimi te ne tui aí."

Ne u 'ilo'i ne 'osi fakatukupaa'i 'e he ongo faifekaú 'eku tamaí ke

muimui ki he fakaafe 'oku fai 'i he faka'osinga 'o e Tohi 'a Molomoná ke kole ki he 'Otuá 'aki ha loto fakamātoato ke 'ilo pe 'oku mo'oni e ongoongoleleí. Ko ia 'i ha efi-afi 'e taha ne u loto ke u tokoni'i 'eku tamaí 'i he tukupā ko iá. Ne u kole ange pe 'e lava ke ma lotu fakataha hangē ko e me'a ne kole mai 'e he ongo faifekaú. Ne ma ò ki hoku lokí 'o tú'ulutui. Na'á ne 'eke mai kiate au pe ko hai te ne fai e lotú.

Na'á ku pehē ange, "Kātaki ke ke fai 'e koe e lotú."

Ne kamata lotu leva 'eku tangata'eikí ki he Tamai Hēvaní. 'I he'ene kole ko ia pe 'oku totonu ke mau papi-taisó, ne 'ākilotoa kimaua 'e ha ongo 'o e 'ofa mo e melino. Ne fu'u mālohi e ongō pea ki'i fakalongo-longo 'eku tamaí. Ne ma 'ilo'i 'oku fie ma'u ke mau papitaiso.

He 'ikai ke toe ngalo 'iate au e fofonga 'eku tamaí hili e 'osi 'ene lotu ko iá.

Na'á ne fanafana mo fā'ofua mai kiate au, "Kuo ma'u 'eta talí."

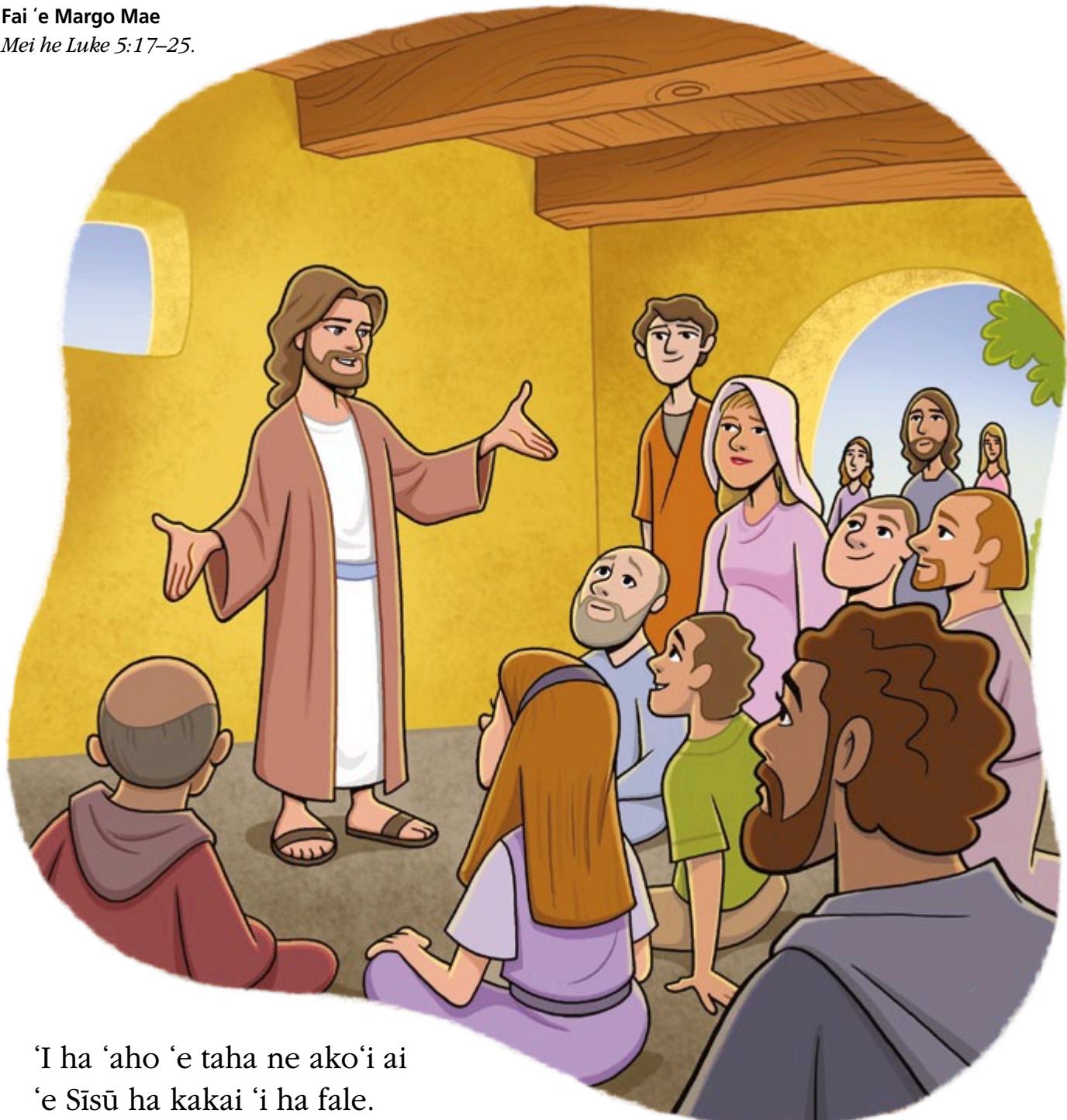
Ne u malimali he'eku fā'ofua atu ki he'eku tangata'eikí. 'Oku hanga 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'o 'ai ke tau malava 'o 'ilo 'a e mo'oni (vakai, Molonai 10:5). ■

*Ne hoko ha ki'i lotu
faingofua ke ne
liliu hoku fāmilí ke
ta'engata.*

Fakamo'ui 'e Sīsū ha Tangata ne Mahaki Tete

Fai 'e Margo Mae
Mei he Luke 5:17–25.

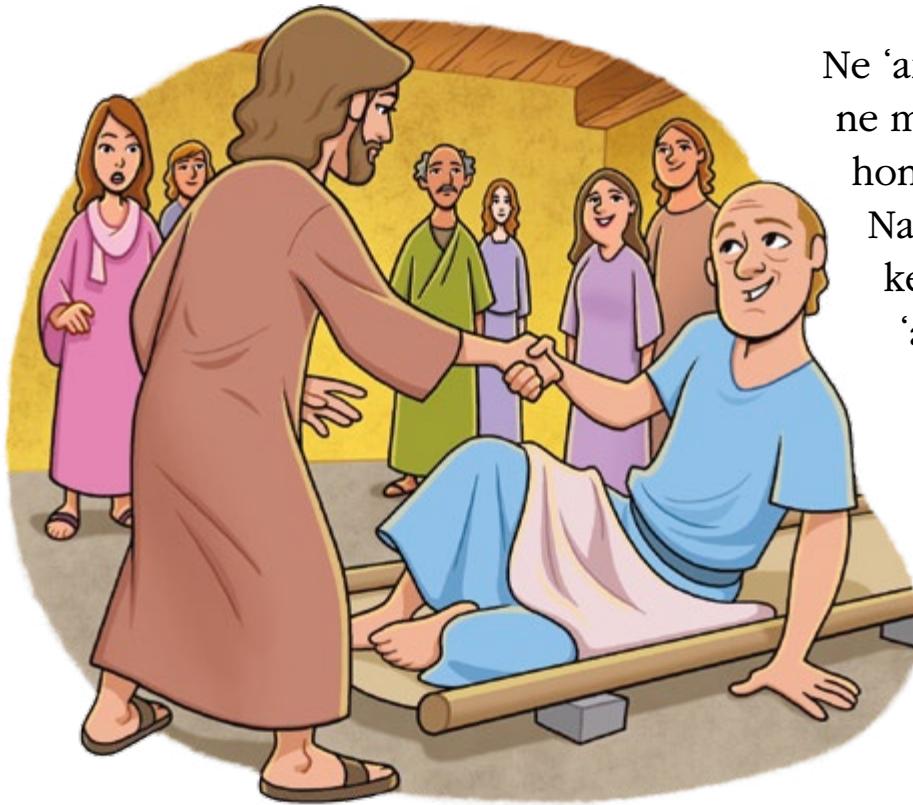

'I ha 'aho 'e taha ne ako'i ai
'e Sīsū ha kakai 'i ha fale.

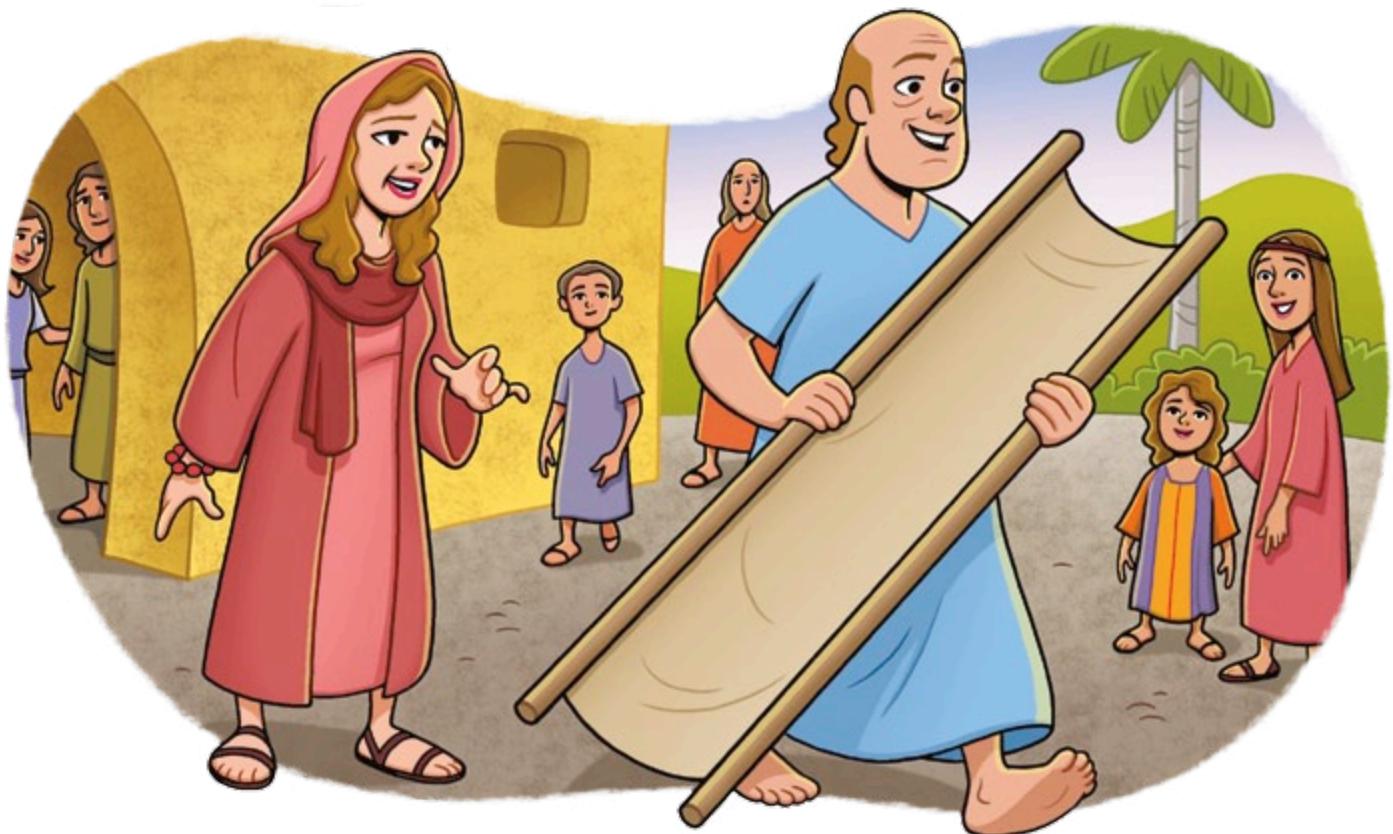
Ne ‘i tu‘a ha tangata
ne ‘ikai lava ‘o
‘alu. Na‘e fata mai
ia ‘e hono ngaahi
kaungāme‘á ki he falé
ke lava ‘o fakamo‘ui ia
‘e Sīsū. Ka na‘e fu‘u
fonu e falé ‘o ‘ikai
lava ai hono ngaahi
kaungāme‘á ‘o
fakahū ia ki he falé.

Na‘e ‘ave ‘a e tangatá ‘e hono ngaahi kaungāme‘á ki he funga falé.
Na‘a nau fakaava leva e ‘ato ‘o e falé. Na‘a nau tukutukuhifo e tangatá
mo hono mohengá ki he falé ke lava ‘a Sīsū ‘o mamata kiate ia.

Ne 'afio 'a Sīsū ki he tui lahi
ne ma'u 'e he tangatá mo
hono ngaahi kaungāme'á.
Na'á Ne fekau e tangatá
ke tu'u ki 'olunga pea
'alu. Na'e tu'u hake e
tangatá. Na'á ne toe
lava 'o 'alu! Na'á
ne to'o hake hono
mohengá, pea foki
fiefia ki 'api.

Ne fakahā 'e Sīsū Kalaisi he 'aho ko iá Hono fu'u mālohi 'aki hono
fakamo'ui 'o e tangatá. Na'á Ne finangalo ke 'ilo'i 'e he kakaí 'okú
Ne ma'u e mālohi ke fai ha ngaahi me'a fakaofo lahi. ■

'Oku 'ikai
ha toe fie ma'u . . .
ke tau folaua
TA'E-MAPE 'a e
ngaahi potutahí . . .
Kuo 'osi tofa 'e ha tamai
Hēvani 'ofa hotau halá
mo 'omi ha fakahinohino
ta'e-liua—'a e

TALANGOFUÁ.

Palesiteni Thomas S. Monson

'ALO'OFA KI HE MOTU'A'I PATÓ PEA MO AU

Fai 'e Lose Kaufimeini

Ne 'i ai ha ho'atā māfana 'e taha ne u fakafonu 'eku kaá ke u kamata lele 'o 'ave 'eku fānau kei iiki 'e toko nimá ki he ngaahi ako tau'olungá mo e 'akapulú pea mo toe fakafoki mai. Lolotonga 'eku fa'o e ngaahi sū ki he 'akapulu faka-Ameliká mo e ngaahi tangai kuo fonu he nāunau ki he ako tau'olungá, ne u fakatokanga'i ha motu'a'i pato mo hano 'uhiki 'oku lue hifo he ve'ehala homau kaunga'api 'i he koló.

Ne u sio atu ki ha'ane kamata kolosi atu ki he tafa'aki hala 'e tahá. Ka ko e me'apango ko 'ene fili ha fakatafe'anga 'oku 'i ai ha ngaahi fo'i avaava ke kolosi aí, pea 'i he'ene fakalaka hake aí, ne muimui atu ai hono 'uhikí. Ne homo hifo hano 'uhiki 'e toko fā 'i he avaava 'o e fakatafe'anga vaí.

'I he taimi ne a'u ai e motu'a'i pató ki he tafa'aki 'e tahá, na'á ne fakatokanga'i hake 'oku puli hono 'uhikí pea lava ke ne fanongo atu pē ki he'enau tangí. Na'e 'ikai ke ne 'ilo'i e fehalaaki na'á ne fakahokó, kae toe kolosi mai pē he fakatafe'anga vaí ke kumi hono 'uhikí pea toe tō ai mo ha toko ua. Ne u lue atu ki he avaava he fakatafé mo 'eku 'itá mo e fakalili'a he'ene fakakaukau ngalivalé, 'o feinga ke sio pe te u lava 'o hiki hake e avaava he fakatafé ki 'olunga. Neongo 'eku feinga 'aki hoku tūkuingatá, ne 'ikai pē ke teitei ngau e avaava ia he fakatafé, pea te u tōmui ki hono 'omi ha taha 'o 'eku fānau.

Ne u fakakaukau ke toki fai eni 'amui ange 'i he taimi 'oku 'ikai ke u fu'u fakavavevave aí, ne u heka pē ki he kaá mo pehē loto pē, "Oku 'ikai totonu ke ne hoko ko ha fa'ē."

*Hangē pē ko
e motu'a'i pató,
'oku 'i ai e taimi
'e ni 'ihī 'oku
'ikai ke u a'u-
sia e tu'unga
ne totonu ke u
'i aí. Ko e taimi
ia 'oku tokoni'i
lahi taha ai au
'e he Fakamo'uí.*

Lolotonga e houa 'e taha mo e konga hono hokó, ne u fai ha ngaahi fehalaaki lahi ne u fa'a toutou fai pē he'eku hoko ko ha mātu'a. Ko ha ngaahi fehalaaki 'eni ne tu'olahi 'eku fa'a kole fakamolemole ai ki he'eku fānaú mo 'eku Tamai 'i Hēvaní. Ne u fakapapau he taimi kotoa ke toe lelei ange pea 'oua na'á ku toe fai e ngaahi fehalaaki ko 'ení. 'I he'eku kaila'i ha taha 'o 'eku fānaú he'ene fakamatalilí, ne ongo le'olahi mai ki hoku telingá 'eku leá, "Oku 'ikai totonu ke ne hoko ko ha fa'ē."

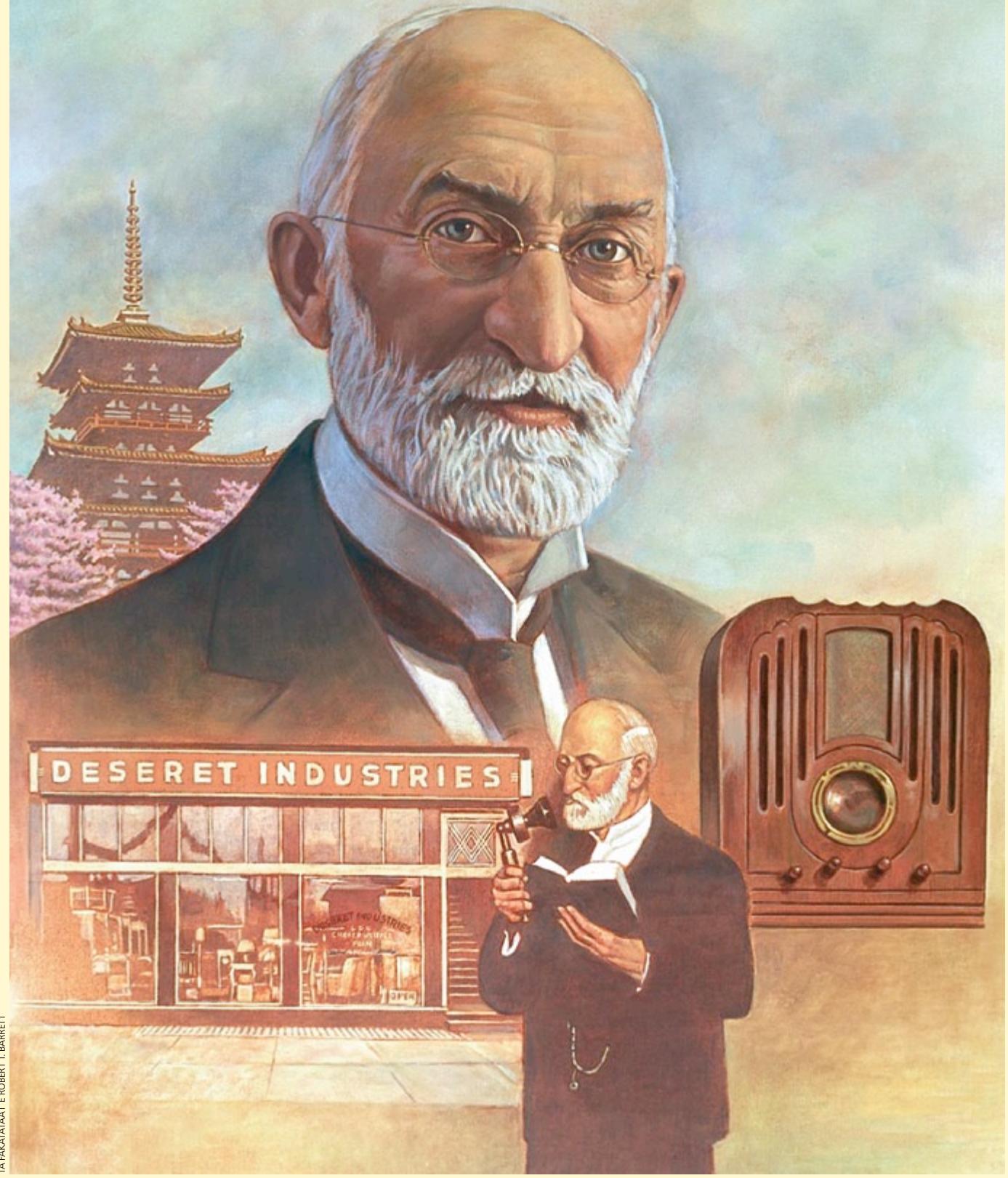
Ne fakafokifa ha'aku ongo'i ha manava'ofa lahi ki he motu'a'i pató. Na'á ne feinga ke 'a'eva 'i he māmaní 'aki e ongo na'á ne ma'u, 'o hangē pē ko aú. Ka 'oku 'i ai e taimi 'oku 'ikai ke fe'unga ai e ngaahi ongo ko iá, pea 'oku fua 'e he'etau fānaú hono nunu'a.

Ne u fakapapau ke to'o e avaava he fakatafé pea to'o hake kitu'a e 'uhiki'i pató. 'I he'eku afe atu he tuliki homau halá, ne u sio ki ha ki'i falukunga kakai 'oku nau 'i ai. Ne 'osi hiki'i hake 'e hoku kaungā'apí e avaava he fakatafengá, pea hifo ki he fakatafengá 'o to'o fakalelei hake e fanga ki'i 'uhikí. Ne lele fakavave atu e fanga ki'i 'uhikí ilifiá ki he'enau fa'eé, 'oku lue takai holo pē mo e manavaheé 'i ha ki'i vao ofi mai pē. Na'e 'ikai ke ne kole 'e ia ha tokoni, ka na'e tokoni hoku kaungā'apí he taimi 'oku 'ikai fe'unga ai e malu'i 'a e motu'a'i pató. Ne u ongo'i mo'oni e me'a ni 'i he'eku fakakaukau ki hono fai mai 'e he Fakamo'uí 'a e me'a tatau kiate au mo 'eku fānaú.

'Oku 'i ai e taimi 'oku 'ikai ke tau a'u ai ki he me'a na'e totonu ke tau 'ausiá, neongo ne fai hotau lelei tahá pea sai mo 'etau tau-mu'a. Neongo ia, 'oku "fe'unga [e] 'ofa l'a e Fakamo'uí] ki he tangata kotoa pē 'oku nau fakavaivai'i 'a kinautolu [kiate Iá]" (Eta 12:27). 'Oku ou fiemálie ke 'ilo he 'ikai hanga he'eku tōnounouú 'o faka'auha 'eku fānaú he te nau ma'u 'e kinautolu e 'ofa, melino, mahino, mo e 'alo'ofa 'a hotau Fakamo'uí. 'Okú Ne "tokoni'i au 'i he'eku kole tokoni kiate Iá"¹ mo finangalo ke lavame'a hoku fāmilí. He 'ikai ke ikuna 'etau tōnounouú he taimi 'oku tau fakavaivai'i ai kitautolú pea tu'u mo e 'Eikí 'i hotau tafa'akí. ■ 'Oku nofo e tokotaha 'oku 'a'ana e talanoá 'i Iutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Te u Ma'u 'i Fe 'a e Melinó?" Ngaahi Himí, fika 63.

HEBER J. GRANT

Ko hono fokotu'u mo tokanga'i 'e **Hiipa J. Kalānīte** e fuofua misiona 'i **Siapaní**. Ko e Palesiteni ia 'o e Siasí he taimi ne kamata faka'aonga'i ai 'e he Siasí e **letioó** ke fakamafola ai e ngaahi malangá. I he taimi ne fie ma'u tokoni ai e kāingalotú he lolotonga 'o e Fu'u Tōlalo Faka'ekonōmiká, ne fokotu'u 'e Palesiteni Kalānīte e polokalama uelofea 'a e Siasí, kau ai e **Ngaahi Ngāue'anga Teseletí**. 'Oku kei tānaki pē 'e he kautahá ni ha ngaahi me'a mo fakatau pe foaki kinautolu ki he kakai 'oku faingata'a'iā.

‘ku tohi ‘e ‘Eletā Tāleni H. ‘Oakesi ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uā ‘o pehē, “Oku totonu ke tau ‘ilo i ‘efolofola mai e ‘Eikí kiate kitautolu ‘i he Laumālié ‘i He’ene taimi mo ‘Ene founiga pē ‘A’ana.” “Oku ‘i ai ha kakai tokolahī ‘oku ‘ikai ke mahino kiate kinautolu e tefito i mo’oni ko ‘enī. ‘Oku nau tui ko e taimi pē ‘oku nau mateuteu aí pea fe’unga mo ‘enau fie ma’ú, te nau ui ki he ‘Eikí pea te Ne tali mai pē he taimi ko iá, ‘o tatau tofu pē mo e founiga ‘oku nau loto ki aí. ‘Oku ‘ikai ko e founiga ia ‘oku ma’u ai e fakahaá.” Ke lau ha me’ā lahi ange ‘o kau ki he founiga ‘oku tau ma’u ai e fakahaá, vakai ki he, “I he Taimi pē ‘A’ana, ‘i He Founiga pe ‘A’ana,” peesi 24.